

تاریخ دولسم ټولګی

تاریخ - دولسم ټولګی

Ketabton.com

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی	دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې	هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی	د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو	د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي	پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي	هم ایماق، هم پشه پان
دا هیواد به تل ځلیري	لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به	لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مودی رهبر	وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د پوهنې وزارت

تاریخ

دولسم ټولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ. ش.

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: تاریخ

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د تاریخ زده کړو د څانګې علمي او مسلکي غړي

ادیت کوونکي: د پښتو ژبې د ادیت د څانګې علمي او مسلکي غړي

ټولګی: دولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکي: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

خپروونکي: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوي ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره

محفوظ دی. په بازار کې یې پلورل او پېرودل منع دي. له سرغړوونکو سره قانوني چلند کېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربك

د لوی او ښوونکي خدای ﷻ شکر په ځای کوو، چې موږ ته یې ژوند رابښلی، او د لوست او لیک له نعمت څخه یې برخمن کړي یو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهی لومړنی پیغام ورته (لوستل) و، درود وایو.

څرنگه چې ټولو ته ښکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دې امله به د گران هېواد ښوونیز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. ښوونکی، زده کوونکی، کتاب، ښوونځی، اداره او د والدينو شوراگانې د هېواد د پوهنیز نظام شپږگونې بنسټیز عناصر بلل کيږي، چې د هېواد د ښوونې او روزنې په پراختیا او پرمختیا کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشرتابه مقام، د هېواد په ښوونیز نظام کې د ودې او پراختیا په لور بنسټیزو بدلونونو ته ژمن دی.

له همدې امله د ښوونیز نصاب اصلاح او پراختیا، د پوهنې وزارت له مهمو لومړیتوبونو څخه دي. همدارنگه په ښوونځیو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي ښوونیزو تاسیساتو کې، د درسي کتابونو محتوا، کیفیت او توزیع ته پاملرنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې ځای لري. موږ په دې باور یو، چې د باکیفیته درسي کتابونو له شتون پرته، د ښوونې او روزنې اساسي اهدافو ته رسېدلی نشو.

پورتنیو موخو ته د رسېدو او د اغېزناک ښوونیز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توگه، د هېواد له ټولو زړه سواندو ښوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو څخه په درناوي هیله کوم، چې د هېواد بچیانو ته دې د درسي کتابونو په تدریس، او د محتوا په لېږدولو کې، هېڅ ډول هڅه او هاند ونه سپموي، او د یوه فعال او په دیني، ملي او انتقادي تفکر سمبال نسل په روزنه کې، زیار او کوښښ وکړي. هره ورځ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤلیت په درک سره، په دې نیت لوست پیل کړي، چې د نن ورځې گران زده کوونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمدن او ګټور اوسېدونکي وي.

همدا راز له خوږو زده کوونکو څخه، چې د هېواد ارزښتناکه پانگه ده، غوښتنه لرم، څو له هر فرصت څخه ګټه پورته کړي، او د زده کړې په پروسه کې د ځیرکو او فعالو ګډونوالو په توگه، او ښوونکو ته په درناوي سره، له تدریس څخه ښه او اغېزناکه استفاده وکړي.

په پای کې د ښوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د ښوونیز نصاب له مسلکي همکارانو څخه، چې د دې کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې یې نه سترې کېدونکې هلې ځلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷻ له دربار څخه دوی ته په دې سپیڅلې او انسان جوړوونکې هڅې کې بریا غواړم. د معیاري او پرمختللي ښوونیز نظام او د داسې ودان افغانستان په هیله چې وګړي یې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دکتور محمد میرویس بلخي

فهرست

سریک.....منخ	
لومړی څپرکی: د افغانستان بیا راژوندي کول.....	۱
د لومړی څپرکې موخې.....	۲
لومړی لوست: د احمد شاه بابا واک ته له رسېدو څخه وړاندې د افغانستان سیاسي او ټولنیز حالت	۳
دویم لوست: احمد شاه بابا او د مرکزي دولت ټینګښت	۷-۱۰
درېم لوست: د احمد شاه بابا پوځي سوقيات	۱۱-۱۶
څلورم لوست: د احمد شاه بابا ځایناستي، د تیمور شاه پاچاهي ۱۷۹۳-۱۷۷۳	۱۷
د زمانشاه پاچاهي (۱۷۹۳-۱۸۰۱ م)	۱۸
د شاه محمود ابدالي پاچاهي (۱۸۰۱-۱۸۰۴ م)	۲۰
پنځم لوست: د شاه شجاع لومړنۍ پاچاهي (۱۸۰۴-۱۸۰۹ م)	۲۱
د شاه محمود دویم ځل پاچاهي (۱۸۰۹-۱۸۱۸ م)	۲۲
شپږم لوست: د سیالیو او اختلافاتو منځ ته راتګ	۲۵
اووم لوست: د واک لېږد او لاسوهنې (۱۸۱۸-۱۸۳۴ م)	۲۹
اتم لوست: شاه شجاع او ملي پاڅون	۳۳
نهم لوست: د امیر دوست محمد خان دویمه پاچاهي	۳۷
لسم لوست: د امیر شیرعلي خان لومړنۍ سلطنت (۱۸۶۳-۱۸۶۶ م)	۴۱
د امیر محمد افضل خان سلطنت (۱۸۶۶-۱۸۶۷ م)	۴۲
د امیر محمد اعظم خان سلطنت (۱۸۶۷-۱۸۶۸ م)	۴۳
یو لسم لوست: د امیر شیر علي خان دویمه پاچاهي (۱۸۶۸-۱۸۷۹ م)	۴۵
دوولسم لوست: د امیر محمد یعقوب خان سلطنت (مارچ-اکتوبر ۱۸۷۹ م)	۴۹
دیار لسم لوست: د مرکزي دولت ټینګښت (۱۸۸۰-۱۹۰۱ م)	۵۳
څوارلسم لوست: د معاهدو لاسلیک	۵۹
پنځلسم لوست: د امیر حبیب الله خان سلطنت (۱۹۰۱-۱۹۱۹ م)	۶۱
شپاړسم لوست: د مشروطیت نهضتونه	۶۵
د لومړي څپرکي بیا کتنه	۶۹
دویم څپرکی: د خپلواکۍ له ګټلو څخه د جمهوري د نظام تر پایه پورې (۱۹۱۹-۱۹۷۸ م)	۷۱
د دویم څپرکي موخې	۷۲
اوولسم لوست: د هېواد په خپلواکۍ کې د امان الله خان ونډه (فبروري ۱۹۱۹- جنوري ۱۹۲۹ م)	۷۳

- اتلسم لوست: د هېواد د خپلواکۍ درې گونې مورچلونه ۷۷
- نولسم لوست: اصلاحات او ريفورم (۱۹۲۱- ۱۹۲۸م) ۸۱
- شلم لوست: د غازي شاه امان الله خان اروپايي سفر (۱۹۲۷م / ۱۳۰۶هجري شمسي) ۸۵
- يو وېشتم لوست: د اصلاحاتو پر وړاندې غبرگون ۸۹
- دوه وېشتم لوست: د بحران پای او د قدرت ټينگښت (۱۹۲۹م / ۱۳۰۸هجري شمسي) ۹۳
- در وېشتم لوست: د اصولنامې ترتيب او تدوين ۹۷
- خلور وېشتم لوست: د محمد ظاهر شاه سلطنت ۱۰۱
- پنځه وېشتم لوست: لومړنۍ پنځه کلن پلان (۱۹۵۶م / ۱۳۳۵هجري شمسي) ۱۰۵
- شپږ وېشتم لوست: د ديموکراسۍ لسيزه (۱۳۴۳- ۱۳۵۲هجري شمسي) ۱۰۷
- اوه وېشتم لوست: په جمهوريت باندې د سلطنتي رژيم د بدلېدو لاملونه ۱۱۱
- اته وېشتم لوست: د (۱۳۵۲ لمریز کال) د چنگاښ د ۲۶ مې کودتاه ۱۱۳
- د دويم څپرکي بيا کتنه ۱۱۵
- درېيم څپرکی: د افغانستان گاونډي هېوادونه ۱۱۶
- د درېيم څپرکي موخې ۱۱۶
- نه وېشتم لوست: د پاکستان اسلامي جمهوريت ۱۱۷
- دېرشم لوست: د ايران اسلامي جمهوريت ۱۲۱
- يو دېرشم لوست: د چين د خلکو جمهوريت ۱۲۵
- دوه دېرشم لوست: تاجکستان ۱۲۹
- درې دېرشم لوست: ازبکستان ۱۳۳
- خلور دېرشم لوست: ترکمنستان ۱۳۷
- د دريم څپرکي بيا کتنه ۱۴۱
- څلورم څپرکی: په شلمه پېړۍ کې د نړۍ مهمې پېښې ۱۴۲
- د څلورم څپرکي موخې ۱۴۲
- پنځه دېرشم لوست: لومړۍ نړيواله جگړه او د هغې لاملونه ۱۴۳
- شپږ دېرشم لوست: دويمه نړيواله جگړه ۱۴۹
- اووه دېرشم لوست: پر هند او چين باندې د جاپان يرغل ۱۵۳
- اته دېرشم لوست: د ملگرو ملتونو جوړېدنه ۱۵۷
- نهه دېرشم لوست: په صنعتي ځواک باندې د جاپان بدلون ۱۵۹
- څلوېښتم لوست: د شوروي اتحاد له منځه تلل ۱۶۳
- يو څلوېښتم لوست: د آلمان فدرالي جمهوريت ۱۶۷
- دوه څلوېښتم لوست: د فرانسې جمهوريت ۱۷۱
- درې څلوېښتم لوست: د انگلستان شاهي دولت ۱۷۵
- د څلورم څپرکي بيا کتنه ۱۷۹

لومړۍ څپرکۍ

د افغانستان بیا را ژوندي کول

د خپرکي موخي

- ۱- د احمد شاه بابا واک ته د رسېدو څخه وړاندې د اقتصادي، سياسي او ټولنيز حالت سره پېژندگلوي.
- ۲- د افغانستان بيارو غاړونې سره پېژندگلوي.
- ۳- د احمد شاه بابا د شخصيت او د هغه د پوځي سوقياتو په اړه معلومات لاس ته راوړل.
- ۴- د احمد شاه بابا د ځای ناستو او د هغوی د واکمنیو سره پېژندگلوي.
- ۵- د انگليسانو د پالیسي په اړه معلومات او د هغوی پېژندگلوي.
- ۶- د خپل مينځي شخړو په اړه معلومات تر لاسه کول.
- ۷- د مشروطيت د خوځښت سره پېژندگلوي.
- ۸- د تاريخي نقشو د رسم کولو مهارت.
- ۹- په نقشو پوهېدل او د هغو پر مخ د پام وړ ځايونه ښودل.
- ۱۰- د سياسي او کلتوري وضعيت تحليل.

د احمد شاه بابا واک ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان سياسي، اقتصادي او ټولنيز حالت

بایزید انصاري

په دې لوست کې به سياسي، ټولنيز، اقتصادي، خپلواکي غوښتونکي خوځښتونه او د خلکو په وېشونه کې د هغوی ونډه او همدارنگه د افغانستان د بیا رغاونې څخه مخکې معلومات درکړل شي.

د شپاړسمې پېړۍ په پيل کې د افغانستان په ننه او گاونډيو هېوادونو کې سياسي ناوړې پېښې رامنځ ته شوې، چې دغه گډوډۍ د افغانستان په زيان تمامې شوې. د سلطان حسين بايقرا د مرگ ورسته په (۱۵۰۵ ميلادي کال) کې افغانانو خپل مرکزي دولت له لاسه ورکړ او تجزيه غوښتونکو په هر گوډ کې پاڅونونه پيل او يو له بله سره په جگړو اخته شول. په (۱۵۰۱ م.) کال شيباني دولت په ماورالنهر کې جوړ شو. په (۱۵۰۲ م.) کال کې په ايران کې صفوي دولت او په هند کې مغولي دولتونه منځ ته راغلل، درې واړو نوي دولتونو د افغانستان په ختيځ، لوېديځ او شمال کې په يرغلونو پيل وکړ او افغانستان تجزيه شو. مرکزي دولت له منځه لاړ او پوځي سوقياتو افغانستان د جگړو په ډگر بدل کړ. يرغلگرو دولتونو د ډېرو ځمکو د نيولو لپاره تل يو پر بل يرغلونه کول. د هغوي د حملو له کبله زموږ لوی او ودان ښارونه په کنډوالو بدل شول، اشغالگرو به ډول ډول ظلمونه کول، ورځ په ورځ د خلکو کرکه له هغوی څخه ډېرېدلې او خلکو په پټه د خپلواکۍ لپاره د استعمار پر ضد مبارزه پيل کړه. د لومړي ځل لپاره صفويان د هرات، اندخوی، کندهار او بلوچستان ولايتونو له پاڅونونو سره مخامخ شول او افغانانو ډېر مقاومت وکړ. جگړې دومره کلکې وې، چې کندهار څو ځله د صفويانو لاسونو ته لوېده او بېرته به افغاني مبارزينو نيوه. صفويانو ددې پاڅونونو د غلي کولو لپاره له ډله ييزې وژنې او د شتمنيو له لوټولو څخه کار اخيسته، خو د مبارزينو پاڅونونه په ټوله معنا غلي نه شول او کله چې به د خپلواکۍ د مبارزينو خوځښت په يوه ځای کې غلی شو، په بل ځای کې به يې بيا په مبارزه پيل وکړ همداهو چې د خپلواکۍ خوځښتونه يو په بل پيسې رامنځ ته شول.

د روښانيانو خوځښت: د دې خوځښت لارښود بايزيد انصاري چې په پير روښان مشهور او د شيخ عبدالله انصاري زوی و چې د وزيرستان په (کافي گرم) کې زېږېدلی دی. پيرروښان د مغول د حکومت او د هغو خانانو د ظلم او استبداد پر ضد چې له مغولي دولت سره يې مرسته کوله، خلک يې مبارزې ته رابلل، پيرروښان يو متصوف او د طريقت خاوند و. لومړی يې د توچي په دره کې په تبليغ پيل وکړ او وروسته يې تيرا خپل مرکز وټاکه. مغولي حاکمانو د هغه پر ضد اخوند درويزه ننگرهارۍ تحريک کړ او اخوند درويزه د هغه تعليمات، د اسلام د مبین دين پر ضد وبلل او هغه يې د (پير تاريخک) په نامه ياد کړ. په پای کې پير روښان له مغلو سره په يوه جگړه کې ووژل شو. د هغه تر مرگ وروسته يې زوی جلال الدين رهبري پر غاړه واخيسته په (۱۶۰۰) ميلادي کې يې له مغلو سره ډېری جگړې وکړې. په ختيځ کې له خيبر څخه تر تيرا او په سهيل کې يې کابل او غزنی ونيو. جلال الدين هم په جگړه کې ووژل شو. د جلال الدين تر مرگ وروسته د پير روښان لمسی (حداد) د رهبرۍ مقام ته ورسېده او نوموړی د تيرا د سيمې په يوه جگړه کې ووژل شو. وروسته (عبدالقادر) د مشرې لپاره وټاکل شو. (بي بي علي) د خپل زوی عبدالقادر سره مرسته کوله او ډېر ژر يې پېښور ونيو، خو ډېر وخت لا نه و تېر شوی، چې د قبایلو ترمنځ بې اتفاقي پيدا شوه. په (۱۶۳۶) ميلادي کال کې مغلو عبدالقادر او د هغه مور ونيوله او هندوستان ته يې تبعيد کړل او د روښان ملي خوځښت د مغلو او د سيمه ييزو حاکمانو د دسيسو له امله وټکول شو.

د خوشحال خان خټک تر مشرۍ لاندې خوځښت

د ۱۶ م. پېړۍ په نيمايي کې د خټکو قبيله په تدريجي توگه د واک خاونده شوه او په سهيل کې يې د نورو قبایلو ترمنځ مهم ځای تر لاسه کړ. په (۱۵۸۰) ميلادي کال کې جلال الدين محمد اکبر له اټک څخه تر پېښور د سوداگريزې لارې د امنيت چارې د خټکو قبيلې ته وسپارلې او په بدل کې يې ورته له کاروانونو څخه د ماليې اخيستلو امتياز ورکړ، همدغه امتياز د خټکو او يوسفزو ترمنځ اختلاف رامنځ ته کړ. د شاه جهان د حکومت په وخت کې د خټکو د قوم مشري خوشحال خان ته ورکړل شوه، خوشحال خان د توري او سياست خاوند او هم غښتلي شاعر و. خوشحال خان له مغولي پاچاهانو سره په لومړيو کې نېکې اړيکې درلودې، خو وروسته يې اړيکې د مغولو له دربار سره خړې پرې شوې، اورنگزيب خوشحال خان ونيو او بندي يې کړ، څلور کاله وروسته له زندان څخه خوشې شو او بيرته يې د خوځښت مشري په غاړه واخستله، په ۱۶۷۸ - ۱۶۷۰ م. کال کې ۴۰ زره مغولي پوځيان له افغانانو سره د تاتري په جگړه کې ووژل شول تر دې ماتې وروسته مغولي حکمرانانو د خوشحال خان يو زوی هند ته تبعيد او وروسته مړ شو او تر دې دروونکې پېښې وروسته

خوشحال خان خټک

خوشحال خان هم په (۷۸ اته اويا) کلنۍ کې مړ او د ده له وصيت سره سم د خټکو په غرونو کې د دښمن له سيوري څخه لرې خاورته وسپارل شو.

د ميرويس نيکه پاڅون

ميرويس نيکه

په ۱۶ مه ميلادي پېړۍ کې د بهرنيانو د يرغلوو په پايله کې افغانستان تجزيه شو، لوېديزې او سهيلي برخې د ايران صفويانو، ختيځې برخې د هند مغولو او شمالي برخې د ماورالنهر شيبانيانو ونيولې، د مرکزي حکومت نشتوالي او د پرديو تسلط د ټولنې د اقتصادي ټيټوالي او نا انډولولو (نابرابري) سبب شو چې په خلکو کې يې کرکه او د خپلواکۍ سره مينه پياوړې کړه، تر څو چې په (۱۷۰۹) ميلادي کال کې يې د ميرويس نيکه په مشرۍ خلکو په خپل پاڅون سره د صفويانو واکمني او د کندهار د والي گرگين ظلمونو ته د پای ټکی کېښود او په کندهار کې يې خپلواک دولت جوړ کړ، خو دغه دولت له ۳۰ کلونو څخه ډېر دوام ونه کړ، ترڅو په ۱۸ اتلسمه ميلادي پېړۍ کې يو ملي دولت د افغانستان په نامه د لوی احمدشاه بابا په مشرۍ جوړ شو.

د احمد شاه بابا واک ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان ټولنيز حالت

تر دوه نيمو پېړيو پورې د افغانستان تجزيې او وېش نه يوازې دا چې په افغانستان کې د ودې او پرمختګ بهير ځنډمن کړ، بلکې د مادي او معنوي تنزل او انحطاط دوره يې په هېواد کې منځ ته راوړه. او هېواد له رکود سره مخامخ شو. د افغانستان تجزيه داسې يو لوی آفت و چې په تدريجي توګه يې هويت، وحدت او ملي خپلواکي له منځه وړله، په دې موده کې افغانستان مرکزي دولت او ملي خپلواکي او هم په کرنه او سوداګرۍ کې نسبتاً ښه اقتصاد له لاسه ورکړ. د هرات مکتب چې د تيموريانو په وخت کې يې په ادب، کلتور او د علومو په پراختيا کې ښه رول درلود، له منځه تللی و. مدرسې او روزنيز مرکزونه وتړل شول، نو ځکه د استادانو او پوهانو لپاره کوم هڅوونکی مرکز نه و، له دوی څخه ډېر شمېر نورو هېوادونو او په ځانګړې توګه هند ته ولاړل.

د احمدشاه بابا قدرت ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان اقتصادي حالت

مخکې له دې څخه چې افغانستان د صفويانو، شيبانيانو او د هند د مغولو تر حملو لاندې راشي، د افغانستان اقتصادي حالت په ټول هېواد کې نسبتاً ښه و، که څه هم خلکو ساده او بدوي ژوند درلود. کرنې، مالدارۍ او صنايع درې واړه د افغانستان د اقتصاد مهمې برخې وې. د افغانستان خاوره او اقليم د نباتاتو د کر لپاره مناسبه وه. يو شمېر بزګرانو خپله ځمکه لرله خو ډېرو له ځمکه لرونکو څخه

ځمکه په اجاره او بزگرۍ اخیسته. د بندونو او ویاړو په برخه کې ډېره پاملرنه کېدله، دولتونو د کرنې د پراختیا په برخه کې ځانگړې پاملرنه لرله، ځکه چې د دولت د عایداتو مهمه برخه د بزگرۍ له مالیاتو څخه جوړېدله.

مالدارۍ: د مالدارۍ په برخه کې هم ډېره پاملرنه کېده او ډېرو خلکو په مالدارۍ پورې تړاو درلود او د څارویو ډولونه د خلکو په وسیله تربیه او تکثیرېدل، د څارویو محصولاتو د ملي اقتصاد مهمه برخه جوړوله. **صنایع:** د صنایعو په برخه کې دولت تل صنعت کاران تشویقول، د سرو زرو، سپینو زرو، اوسپنې، مسو او سربو غیر فني استخراج کېده او صنایعو یوه اندازه پرمختګ کړی و.

سوداګرۍ: یو شمېر ځانګړو ولایاتو سوداګریز اهمیت درلود. مواصلاتي لارو سیمې یو له بله سره نښلولې او سوداګریز توکي د پېرودلو او پلورلو لپاره انتقالېدل. د هندوستان، چین، ایران او ماورالنهر سره واردات او صادرات تر سره کېدل. یو وخت کندهار او هرات د افغانستان له غوره سوداګریزو مرکزونو څخه ګڼل کېدل. د (۱۶مې) میلادي پېړۍ په لومړیو کې هر کال ۳۰ زره بار اوبښان له کندهاره تېرېدل او ګمرکي عواید یې دولت ته ورکول کېدل. د کندهار سوداګریز ارزښت له ستراتیژیک اهمیت څخه لږ نه و. یو وخت کندهار د هند د دروازي په نامه یادېده، په خواشینۍ سره د افغانستان تر تجزیې او نیولو وروسته اقتصادي حالات کړکېچن شول. د خلکو ستونزې ورځ په ورځ ډېرېدلې.

د پوځیانو د لښکر ایستني لګښتونه او ملاماتونکې مالیې چې د هغوی له خوا وضع شوې وې خلکو یې د ورکړې توان نه درلود. دغې وضعې تر اتلسمې میلادي پېړۍ د احمد شاه بابا د مرکزي دولت د جوړېدو تر مهاله دوام درلود.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د احمد شاه بابا واک ته رسېدو د مخه پر ټولنیز حالت او دویمه ډله دې پر سیاسي حالت یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د پیر روښان د خوځښت موخې کومې وې؟
۲. د پیر روښان تر وژلو وروسته د روښاني خوځښت مشري چا کوله؟
۳. خوشحال خان خټک چا زنداني کړ؟
۴. د میرویس خان هوتک پاڅون په کوم کال کې بریالی شو او کومې پایلې درلودې؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د احمد شاه بابا واک ته تر رسېدو څخه وړاندې د افغانستان د اقتصادي حالت په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې وويي.

احمد شاه بابا او د مرکزي دولت ټينګښت

احمد شاه بابا

د احمد شاه بابا واک ته د رسېدو
خرنګوالی، د هغه اداري نظام او
مهمي کړنې په دې لوست کې تر
بحث لاندې نیول شوي دي.

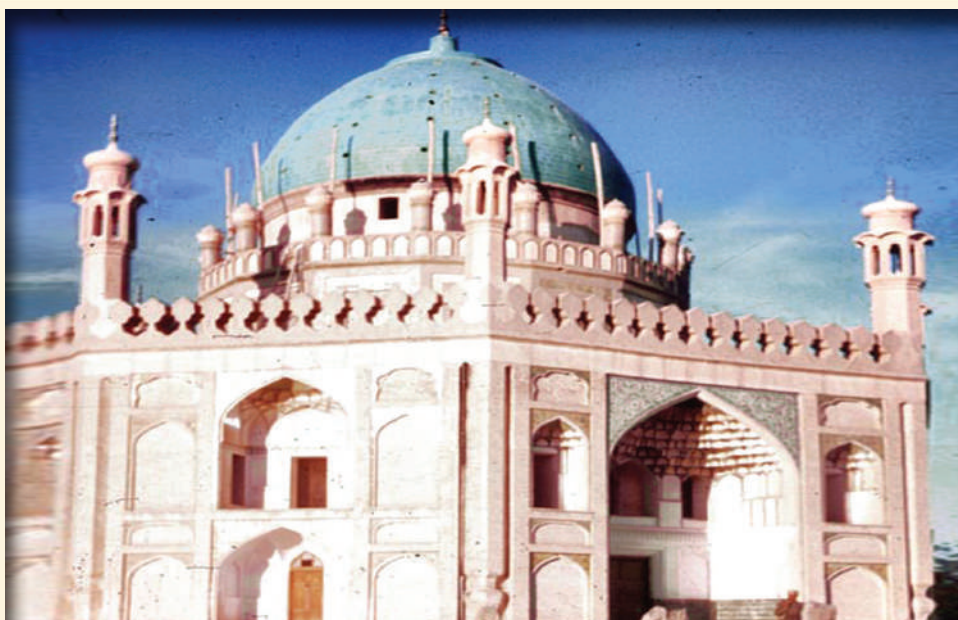
کله چې ابدالي احمدخان د یو مرکزي دولت د ټینګښت لپاره هڅه کوله افغانستان په لاندې وضعیت کې پروت و. د پردیو قواو په وسیله د افغانستان نیول او تجزیه، د مرکزي حکومت نشتوالی، د اقتصاد رکود، ناوړه ټولنیز حالت او په ګاونډیو دولتونو کې سیاسي بدلونونو په افغانستان کې د یوه مرکزي دولت د جوړولو لپاره لار هواره کړې وه، د نادر افشار تر وژلو وروسته د هغه په لوی پوځ کې ګلوډي پیدا شوه. د یادونې وړ ده چې د نادر افشار د پوځ یوه برخه له افغانانو جوړه وه. د هغوی شمېر څلور زره غلجیانو، دولس زره سدوزیانو او ازیکو ته رسېده چې د عمومي قوماندان نورمحمد خان غلجي او احمدخان په وړاندیز افغاني قطعات کندهار ته راستانه شول. وروسته نورمحمد خان د غلجیو، ازیکو، ابدالیو او هزاره ګانو له مشرانو څخه د یوې قومي لوبې جرګې د جوړولو غوښتنه وکړه، تر څو د جرګې له غړیو څخه یو کس د مشر یا پاچا په توګه وټاکي او د افغانستان د چارو د ادارې لپاره یو حکومت جوړ کړي، د داسې جرګې جوړولو ته د قومونو ټولو مشرانو غاړه کېښوده.

د شیر سرخ د مزار جرګه د کندهار د نادر آباد په نظامي کلا کې جوړه شوه او نهه ورځې یې دوام وکړه.

د جرگې غړي وروستی پرېکړې ته نه رسېدل، ځکه چې هر مقتدر خان سلطنت غوښت او یوازې هغه څوک چې غلی و، ابدالي احمدخان و او دا ځکه چې احمدخان د ابدالي قبیلې څخه و او د شمېر په لحاظ له نورو څخه کم وو. په پای کې په نهمه ورځ د جرگې غړيو داسې پرېکړه وکړه، چې د جرگې غړي دې یو څوک د حکم په توګه معرفي کړي، تر څو یو تن د مشر یا پاچا په توګه وټاکي. یاد شوی کس یو روحاني سړی و، چې په یوې قبیلې پورې یې تړاو نه درلود او ان د کندهار اوسېدونکی هم نه و. دا هماغه کابلی صابر شاه د نامتو صوفي (لایخواړ) زوی و، چې د کندهار ټولو خلکو پر هغه باور او هغه ته یې ارادت درلود. دغه صوفي سیاستوال له خپله ځایه پاڅېد، ابدالي احمدخان یې معرفي کړ او د غنمو څو وېرې یې د شاهي تاج پر ځای د هغه په پگړۍ کې وټومبل. لویو ځانانو له ناچارۍ احمد خان ته بیعت وکړ او هغه یې د افغانستان د پاچا په توګه قبول کړ.

احمد خان د زمان خان ابدالي زوی او د دولت خان سدوزي لمسی و مور یې د عبدالغني خان الکوزي خور وه، چې د نادر افشار په وخت کې د کندهار پخواني والی و. ابدالي احمد خان په ۱۷۲۲ میلادي کال په هرات کې وزېږېد، که څه هم د هغه د زېږېدو د ځای په برخه کې اختلاف شته او هغه داسې چې یو شمېر تاریخ پوهان د هغه د زېږېدو ځای هرات او یو شمېر یې ملتان ګڼي، ځکه له ډېرو وختونو راهیسې په ملتان کې یو کور دی، چې سدوزیان یې هغه د احمد خان د زېږېدو ځای ګڼي.

احمد خان ابدالي د ځوانۍ پر وخت د نادر افشار په پوځ کې داخل شو. ډېر ژر نادر افشار ته د هغه پوهه او وړتیا معلومه شوه او هغه یې د افغاني او ازبکي قطعاتو مشر وټاکه. د نادر افشار تر وژلو وروسته د ایران وضع ګټه وډه شوه. په شمال کې د جنیدي دولت مخ په زوال شو او په هند کې د مرهټه دولت د "سواجي" په مشرۍ منځ ته راغی، چې د اورنگزیب تر مرګ وروسته د هند بابري دولت ددې توان نه درلود، چې د افغانستان په کورنیو چارو کې مداخله وکړي، یاد شوي بدلونونه ددې سبب شول، چې احمد شاه بابا ډاډمن او خاطر جمع کړي او وېي کړای شول چې له دغو حالتونو څخه د دولت په جوړولو او د افغانستان له لاسه تللو سیمو د لاس ته راوړلو په برخه کې ډېره ګټه پورته کړي. احمد شاه بابا په دې پوهېده چې د خپلو ګټو د خوندیتوب لپاره د لویو ملاکینو او قبایلي رئیسانو شتون د یوه با ثباته دولت د ټینګښت لپاره ښايي هغه ته ستونزې جوړې کړي، ددې لپاره چې پر دغو ستونزو بریالي شي، هغوي یې په دولتي او پوځي چارو کې داخل او په جرګو کې یې غړیتوب ورکړ، د هغوي نظرونو ته یې ارزښت ورکړ او په سفرونو کې یې هم مصروف کړل. وروسته له هغه چې احمد شاه بابا سلطنت ته ورسېد لاندې ټکي یې د یوه ټینګ نظام د جوړولو لپاره د مهمو موخو په توګه وټاکل. لومړنۍ موخه یې د یوه مرکزي حکومت د

د احمد شاه بابا د وخت يوه ودانۍ

جوړولو لپاره د ملي وحدت رامنځ ته کول و. دويمه يې دا وه، د افغانستان طبيعي سرحدونه چې د آمو له سيند څخه د سند تر سيند پورې وو تامين کړي او درېيمه موخه يې د گاونډيو هېوادونو پر وړاندې د دفاع ټاکل و. ددې لپاره چې داخلي اختلافات له منځه يوسي او په دولتي چارو کې له خلکو مشوره واخلي، د لومړي ځل لپاره يې يوه دايمي جرگه جوړه کړه چې د شير سرخ د مزار د جرگې ځينې غړي يې په کې هم شامل کړل.

د يوې ښې ادارې د لرلو لپاره يې لومړۍ اداري او پوځي تشکيلات رامنځ ته کړل او ياد شوي تشکيلات يې د ميرويس نيکه د تشکيلاتو اقتباس و چې غوښتل يې د هغه ناتمامه طرح بشپړه کړي.

احمد شاه بابا د ټولو اداري، قضايي او نظامي تشکيلاتو په سر کې د قاطع نظر واک درلود. په دې معنا چې پخپله پاچا د ټولو چارو اداره په لاس کې درلوده او په مرکز او ولايتونو کې يې هم اداري او پوځي تشکيلات جوړ کړل. که څه هم احمد شاه بابا د خپل ۲۶ کلن سلطنت په موده کې د مرکزي حکومت د ټينگښت، اداري اصلاحاتو، او همدارنگه پوځي سفرونو د هيواد په دننه او بهر کې دومره مصروف کړی و چې ويې نه شو کړای چې د اقتصاد د پرمختيا، ښوونې او روزنې او کلتور په برخه کې ځانگړې پاملرنه وکړي، خو له دې سره سره د هغه د سلطنت په وخت کې ځينې کارونه لکه د

کندهار او تاشقرغان د ښارونو جوړونه او د ده خپله مقبره په کندهار کې د مبارکي خرقې په خوا کې چې د هغه وخت د معمارۍ د سبک استازیتوب کوي، تر سره شول. احمد شاه بابا له عرفان او ثقافت سره ډېره مینه درلوده چې یو شمېر کتابونه د هغه د سلطنت پر وخت ولیکل شول چې کولای شو د کتابونو او لیکوالو نومونه یې یاد کړو: تاریخ احمد شاهي په دوه ټوکه کې، د هغه د دربار د منشي محمود الحسیني په وسیله، "تواریخ حافظ رحمت خاني" د میر محمد فاضل په وسیله طبعي کتاب "بحر الفوائد" چې قاضي دل محمد افغان لیکلی او "خلاصه الانساب" د پښتنو د نسب په برخه کې چې حافظ رحمت خان برېڅ لیکلی او همدارنګه لومړنی موزیم د "بیت الاشرف" په نامه په کندهار کې جوړ شو. احمد شاه بابا په کندهار، هرات او پېښور کې لویې مدرسې جوړې کړې چې تر ټولو مشهوره یې د "کندهار زړه جامع مدرسه" وه او همدا شان د احمد شاه بابا دیوان ددې استازیتوب کوي چې هغه له عرفان او تصوف سره مینه درلوده.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې قدرت ته د رسېدو په څرنگوالي او دویمه ډله دې د مرکزي حکومت پر ټینګښت یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتنې

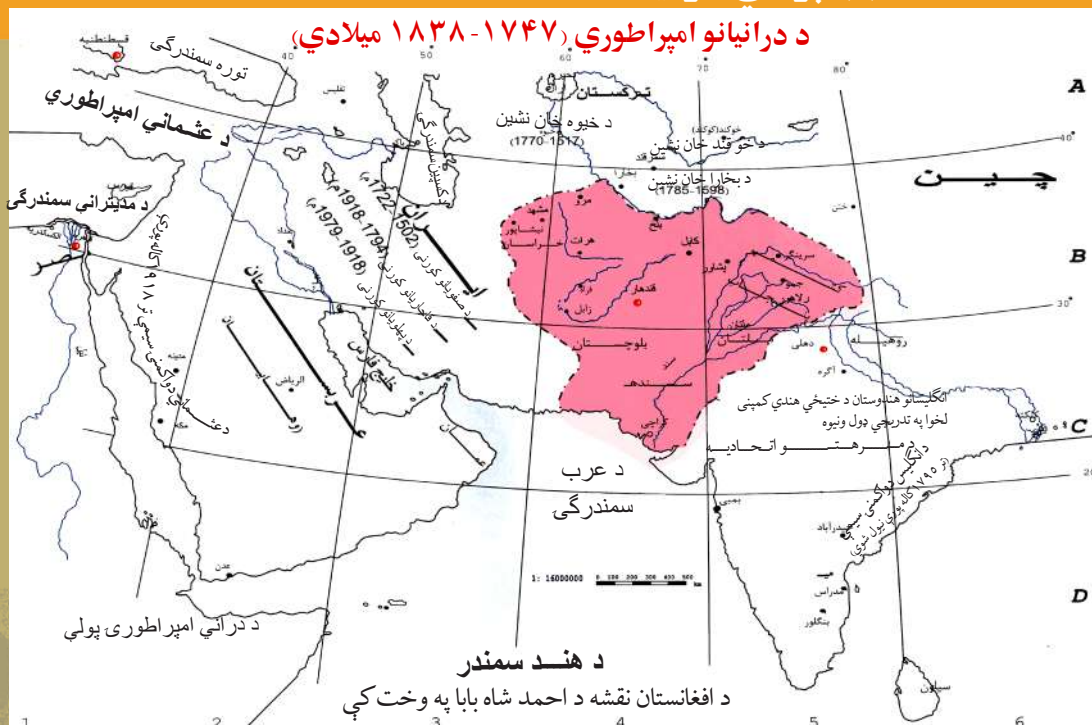
۱. احمدشاه بابا په کومه جرګه کې د مشر په توګه وټاکل شو؟
۲. احمدشاه بابا د دندو په سرته رسولو کې کوم اصل په پام کې نیوه؟
۳. د احمدشاه بابا د معمارۍ د یو څو بېلګو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د احمدشاه بابا د فرهنګي وضعیت په اړه له فرهنګي شخصیتونو او خپلو ښوونکو څخه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د احمد شاه بابا پوځي سوقيات

په دې لوست کې به د احمد شاه بابا د واکمنۍ په وخت کې د هغه د پوځي سوقياتو او د هغو د پایلو او لاسته راوړنو په اړه معلومات وړاندې کېږي.

کله چې احمد شاه بابا واک ته ورسېد، له هغه څخه وړاندې افغانستان د پرديو قواو په وسيله تجزيه او نيول شوی و. ځکه نو احمد شاه بابا د پخوانيو له لاسه تللو سيمو د لاسته راوړلو او د طبعي سرحدونو د ټاکلو لپاره يو لړ سفرونه او پوځي سوقيات پيل کړل چې په دې لوست کې به په لنډه توگه معلومات ترلاسه کړي.

لومړی سفر (۱۷۴۷ - ۱۷۴۸ میلادي)

سپاه سالار خان جهان خان د غزني، کابل، جلال آباد له لارې د سند تر سواحلو پورې ورسېد. ناصر خان د کابل او پېښور والي چې لا په قدرت کې و، غوښتل یې چې د ایماقو او هزاره قواوو په مرسته له افغاني قواوو سره وجنگيږي، خو ایماق او هزاره قواوو دا کار ونه کړ. احمد شاه بابا هم د ختيځ په لور حرکت وکړ او د لارې په اوږدو کې د خلکو له هر کلي سره مخامخ شو. د پنجاب والي له احمد شاه بابا سره په جگړه کې مقاومت ونه کړای شو او لاهور ته وتښتېد. احمد شاه بابا لاهور ونيو، د هند

شاهنشاه د افغانانو د پر مختک څخه په ویره کې ولویده او مغولي احمدشاه خپل ولیعهد، صدر اعظم قمرالدین د ډیرو قواو سره د مقابلې لپاره ولېږه او افغاني قواوې د هندي توپخانې تر اور لاندې راغلې، چې ډېر تلفات یې افغانانو ته واړول. احمد شاه بابا اړه شو چې پنجاب «مېرمنو» او ملتان زاهد خان ته وسپاري او پخپله د هغه شورش د غلي کولو لپاره چې د هغه د وراره لقمان خان ابدالي په وسیله رامنځ ته شوی و، کندهار ته ستون شو.

دویم سفر

د ۱۷۴۹م کال په لومړیو کې احمد شاه بابا هرات ته سفر وکړ. درې کسه نادرې حاکمان احمد شاه بابا ته تسلیم نه شول او د هغوی له ډلې څخه دروېش خان هزاره خپله پلوي له احمدشاه بابا څخه اعلان کړه او هرات د احمد شاه بابا په وسیله ونیول شو. احمد شاه بابا دروېش خان د هرات والي وټاکه. احمد شاه بابا خپل صدراعظم شاه ولي خان ته حکم وکړ چې شمالي سیمو ته سفر وکړي، د جنیدي د حکومت تر انحطاط وروسته مرو، فاریاب، جوزجان، بلخ، خلم، بدخشان او تخارستان خپلواکه شوي وو او شاه ولي خان یادي شوې سیمې یو په بل پسې ونیولې او له مرکزي حکومت سره یې یو ځای کړي.

دریم سفر

د ۱۷۵۰ میلادي کال په پسرلي کې «عباس قلي بیات» په نیشاپور کې بغاوت وکړ او احمدشاه بابا نیشاپور ته مخه وکړه. عباس قلي بیات د احمدشاه بابا له پوځ سره په جگړه کې ماتې وخوړه او بندي شو. وروسته احمد شاه بابا هغه وبانځه او د دویم ځل لپاره یې د نیشاپور حاکم وټاکه، کله چې احمد شاه بابا هرات ته ورسېد، خبر شو چې میر علم خزیمه پر مشهد یرغل کړې ده «ړوند شاهرخ» د نادر افشار کړوسی چې احمد شاه بابا د مشهد والي ټاکلی و، د میر علم خزیمه په وسیله یې واکه شوی و. احمدشاه بابا مشهد ته ولاړ، میر علم ته یې ماتې ورکړه او د شاهرخ امنیت یې بیا تامین کړ.

څلورم سفر

په (۱۷۵۱) میلادي کال کې د پنجاب والي مېرمنو چې مخکې د مالیاتو په ورکړه ژمن شوی و، انکار وکړ او احمد شاه بابا خپل استازی هغه ته واستاوه، خو د پنجاب والي د مالې له ورکړې څخه ډډه وکړه، احمد شاه بابا ختیځ ته سفر وکړ، د پنجاب والي مېرمنو سپاه سالار «گورامل» د احمد شاه بابا سره د

جگړې د مقابلې لپاره ولېږه. جگړه چې د «شاه درې» په سیمه کې پېښه شوه، گورامل په کې ووژل شو او لښکر یې ماتې وخوړه. مېرمنو له احمدشاه بابا څخه بښنه وغوښته او احمد شاه بابا هغه ویاښه او بیا یې مېرمنو د پنجاب والي وټاکه. مېرمنو ژمنه وکړه چې د پنجاب او ملتان ولایتونه به د افغانستان یوه برخه وي. وروسته احمد شاه بابا یاد شوی ژمنلیک د خپل استازي په وسیله د مهر او تأیید لپاره د دهلي دربار ته واستاوه او په دې ترتیب پنجاب، ملتان او سند په افغانستان پورې وتړل شول. د ۱۷۵۱ میلادي کال په پای کې احمد شاه بابا یو لښکر د خواجه عبدالله په مشرۍ د «اټک او حسن ابدال» له لارې د کشمیر د یو ځای کولو لپاره هغې سیمې ته واستاوه، تر څو د کشمیر خواجه خپل مناسبات د هند له دولت څخه پرې او خپل یو ځایوالي له افغانستان سره اعلان کړي.

د ختیځ سفر ۱۷۵۶ - ۱۷۵۷ میلادي

په (۱۷۵۳) میلادي کال کې د پنجاب والي مېرمنو مړ شو. احمد شاه بابا پنجاب ته سفر وکړ، د مېرمنو نابالغه زوی محمد امین یې د والي په توګه وټاکه. د محمد امین مور (بېګم مغلاني) د زوی پر ځای ولایتي چارې پرمخ وړلې. په همدې وخت کې د دهلي دربار د هند د صدراعظم (عماد الملک غازي الدين) د لاس اله شوی و او غازي الدين د هند پاچا احمد شاه د محمد شاه زوی لرې او پر ځای یې دویم عالمګیر د دهلي پر تخت کېناوه. بېګم مغلاني یې بندۍ کړه او د پنجاب ولایت یې ادینه بېګ ته وسپاره. عالمګیر (نجیب الدوله) د سهارنپور د والي په مشرۍ لښکر د احمدشاه د مقابلې لپاره واستاوه، خو نجیب الدوله پرته له جگړې له احمد شاه بابا سره یو ځای او عالمګیر اړ شو چې له دهلي سره نږدې له احمد شاه بابا څخه هر کلی وکړي. احمدشاه بابا د اړیکو د ساتنې لپاره د عالمګیر وریره شهزاده تیمور ته په نکاح کړه او وروسته هېواد ته ستون شو.

سویل ته شپږم سفر

کله چې احمد شایابا له هند څخه افغانستان ته راغی، افغاني سردارانو د ابدالي دولت د غرور او قدرت په مټ د پنجاب پر بزګرانو درنې ماليې کېښودې چې په دغه کار سره پاڅونونه رامنځ ته شول او ډېر ژر سیکانو ددې شورشونو مشري په غاړه واخیسته. په امرتسر کې یې په تشکیلاتو پیل وکړ چې په پای کې د افغانانو او سیکانو ترمنځ جگړه رامنځ ته شوه.

د هند سپاه سالار نجیب الله يوسف زی وتښتېد، جټانو او راجپوتانو له مرهټه وو سره اتحاد وکړ. د هند پخواني صدراعظم غازي الدين په پنجاب کې سیکان د افغانانو پر ضد تحریک کړل، ادینه بېګ

د سیکانو په اتفاق په (جلندر) کې ډېر افغانان ووژل. د ۱۷۵۸ م. کال د اپریل په میاشت کې افغاني قواوې له ماتې سره مخامخ او عبدالصمد یې بندي کړ. شهزاده تیمور او سپاه سالار سردار جهان خان مقاومت ونه شو کړای، تر اټک پورې شاتګ یې وکړ پاڅون کوونکو پرته د (اودی) د ټول هند حکمراني یې ترلاسه کړه. احمد شاه بابا په بېړنۍ توګه د هند قضیه راتلونکي ته پرېښوده. ځکه چې پخپله د بلوچستان په نا آرامیو کې مصروف و. د شاه ولي خان په مشرۍ یې پوځ بلوچستان ته ولېږه او وروسته له جګړې د شورشیانو مشر نصیر خان بلوچ ماتې وخوړه او د سولې غوښتنه یې وکړه چې احمدشاه بابا وباشه او بلوچستان د پخوا په خبر د افغانستان یوه برخه شوه. احمدشاه بابا د نورالدین په مشرۍ لښکر پنجاب ته ولېږه او پخپله کندهار ته راغی، تر څو سیکانو او مرهټه وو سره د حساب لپاره خپلې قواوې راټولې کړي.

اووم سفر- د پاني پت جګړه ۱۷۶۰-۱۷۶۱ میلادي

په ختیځ کې د احمدشاه بابا دا سفر د ډېر اهمیت وړ دی، ځکه په ۱۷۵۸ میلادي کال په هند کې ډېرې مهمې پېښې رامنځ ته شوې. لومړی د پنجاب سیکانو پاڅون وکړ. ورپسې مرهټیان د هند مرکزي او شمالي برخو ته داخل شول او دریم دا چې اسلامي حکومت چې مسلمانانو جوړ کړی و، له منځه لاړ. په هغه وخت کې چې احمدشاه بابا د نصیر خان بلوچ په ټکولو مصروف و، د مرهټیانو مشر (سند یا) مرکزي هند ته ورسېد. راجپوتانو او جټانو سره یې اتحاد وکړ او سندیا د پنجاب لوري ته حرکت وکړ. ادینه بېګ هم ور سره یو ځای شو او پنجاب یې ونیو. شهزاده تیمور او سردار جهان خان پېښور ته شاتګ وکړ.

کله چې احمدشاه بابا له بلوچستان څخه ډاډمن شو، د دېرش زره پوځیانو سره د بولان د درې له لارې سند ته ورسېد او له شهزاده تیمور او جهان خان سره یو ځای شو. د پنجاب لوري ته یې حرکت وکړ، سندیا او غازي الدین چې څنګه د احمدشاه بابا له حرکت څخه خبر شول، له نجیب الدوله سره یې سوله وکړه او د ډهلي لوري ته روان شول. په ډهلي کې یې دویم عالمگیر وواژه او کړوسې یې پاچا کړ. په دغه وخت کې احمدشاه بابا له درېو قواو سره مخامخ شو. لومړنۍ د سندیا قوا، د ډهلي د لارې په اوږدو کې، دویمې قوې په (هولګر) پورې اړه درلوده د جمن په کینې لوري کې ځای پر ځای وه او درېیمه قوه د (جنگورا) او غازي الدین وه.

څنګه چې جګړه پیل شوه، درې ګونه قواوې د احمدشاهي ځواک پر وړاندې ماتې وخوړه، کله چې غازي الدین او جنگورا د سندیا له ماتې خبر شول ډهلي یې پرېښود او وتښتېدل.

د مرهټيانو مشر (بالا باجي) د مرهټه وو ټولو مشرانو ته خبر ورکړ چې نوي لښکر ترتيب کړي او راجپوتانو له مرهټه وو سره اتحاد وکړ چې شمېر يې دوو لکو ته رسېده، په داسې حال کې چې د احمد شاه بابا د پوځيانو شمېر ۶۰ زره وو. د پاني پت په ډگر کې ډېره لويه جگړه ونښته. افغانان فاتح او مخالفو قواو ماتې وخوړه. احمدشاه بابا ډهلي ته داخل شو. د ډهلي تخت يې شهزاده علي گوهر، سياسي او اداري چارې يې شجاع الدوله او پوځي چارې يې نجيب الدوله ته وسپارلې او پخپله کندهار ته راستون شو.

اتم سفر - ۱۷۶۲-۱۷۶۳ ميلادي

په ۱۷۶۲ م کال کې د پنجاب سيکانو د «جياسينگ» په مشرۍ د دويم ځل لپاره په شورش لاس پورې او امرتسر يې په يوه پوځي مرکز تبديل کړ. په کشمير کې يې افغاني ضد تبليغات پيل کړل او د لاهور ښار يې ونیوه. احمدشاه بابا د پنجاب لوري ته حرکت وکړ، د سيکانو اویا زره لښکر يې تارومار کړل او سردار نجيب الدوله ته يې لارښوونه وکړه چې د «سرهند» او کشمير امنيت ټينگ کړي.

نهم سفر - ۱۷۶۳ ميلادي کال

د سيکانو تر ماتې وروسته احمدشاه بابا کندهار ته راستون شو. د هغې ناروغتيا له امله چې ور پېښه شوې وه، د نوموړي کال تر پايه يې د هېواد د ننه او بهر ته سفر ونه کړ، په دې موده کې سيکانو له جټانو او مرهټه وو سره اتحاد وکړ. په پنجاب او سر هند يې د ۴۰ زره پوځيانو په وسيله يې حملې پيل کړې او د ډهلي د نيولونې يې درلود. احمدشاه بابا په ۱۷۶۳ م. کال کې پنجاب ته لښکر ولېږه او شورشيانو ته يې ماتې ورکړه او په غرونو کې يې خپاره کړل.

د ۱۷۶۳ م. کال په پای کې احمدشاه بابا خپل صدراعظم شاه ولي خان بلخ ته ولېږه تر څو د جنيدې سلسلې له اخروني پاچا عبدالعزيز خان سره خبرې وکړي. په مذاکراتو کې داسې يو تړون لاسليک شو چې د آمو سيند د پخوا په څېر د افغانستان او بخارا په منځ کې سرحدي کرښه وټاکل شوه. وروسته شاه ولي خان بدخشان ته ستون شو. خرقة مبارکه يا د حضرت پيغمبر (ﷺ) کالي يې د فيض آباد له ښار څخه له ځانه سره کندهار ته راوړه.

لسم سفر - ۱۷۶۹ ميلادي کال

د ۱۷۶۹ م. کال په نيمايي کې د نصرالله ميرزا او نادر ميرزا د نابينا شاهرخ د زامنو ترمنځ د قدرت د لاس ته راوړلو پر سر اختلاف پيدا شو او په خراسان کې حالت د خرابۍ لور ته روان شو. احمدشاه بابا

مشهد ته سفر وکړ. نصر الله میرزا د ایران له پاچا کریم خان زند سره اړیکې ټینګې کړې وې. د (تون او طبس) حاکم علیمراد شورش او سرکشي وکړه. احمدشاه بابا مشهد محاصره کړ او سپاه سالار جهان خان او د بلوچستان والي نصیر خان یې د علیمراد د ټکولو لپاره مؤظف کړل او علیمراد په جګړه کې ووژل شو. نصر الله میرزا تسلیم شو او شاهرخ خپله لور د احمدشاه بابا زوی ته په نکاح کړه. احمدشاه بابا د نادر افشار په درناوي خراسان شاهرخ ته وسپاره او پخپله کندهار ته راغی او دا د احمدشاه بابا آخرنی سفر و.

احمدشاه بابا تر ۲۶ کاله پاچاهۍ وروسته د سرطان په ناروغۍ اخته شو او په پنځوس کلنۍ کې یې له دې فاني نړۍ سترګې پټې کړې. له وصیت سره سم په ۱۷۷۳ میلادي کال کې د خرقي مبارکې تر څنګ خاورو ته وسپارل شو. احمد شاه بابا د افغانستان خاوره یو موټي او متحده کړه او خلکو د نېکو اخلاقو، تقوی، مهربانۍ او د هغه د نېکو خدمتونو له امله ورته د (بابا) لقب ورکړ. احمدشاه بابا په خپل سیاسي او پوځي ژوند کې له لسو ځلو ډېر هند، خراسان او د افغانستان شمال ته سفرونه وکړل، کله چې په ۱۷۷۳ میلادي کال کې یې له نړۍ سترګې پټې کړې نو لویه امپراتوري یې په میراث پرېښوده چې په ختیځ کې تر سرهند، لوېدیځ کې تر سبزار او مشهد په شمال کې د آمو تر سینده او په سویل کې یې د عربو تر سمندرګي پورې پراخوالی درلود.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د پوځي موخو او دویمه ډله دې د احمدشاه بابا د پوځي سوقياتو د پایلو په اړه یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د احمدشاه بابا لومړنی سفر په کوم کال پیل او کومې پایلې یې درلودې؟
۲. احمدشاه بابا د هیواد لویدیځ ته څو ځله سفر کړی، لاس ته راوړنې یې وویاست؟
۳. د احمدشاه بابا هند ته پوځي سفر تر ټولو مشهور سفر څه نومېده او هم وویاست چې کومې پایلې یې درلودې؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنگیانو څخه د احمدشاه بابا د ژوند د پای په وختونو کې د افغانستان د جغرافیوي قلمرو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د احمد شاه بابا ځايناستي د تيمورشاه پاچاهي (۱۷۷۳-۱۷۹۳ ميلادي)

د احمد شاه بابا څخه وروسته د هغه ځای ناستو او ورثې وکولای شول هغه لویه امپراتوري چې له هغه څخه په میراث پاتې وه وساتې په دې لوست کې به یې په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

تیمورشاه د احمد شاه بابا زوی په ۱۷۴۲ میلادي کال په مشهد کې زېږېدلی دی. هغه د زده کړو خاوند او د دري ژبې شاعر و. د احمدشاه بابا د مړینې پر وخت کې یې د هرات د والي په توګه دنده درلوده. احمدشاه بابا هغه په خپل ژوند کې ولیعهد یا ځايناستی ټاکلی و. د احمدشاه بابا تر مړینې وروسته شهزاده سلېمان د خپل خسر صدراعظم شاه ولي خان په مرسته د پاچاهي اعلان وکړ. کله چې شهزاده تیمور له هراته کندهار ته راغی، شهزاده سلېمان یې بندي او شاه وليخان یې وواژه. په دې توګه تیمورشاه پاچاهۍ ته ورسېد. تیمورشاه د خپلې پاچاهۍ په لومړي کال پایتخت له کندهاره کابل ته انتقال کړ.

تیمور شاه څو داخلي او بهرني پاڅونونه په بریالیتوب سره له منځه یووړل. تیمورشاه د خپلې پاچاهۍ په ۲۰ کلنه موده کې وکړای شول چې هغه سیمې چې له پلاره یې ورته په میراث پاتې وې وساتي. د هغه تر مرګ وروسته د هغه د زامنو بې اتفاقي، د ایران لاسوهنې او د روسانو او انګلیسانو سیالی د افغاني لویې امپراتورۍ د سقوط سبب شوې، تیمورشاه په ۱۷۹۳ م. کال کې مړ او د کابل په چهارباغ کې خاورو ته وسپارل شو.

د زمان شاه پاچاهي (۱۷۹۳ - ۱۸۰۱ ميلادي)

د تیمورشاه د زامنو ترمنځ د بې اتفاقی یو علت دا گڼل کېږي چې تیمورشاه ولیعهد نه و ټاکلی.

زمان شاه

شاه زمان چې د نورو ورونو په پرتله پلار ته نږدې و، لایقه او با کفایته ځایناستي یې ځان گانه. شاه زمان له ټولو شهزاده گانو او مشرانو څخه غوښتنه وکړه چې د نوي پاچا د ټاکلو په جرگه کې گډون وکړي. جرگې شهزاده زمان د پاچا په توگه وټاکه. نوموړي د دې لپاره چې پر حالاتو واکمن شي، د لنډې مودې لپاره یې د جرگې غړي په بالاحصار کې نظر بند کړل او یوازې محمود او همایون چې په جرگه کې یې گډون نه درلود، د هغه پاچاهي یې ونه منله. په دوو بېلابېلو جگړو کې محمود او همایون ماتې وخوړه. محمود ایران ته وتښتېد او همایون بندي او ورنه کړای شو.

وروسته یې سردار پاینده محمد خان له وزارت څخه لرې کړ، په دې سره هغه له نورو سردارانو سره یو ځای شو او په دې هڅه کې شو چې شاه زمان له پاچاهۍ څخه لرې کړي. کله چې شاه زمان د پاینده محمد خان له طرحې خبر شو، هغه یې ونيو او وېي واژه او وزیر فتح خان د خپل پلار د مرگ په سبب له شاه محمود سره نږدې شو.

شاه زمان هیله درلوده چې د افغانستان حالت ښه، سوله او آرامي راشي. خو شاه د هېواد په دننه کې د خپلو ورونو او قومي سردارانو له مخالفت او په بهر کې د انګلیس د تحرکاتو او د ایران د لاسوهنو سره مخامخ شو.

په همدې وخت کې ناپیلیون بناپارت خپل استازی شاه زمان ته، د ایران له لارې راولېږه. د ناپیلیون طرحه دا وه چې او یا زره فرانسوي او روسي قواوې د افغانستان له لارې پر هندوستان یرغل وکړي، تر څو په هند کې د انګلیسانو د پرمختګ مخه ونیسي، په داسې حال کې چې شاه زمان یو لک او پنځوس زره پوځیان درلودل او غوښتل یې چې هند له انګلیسانو ونیسي. هغه د ناپیلیون طرحې ته اعتنا ونه کړه او د هند خلکو د انګلیس څخه د خلاصون لپاره له شاه زمان څخه همدا هیله درلوده.

محمود د ایران د قاجاري قواوو او تښتېدلو سردارانو په مرسته پرته له جگړې خراسان او هرات ونيول، پر سیستان او فراه یې یرغل وکړ او تر کندهاره ورسېدل، خو د شاه زمان قواوو د کندهار پر

لور حرکت وکړې. د لارې په اوږدو کې جنرال احمد شاه نورزي له خپلو لس زرو پوځيانو سره له محمود سره يو ځای شو او محمود غزني ته راوړسېد. شاه زمان د دې وضع په ليدو سره له کابل څخه د پېښور په لور شاتګ وکړ چې وروسته د ملا عاشق شينواري لخوا ونيول شو او د خپل ورور محمود په وسيله روند شو. زمان شاه د روندتوب څخه مخکې د کوه نور الماس د ملا عاشق شينواري په کلاه کې پټ کړ. نو په دې توګه محمود د افغانستان اداره تر لاسه کړه. د انگليس د استعماري سياست، د ايران د لاس وهنې، د محمود او د يو شمېر سياسي شخصيتونو بې کفایتۍ په پايله کې افغانستان يو وار بيا په سياسي او اقتصادي انحطاط کې ډوب شو.

د شاه محمود ابدالي پاچاهي (۱۸۰۱ - ۱۸۰۴ ميلادي)

د شاه زمان له خلع کېدو وروسته شهزاده محمود د وزير فتح خان په مرسته واک ته ورسېد او د هغو خدمتونو له امله چې کړي يې وو، د «شاه دوست» لقب يې ورکړ، خو د محمود د بې کفایتۍ له امله د هېواد په اداره کې سياسي بحران رامنځ ته شو. همدارنګه د انگليسانو استعماري فعاليتونو ټول افغانستان ونيو، د ايران قاجاري دولت د انگليسانو د لاس اله شوه، د خراسان د

شاه محمود

ولايت د تجزيې په لټه کې شو او د پنجاب ولايت چې پخوا د افغانستان د قلمرو يوه برخه وه، سيکانو په کې د خپلواکۍ اعلان وکړ. کله چې شاه شجاع د شاه زمان له پندېدو او بندي کېدو او د شاه محمود له پاچا کېدو څخه خبر شو، نو څرنگه چې شاه زمان يې سکه ورور و، نو د شاه زمان غچ اخيستل يې با نه کړل او د افغانستان د تخت و تاج د نيولو اقدام يې وکړ. که څه هم په لومړيو وختونو کې انګرېزانو شاه محمود د شاه زمان په مقابل حمايه کاوه، مګر وروسته د خپلو استعماري غرضونو د پرمخ وړلو او د شاه زمان په وسيله پر هندوستان د ناپليون د يرغل د خنثي کولو

لپاره يې تر هغه شاه شجاع ښه څېره پيدا کړه او هغه يې د شاه محمود پر ضد لمساوه.

شاه محمود د بالاحصار په ارګ کې په عيش و عشرت اخته و او دولتي چارې د داسې خلکو په لاس کې وې چې د قدرت د لاس ته راوړنې پر سر يو له بله سره په سيالۍ اخته وو، لکه فتح خان «شاه دوست» شيرمحمد خان (مختار الدوله) او صدراعظم محمد اکرم خان، کله چې وزير فتح خان د مالياتو د لاس راوړنې لپاره پېښور، کوهانې او بنو ته سفر وکړ. د مالياتو تر لاسه کولو

وروسته یې شهزاده کامران ته چې په کندهار کې و ولاړ او له کندهاره کابل ته راوگرځېد او د محمد اکرم خان پر ځای د صدراعظم په توګه ټاکل شوی و. په همدې وخت کې یو شمېر لوړ دولتي خلک له کابل څخه وتښتېدل او له شاه شجاع سره یو ځای شول. د کابل خلک چې د شاه محمود د ادارې له لاسه په تنګ شوي وو د هغه پر ضد یې پاڅون وکړ او هغه یې په بالاحصار کې محاصره کړ. د شاه محمود قواوو مقاومت ته دوام ورکړ تر څو چې د کوهدامن او کوهستان خلک د کابل د خلکو مرستې ته را ورسېدل. شاه محمود یې د کابل په بالاحصار کې محاصره او وزیر فتح خان ته یې په قلعه قاضي کې ماتې ورکړه او په دې توګه د محمود لومړۍ واکمني پای ته ورسېده.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې له کندهاره کابل ته د پایتخت د انتقال پر لاملو او دویمه ډله دې د زمان شاه د وخت د نړیوالو مهمو پېښو په اړه یو له بل سره خبرې وکړي او پایله دې یې په ټولګي کې وويي.

پوښتنې

۱. د تیمورشاه د شخصیت په اړه معلومات وړاندې کړئ.
۲. تیمورشاه په کوم کال کې پلازمینه له کندهاره کابل ته راوړه؟
۳. قدرت ته د زمان شاه د رسیدو په اړه معلومات ورکړئ.
۴. د زمان شاه د سلطنت مهمې ستونزې لیست کړئ.
۵. شاه محمود څرنگه واک ته ورسید؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي د منابعو او ماخذو په لرلو سره د زمان شاه د حکومت او د ده په وړاندې د انگلیسانو د پالیسۍ په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې وويي.

د شاه شجاع لومړنۍ پاچاهي ۱۸۰۴-۱۸۰۹ ميلادي

هغه تمه او توقع چې د افغانستان خلکو له شاه شجاع څخه در لوده د هغه له جلوس څخه وروسته تر سره شوه. په لاندې متن کې معلومات در کول کيږي.

د شاه زمان پندېلو د شاه محمود د ادارې کمزورتيا او له هغه څخه د خلکو کرکه د شاه شجاع د پاچاهۍ لپاره زمينه مساعده کړې وه. په ۱۸۰۴ ميلادي کې شاه شجاع د کابل د خلکو په غوښتنه د زرمتم او لوگر له لارې کابل ته ننوت او په بابر بن کې دېره شوه او خپله دوستي يې له انگرېزانو سره ښکاره کړه. وزير فتح خان د مالياتو د راغونډولو لپاره باميانو ته تللی و. کله چې کابل ته راوړسېد، غوښتل يې چې شاه محمود له محاصرې خلاص او د شاه شجاع حکومت پای ته ورسوي، نو د قلعه قاضي په سيمه کې د وزير فتح خان او شاه شجاع د قواو ترمنځ جگړه ونېسته، چې په پايله کې وزير فتح خان ماتې وخوړه او شهزاده کامران د کندهار والي ته وتښتېد. وروسته شاه شجاع خپل ځواکونه بالا حصار ته د ننه کړل او سلطنت يې اعلان کړ. د شاه شجاع کسانو تر جلوس وروسته ملا عاشق الله شينواری کابل ته راوست لومړی يې ترې د کوه نور الماس واخيست او بيا

يې وواژه. شاه شجاع د خپل حکومت د ټينګښت په برخه کې له وزير فتح خان او د هغه له ورونو څخه وېره درلوده او هڅه يې وکړه چې له وزير فتح خان سره خپلې اړيکې ښې کړي، دښمني او تاوتریخوالی پرېږدي. هغه و چې وزير فتح خان يې په ډېر درناوي کابل ته راوغوښت، شاه شجاع د دوست محمد خان لور د وزير فتح خان ورېره ځان ته په نکاح کړه، خو له دې سره يې پر يو بل باور نه درلود. ځکه چې د دښمنۍ اصلي رېښه يې د شاه زمان په وسيله د سردار پاينده محمد خان اعدامول وو چې د وزير فتح خان د پلار قاتل گڼل کېده نو وزير فتح خان هڅه کوله چې شاه محمود د دويم ځل لپاره پاچاهۍ ته ورسوي. په همدې وخت کې شاه محمود د کابل د بالا حصار له زندانه وتښتېد. هغه جگړه چې د شاه شجاع او د شاه محمود د قواوو ترمنځ ونښته، په پايله کې يې شاه شجاع ماتې وخوړه او شاه محمود د دويم ځل لپاره پاچاهۍ ته ورسېد.

د شاه محمود دويم ځل پاچاهي ۱۸۰۹ - ۱۸۱۸ ميلادي

شاه محمود د وزير فتح خان په مرسته دويم ځل پاچاهۍ ته ورسېد او يو شمېر لوړ رتبه مامورين لکه محمد اکرم خان امين الدوله، شير محمد خان، مختار الدوله او مير علم اعدام شول، ځکه چې دوی د شاه محمود د لومړي حکومت پر وخت شاه شجاع ته تښتېدلې وو، د شاه شجاع د پاچاهۍ پر وخت يې له هغه سره مرسته کړې وه.

وزير فتح خان له خپلو ورونو سره پر دولتي چارو مسلط شول او د ډېر واک د لاس ته راوړنې لپاره يې خپل وروڼه پر مهمو دولتي دندو وگومارل چې د وزير فتح خان ورځ په ورځ ډېرېدونکي واک شهزاده کامران اندېشمن او کينه کښ کړ. شاه په داسې يو حالت کې د مزو په تېرولو لگيا، له دولتي چارو نا خبره و او د اقتدار ساحه يې يوازې کابل او کندهار وه، پېښور د شاه شجاع د نفوذ تر ساحې لاندې و او کشمير عطا محمد خان اداره کاوه چې د مرکزي دولت اطاعت يې نه کاوه. په هرات

کې د شاه محمود سکه ورور فیروز الدین حکمراني کوله او شاه محمود د خپلې دویمې پاچاهۍ

وزیر فتح خان

له پيله ډېر وخت په پایتخت کې اوسېده. هغه وخت چې افغاني قواوې په ختيځ کې په جگړه اخته وې، ايرانيانو غورات ونيول، فیروز الدین له مرکزې مرسته وغوښته، تر څو د ايرانيانو د پرمختګ مخه ونيسي چې په پایله کې وزیر فتح خان له دېرش زره پوځيانو سره د هغه د ملاتړ په موخه له کابل څخه حرکت وکړ. وزیر فتح خان لومړی شهزاده فیروز الدین له خپلې کورنۍ سره کندهار ته ولېږه چې د کورنۍ ټوله شتمنۍ او ګاڼه یې د دوست محمد خان د سپړو

په وسیله لوټ شوله وروسته وزیر فتح خان له ايرانيانو سره جگړه پیل کړه چې په پایله کې ايراني قواوو ماتې وخوړه او شاتګ یې وکړ. شاه محمود چې د شهزاده فیروزالدین د کورنۍ له سپکاوی خبر شو، شهزاده کامران یې د دوست محمد خان د ټکولو لپاره هرات ته ولېږه. دوست محمد خان وتښتېد او کامران وزیر فتح خان ونيو او وړاندې یې کړ. د وزیر فتح خان وروڼه چې د هغه له ړندېدو څخه خبر شول، په ټول افغانستان کې له کشمیر تر هراته یې په اله گوله لاس پورې کړ.

دوست محمد خان له کشمیر څخه راغی او کابل یې ونيو. وزیر فتح خان چې له شاه محمود سره بندي و، شاه محمود هڅه وکړه، چې وزیر فتح خان راضي کړي چې وروڼه یې له جگړې څخه لاس واخلي، خو د فتح خان وروڼو جگړه غوره وګڼله. څرنګه چې د شاه محمود غوښتنه تر سره نه

شوه، نو وزیر فتح خان يې وواژه، په هرات کې يې جلا حکومت جوړ کړ، خو دې حکومت تر ۱۸۴۲ ميلادي پورې دوام وکړ او بيا افغانستان د سدوزيو، بارکزيو ورونو او د انگليس د استعماري سياست د سيالي ډگر وگرځېد.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو جلا ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د شاه شجاع قدرت ته د رسیدو په څرنگوالي او دویمه ډله دې د شاه محمود د وخت د مهمو پېښو په اړه په خپل منځ کې بحث وکړي او پایلې دې په ټولگي کې وړاندې کړي.

پوښتنې

۱- د شاه محمود د سلطنت په اعاده کولو کې د وزیر فتح خان ونډه بیان کړئ.

۲- شاه محمود دویم ځل لپاره څرنگه واک ته ورسید؟

۳- شاه شجاع د خپل سلطنت په لومړۍ ځل کې کومې کړنې وکړې؟

له ټولگي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې د زمانشاه دلري کیدو وروسته د انگریزانو د نفوذ په اړوند له مشرانو او فرهنګي څېرو څخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولگي کې وړاندې کړي.

د سياليو او اختلافاتو منځ ته راتگ

ولې د سدوزيو او بارکزيو کورنيو تر منځ سيالي او اختلافات را پيدا شوې. لاملونه يې څه وو او څه پايلې يې درلودې؟ په دې لوست کې به په دې اړه معلومات وړاندې شي.

محمدزي د کندهار د بارکزيو ريښې پورې تړاو لري. محمد بن عمر د دارو او بارک له قوم څخه وو. ځکه نو بارکزي او محمدزي په يو قوم پورې اړه لري. حاجي جمال بن حاجي يوسف بن يارو بن محمد د شېر سرخ د مزار د جرگې غړی او د احمد شاه بابا د دربار سلاکار و. سردار پاينده محمدخان د زمان شاه د سلطنت پر وخت د زمان شاه پر ضد د يوې سياسي توطيې له امله ووژل شو او وزير فتح خان د پلار د غچ اخيستلو او د زمان شاه د سلطنت په پرځولو کې فعاله ونډه درلوده. شاه محمود د هغه په مرسته سلطنت ته ورسېد. هغه لومړی ږوند او بيا يې وواژه. کله چې شاه محمود او شهزاده کامران هرات ته ولاړل، نو د لنډې مودې لپاره يې هلته پاچاهي وکړه. وزير فتح خان د شلو په شاوخوا کې وروڼه درلودل، چې هريو يې په ځانگړې توگه سردار محمد

عظیم خان او سردار دوست محمد خان د واک د تر لاسه کولو هڅه کول د مرکزي دولت تر سقوط وروسته د وزیر فتح خان د ورونو تر منځ بي اتفاقی او ځان غوښتنې د دې سبب شوې چې تر منځ يې جگړې رامنځ ته شي. هغوی ونه شو کړای چې د افغانستان ملي وحدت او مرکزي دولت وژغوري. د هغوی پر له پسې جگړو تر شلو کلونو پورې افغانستان د گلوډيو او بې نظميو لور ته يووړ او د افغانستان خلکو ته يې بېوزلي او بدبختي په ارمغان راوړه، چې همدې کار د هېواد مرکزي دولت له منځه يووړ او اقتصاد او کلتور يې کمزوری کړ.

سردار دوست محمد خان چې څنگه کابل ونيو، خپل ورور امير محمد خان يې د غزني والي وټاکه. خو کابل ته د کشمير د والي محمد عظيم خان په راتگ سره د هغوی تر منځ اختلاف ډېر شو. هر يوه غوښتل چې د سدوزيو له شهزادگانو څخه يو سلطنت ته ورسوي او پخپله د وزير په توگه کار وکړي. چې په دې توگه سردار محمد عظيم خان (ايوب شاه) او سردار دوست محمد خان (سلطان علي شاه) سلطنت ته ورسول او دوی د پاچاهانو په نامه وو. واک او صلاحيت له دواړو ورونو سره و چې هم مهاله په کابل کې دوو پاچاهانو او دوو وزيرانو واکمني کوله.

په ۱۸۱۹ ميلادي کال کې سردار محمد عظيم خان سلطان علي شاه له سلطنته لرې او دوست محمد خان يې له وزارتو معزول کړ.

کابل يې سردار محمد عظيم خان، غزني يې سردار دوست محمد خان، پېښور يې سردار يار محمد خان، کشمير يې سردار نواب عبدالجبار خان او ديره جات يې (دېره اسماعيل خان او دېره غازي خان) نواب محمد زمان خان ته ورکړل. شمالي او مرکزي ولايتونه، بدخشان، تخار، بلخ، ميمنه او جوزجان د ځايي حاکمانو له خوا اداره کېدل او ملوک الطوايفي په کې واکمنه وه. د هرات ولايت د شاه محمود په وسيله اداره کېده. په دې توگه افغانستان د موروثي ملکيت په توگه د وزير فتح خان د ورونو تر منځ وېشل شوی و.

خرنگه چې د افغانستان بهرنيو دښمنانو او د پنجاب سيکانو؛ د افغانستان له بريو او سفرونو څخه ترڅه خاطره درلوده، د افغانستان له ناوړه حالت او د وزير فتح خان د ورونو د خپلمنځي بې اتفاقيو څخه يې گټه واخيسته. رنجيت سېنگ د هغه قرارداد له امله چې له انگليسانو سره يې لاسليک کړی و، نه شو کولای چې د ستلج له سيند څخه راتېر شي او نورو سيمو ته لاسرسی پيدا کړي، نو ځکه د افغانستان ختيځو سيمو ته متوجه شول. لکه چې په ځان کې يې دا توان لیده، لومړی يې ملتان، کشمير او بيا يې پېښور تر اټکه ونيول. سردار محمد عظيم خان او امير دوست محمد خان د افغانستان د لاسه تللو سيمو د نيولو لپاره سند ته ولاړل، خو امير دوست محمد خان ناڅاپه کابل ته راستون شو او د قومي مشرانو سره تر موافقې وروسته يې له سردار محمد عظيم خان سره مخالفت ښکاره کړ او په داسې حال کې چې مخالفت دوام درلود، له کابل څخه غزني ته روان شو؛ سره له دې هم د دوی مخالفتونو دوام درلود.

سردار محمد عظيم خان پرته له جگړې کابل ته راغی، په دې وخت کې رنجيت سېنگ ځينې نورې سيمې هم ونيولې او سردار محمد عظيم خان د دويم ځل لپاره د رنجيت سېنگ د مقابلي لپاره خپل قوتونه ولېږل او پرته له کومې لاسته راوړنې چې غوښتل يې کابل ته راشي، د لارې په اوږدو کې ناروغ او مړ شو، چې د عاشقانو او عارفانو په زيارت کې خاورو ته وسپارل شو. وروسته له دې سردار دوست محمد خان د محمد عظيم خان د زوی سردار حبيب الله خان له مخالفت سره مخامخ شو.

امير دوست محمد خان د يوه حکومت د جوړولو سريزه جوړه کړه، په داسې حال کې چې د سيکانو پرمختگ دوام درلود. له دې سره جوخت شاه شجاع د انگليسانو په لمسون د کندهار د نيولو تياری ونيو. امير دوست محمد خان لومړی جلال آباد ته سفر وکړ او هغه يې ونيو او وروسته يې خپلې قواوې کندهار ته ولېږلې. د امير دوست محمد خان او د انگليسي جنرالانو او شاشجاع د قواو تر منځ تر سختې جگړې وروسته د دښمن قواو ماتې وخوړه او کندهار فتح شو. شاه شجاع

او ملگري يې وتښتېدل. شاه شجاع د خټکو په غرونو کې پټ شو.

امير دوست محمد خان چې کله په کندهار کې و، د رنجيت سېنگ د ټکولو لپاره يې اقدام وکړ، خو د کندهار سردارانو يې مرسته ونه کړه، هغه ناهيلي کابل ته ستون شو. کله چې د خيبر درې له نيولو څخه خبر شو، خپل زوی سردار محمد اکبر خان يې له لږو قواو سره هلته واستاوه وزير محمد اکبر خان يوازې دفاع کوله او نه يې غوښتل چې تعرض وکړي، ځکه چې له کابله يې مرستندويه قواو ته انتظار کاوه. نوي راغلي ځواک له رنجيت سنگ څخه وغوښتل، چې پېښور خالي کړي، خو هغه ورته ارزښت ور نه کړ.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دي د سدوزيو او بارکزيو د خپل منځي اختلافاتو د عواملو په اړه او دويمه ډله دې د انگليسانو د لمسون او د اختلافاتو په زياتوالي کې خپل معلومات د خپلو ټولگيوالو په وړاندې ووايي.

پوښتنې

۱. وزير فتح خان کومې کورنۍ پورې اړه درلوده؟
۲. د سدوزيو او بارکزيو د سياليو لاملونه څه وو؟
۳. د سيمې ځواکونو په ځانگړې توگه انگليسانو د وزير فتح خان د ورونو د بې اتفاقيو په ډيرولو کې کوم نقش ولوباوه؟

له ټولگي څخه دباندي فعاليت

زده کوونکي دې د منابعو او ماخذو په لرلو سره د سردار دوست محمد خان او سردار عظيم خان د سياليو د اصلي لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې ووايي.

د واک لېږد او لاسوهنې (۱۸۱۸-۱۸۳۴ میلادي)

امير دوست محمد خان

د واک لېږد څرنگه له
سدوزيانو څخه بارکزيانو ته سرته
ورسید؟ انگليسانو څه غبرگون
وښود او د افغانستان د خلکو
لپاره يې کومې پايلې درلودې؟ په
دې لوست کې به د دې پوښتنو
ځوابونه تر لاسه کړئ.

د سدوزيو سلطنت د احمدشاه بابا په مشرۍ په کال (۱۷۴۷ م.) کې پيل او د ايوب شاه سدوزي په سلطنت سره پای ته رسېږي. يوشمېر کورني او بهرني لاملونه د سدوزيانو د سقوط سبب شول چې په لاندې توگه د يادوني وړ دي:

د افغانستان په کورنيو چارو کې د انگليسانو او ايرانيانو مستقيمې مداخلې او توطيې، د تيمور شاه د زامنو او لمسيانو زياتوالی او پر خپلو رقيبانو باندې د برياليتوب لپاره خپل ځانونه د انگليسانو او ايرانيانو په لمنو کې اچول او همدارنگه د بارکزيو سردارانو لکه د سردار پاينده محمد خان او وزير فتح خان وژنه د سدوزيو د سقوط له لاملونو څخه گڼل کېږي.

مخکې له دې چې سردار دوست محمد خان واک ته ورسېږي، هغه له سيکانو څخه د افغانستان له لاسه تلليو سيمو په برخه کې د خلکو د فشار لاندې و او پرته له دې چې له ديني عالمانو او قومي

مشرانو څخه د جهاد فتوى واخلي، بله لاره يې نه درلوده. ځكه نو ديني عالمانو هغه ته مشوره ورکړه چې خپل ځان امير المومنين اعلان کړي، تر څو د شرعي جهاد د اعلان صلاحيت تر لاسه کړي. په ۱۸۳۵ م. کې امير دوست محمد خان د خپلو يو شمېر باوري کسانو سره د عيدگاه جومات ته لاړ، په هغه وخت کې عيدگاه د بگراميو سره نږدې و). په دې وخت کې مير حاجي د مير واعظ زوى چې د کابل مشهور عالم او مبارز و، د هغه په وسيله چې د عالمانو مشر و، د ساده مراسمو په ترڅ کې امير المومنين وټاکل شو او د هغه په نامه لومړنى خطبه وويل شوه.

امير دوست محمد خان د جهاد امر اعلان کړ او خلکو يې پلوي وکړه. د ده پوځ پنځوس زره کسيز پلى ځواک او لس زره يې داوطلب سپاره وو، په ۱۸۳۵ م. کې د پېښور حوزې ته داخل شو او د خيبر درې په (شېخانو) کې ځاى پر ځاى شو. ورور يې سردار سلطان محمد خان د لس زره باجوړي مبارزو ځوانانو مشري پر غاړه درلوده، چې دا هم د همدې ځواک يوه برخه وه. د پنجاب حکومت ته وېره پيدا شوه، وېې غوښتل چې د سولې له لارې رامخکې شي. انگليسانو يو هيئت د (هارلان) په مشرۍ د امير دربار ته واستاوه او هارلان دا دنده درلوده، چې د افغاني قواو په منځ کې بې اتفاقي واچوي. سلطان محمد خان ته يې د پېښور د حکومت ورکولو وعده ورکړه. سلطان محمد خان خپل لس زره کسيز ځواک له افغاني قواو څخه بېل کړ. امير دوست محمد خان پرته له ځنډه کابل ته راغى، چې د امير دې پرېکړې ټول خلک حيران کړل.

په تېر څپرکي کې مو يادونه کړې وه، چې د افغانستان له لارې د ناپليون احتمالي يرغل انگليسان په وېره کې اچولي وو. په همدې وخت کې په روسيه کې ورته پېښې رامنځ ته شوې، ځکه نو انگليسانو په افغانستان کې دلچسپي وښوده. انگليسانو له امير دوست محمد خان څخه وغوښتل چې ناپليون ته اجازه ور نه کړي، چې د افغانستان له لارې هند ته داخل شي. امير دوست محمد خان د پېښور د تر لاسه کولو په صورت کې د انگليسانو شرط ومانه. خو انگليسانو کابل ته د روسيې د هيئت راتگ بانه

کره او له امیر سره یې اړیکې پرې کړې. په لاهور کې د انګلیسانو، شاه شجاع او رنجیت سېنگ تر منځ په ۱۸۳۸ م. کې د مثلث په نامه معاهده لاسلیک شوه، چې د دې تړون ځینې مواد په لاندې ډول دي:

۱- شاه شجاع د افغانستان د ټولو حقوقو څخه د افغاني ولایت د اندوس د لویدیځي غاړې څخه لکه پشاور او دیره جات د سیک د دولت په ګټه تیر شي.

۲- د پنجاب امیر وعده کوي چې د خپلو ځواکونو په مرسته شجاع الملک بیرته د افغانستان د تخت او تاج څښتن کړي.

۳- د بریتانیه دولت د خیر غوښتونکي په توګه د موخو د سر ته رسولو لپاره د دوی تر منځ مرسته کوي.

د یادې شوې معاهدې او د سلمې د اعلاميې پر بنسټ انګلیسي پوځ د سند له سیند څخه راتېر شول او له شاشجاع سره یو ځای د بولان درې ته نږدې شول او کندهار یې ونیو. د شاشجاع د پاچاهۍ اعلان په رسمي توګه وشو او شاشجاع په کندهار کې دا ژمنه وکړه، چې انګلیسي پوځ دې په افغانستان کې په دایمي توګه پاتې شي. د انګلیسانو نورې قواوې جلال اباد ته نږدې شوې. د امیر دوست محمد خان د خراب حالت سره سره غازي وزیر محمد اکبر خان او سردار غلام حیدر خان د غزني والي ته امر وکړ، چې د دښمن په وړاندې په ټول ځواک سره مقاومت وکړي. هغوی مقاومت ونه شو کړای او انګلیسانو غزني ونیو او کابل ته نږدې شول. امیر دوست محمد خان بخارا ته پناه یووړه. که څه هم په ښکاره شاشجاع پاچا و، خو ټول واک د مکناتین او انګلیسانو په لاس کې و.

په ټولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د ۱۸۱۸ او ۱۸۳۴ کلونو ترمنځ د سیاسي او ټولنیز وضعیت په اړه او دویمه ډله دې د انګلیسانو د تیرۍ د لاملونو په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

پوښتنې

- ۱- امیر دوست محمد خان څرنگه واک ته ورسید؟
- ۲- د امیر دوست محمد خان خطي مشي څرنگه ارزوئ؟
- ۳- امیر دوست محمد خان ولي ځان ته د امیر المومنین لقب ورکړ؟

له ټولگي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د منابعو او ماخذو په لرلو سره د افغانستان په اړه د رنجیت سنگ د پالیسۍ په برخه کې معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

شاه شجاع او ملي پاڅون

پوهیږئ چې شاه شجاع دوهم
ځل د کومو قوتونو په مرسته واک
ته ورسید، د خلکو غبرگون، ملي
پاڅون او د انگلیسانو تلفات او
ماتې هغه مطالب دي چې په دې
لوست کې به ورسره آشنا شئ.

له هماغې ورځې څخه چې شاه شجاع سلطنت ته ورسېد، خلک یې له ټیټ فطرت څخه خبر شول، د هغه او د انگلیسانو له منځه وړل یې له خپلو دیني او ملي وجایو څخه وگڼل او د خلکو په منځ کې د خپلواکۍ، ننگ او ناموس د ساتنې احساس پیاوړی شو. لومړی یې له خطبې څخه د شاه شجاع نوم لرې کړ او له انگلیسانو څخه یې خپله سخته کرکه څرگنده کړه. د انگلیسانو هغه خزاني چې له کندهاره کابل ته انتقالېدې، غازیانو غنیمت ونيولې. د کابل - کندهار لاره وتړل شوه او په مشرقي کې د سید جمال الدین افغان د کورنۍ د خلکو له خوا پاڅون پیل شو. دې حالت انگلیسان وارخطا کړل، په ځانگړې توگه کله چې روسانو امیر دوست محمد خان له ډېرو وسلو سره کابل ته راولېږه او د امیر ډېر شمېر پلویان له هغه سره یو ځای شول. په کندهار او سوېلي کې انگلیسي ضد شور شونه پیل شول. په ټول هېواد کې سر تا سري ناخوښي پیل شوه او نوره دا شونې نه وه چې شاه شجاع خلق وغولوي.

امير دوست محمد خان له بخارا څخه راووت او د جگړې د تياري لپاره له تاشقرغان څخه کوهستان ته لاړ. د کوهستان خلکو د مير مسجدي خان په مشرۍ پر انگليسانو يرغل کړی و. د يوشمېر ځاينينو د خيانت له امله نوموړی يرغل خنثی شو، نو ځکه امير دوست محمد خان کابل ته راغی او ځان يې انگليسانو ته تسليم کړ او مکناتېن دا ټينگار وکړ چې د شاه شجاع د وزير په توگه

وزير اکبر خان

دنده تر سره کړي، خو امير دوست محمد خان دا ونه منله او دا يې غوره وگڼله چې له افغانستانه ووځي. انگليسانو هغه له خپلې کورنۍ سره کلکتې ته ولېږه.

انگليسانو دا فکر کاوه چې د مخالفينو مشري له منځه يووړي، خو له دې سره هم جهاد د انگليسانو د شړلو او د شاه شجاع د سلطنت د پرځولو زمزمه غلې نه شوه. د خلکو اتحاد او ملي پاڅون ثمر ته ورسېد.

دغه ملي پاڅون له کابله پيل شو د قومي مشرانو لکه نايب امين الله خان لوگري او عبدالله خان اخکزي تر منځ د تړون تر عقد وروسته، نورو مجاهدينو د جهاد جنډه پورته کړه. لومړی يې

(برنس) په خپل کور کې وواژه او وروسته يې د انگليسانو ټولې خزاني او د وسلو ذخيرې ونيولې. ټول وگړي، لکه: د کوهستان خلک، لوگر او وردگ له هغوی سره يو ځای شول چې انگليسي قواو ته يې ډېر تلفات ورکړل او پاتې يې په شپږپور کې کلابند شول. په همدې وخت کې وزير محمد اکبر خان د بخارا له بنده خوشې شو او ځان يې کابل ته راوړساره. د هغه په راتلو سره د مجاهدينو روحیه لا پياوړې شوه. مکناتېن له چل څخه کار واخيست او له کابل څخه يې د انگليسانو د وتنې د تړون وړانديز وکړ، ترڅو مجاهدين مصروف او له هند څخه نورې قواوې راوغواړي. مکناتېن له وزير محمد اکبر خان سره دوکه کوله په مجلس کې يې وغوښتل چې هغه ووژني، خو وزير محمد اکبر خان مکناتېن په هغه تومانه چې يې ورته ډالۍ کړې وه وويشت او په دې توگه د انگليسانو سياسي استازی او مختار وزير

(وليام مکناتین) له منځه یووړل شول. له دې وروسته د انګلیسي قواو په منځ کې عجیب وحشت رامنځ ته شو. خوراکي مواد یې پای ته ورسېدل. قواوې یې چې شپاړس زره او پنځه سوه کسو ته رسېدې، له لوړې سره مخامخ شوې. سوړ ژمی و چې انګلیسانو له کابل څخه د وتلو شرایط د مجبوریت له امله ومنل.

د کابل د پرېښودو شرایط

د افغانستان د ټولو سیمو پرېښودل د دې لپاره چې بیا وسلې ته لاس نه کړي، پرته له شپږو ټوپونو څخه د ټولې وسلې تسلیمول، خو سره له دې انګلیسانو هڅه وکړه چې له خپلو قواو سره چې په جلال آباد کې وې، اړیکې ټینګې کړي. ځکه نو د جلال آباد د لارې په اوږدو کې پرې د مجاهدینو یرغلونه پیل شول او ډېر سخت ځاني او مالي زیانونه یې وزغمل. له شپاړس زره پنځه سوه پوځیانو څخه یې یوازې یو کس ډاکټر براین په نیم ژواندي حالت کې پېښور ته ورسېد. د لندن په سیاسي کړيو کې دې پېښې حیرانوونکي غبرګونونه رامنځ ته کړل. د هند وایسرای (لارډ اکلنډ) تبدیل او پر ځای یې (لارډ لټن برون) وټاکل شو.

انګرېزان د دې لپاره چې خپل بایللی حیثیت بېرته تر لاسه کړي، خپلې دوه ډلې قواوې یې د افغانستان لوري ته راولېږلې. د جنرال (پالک) په مشرۍ شل زره قواو لومړی له شاه شجاع سره اړیکې ټینګې کړې. څرنګه چې شاه شجاع خپل ځان د مجاهدینو په منځ کې محاصره لیده، نو د مجبوریت له مخې یې د انګرېزانو پر ضد جهاد اعلان کړ، خو له بلي خوا یې ورځیني اطلاعات یې له افغانستان څخه انګلیسانو ته ورکول. د جنرال پالک تر رسېدو دمخه خلکو شاه شجاع وواژه او د شاه شجاع زوی (فتح جنگ) واک ته ورسېد خو هغه هم د امیر دوست محمد خان د ورونو له مخالفت سره مخامخ شو، انګلیسانو ته یې پناه یووړه. تر فتح جنگ وروسته ورور یې شهزاده شاهپور سلطنت ته ورسېد.

د انګلیسانو د قواو دویمه ډله د جنرال (ناټ) په مشرۍ کندهار ته ورسېده او په همدې وخت

کې امير دوست محمد خان له کلکتې څخه کابل ته راغی او د حکومت چارې يې په لاس کې واخيستې. انگرېزانو د امير دولت سمدستي په رسميت وپېژانده او درې اړخيز (مثلث) تړون چې د انگرېزانو، شاه شجاع او رنجيت سېنگ تر مينځ لاس ليک شوی و. پخپله له منځه لاړ. د دې سره سره انگليسانو د افغانستان په چارو کې لاسوهنه کوله او د افغانستان د سياسي يووالي لپاره يې د پېښور، کندهار او هرات يو ځای کېدل له کابل سره د خپل استعماري سياست په وړاندې ضد کار کاوه.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې پر افغانستان باندې د انگليسانو د لومړي يرغل په اړه او دويمه ډله دې د لاهور د معاهدې په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې وويي.

پوښتنې

۱. پر افغانستان باندې د انگليس لومړی يرغل په کوم کال کې او څرنگه وشو؟
۳. د افغان انگليس د لومړۍ جگړې د مبارزينو نومونه ليست کړئ.

له ټولگي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې پر افغانستان باندې د انگليس د لومړني يرغل د پايلې په اړه د خپلو ښوونکو په مرسته معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې وويي.

د امير دوست محمد خان دويمه پاچاهي

امير دوست محمد خان دوهم ځل
 څرنگه هېواد ته راستون شو، په کومو کړنو
 يې لاس پورې کړ او کومه معاهده يې د
 انگليسانو سره لاسليک کړه؟ په دې لوست
 کې به د دې پوښتنو ځوابونه ترلاسه کړئ.

امير دوست محمد خان په ۱۸۴۲ م. کال کې د دويم ځل لپاره سلطنت ته ورسېد. لومړی يې د هېواد د کورنيو اوضاعو په اصلاح لاس پورې کړ، ځکه د ملوک الطوايفی له امله داخلي حالت خراب او بې نظمه شوی و. د سياسي او مرکزي دولت د ټينګښت لپاره يې ډېرې هلې ځلې وکړې او ځينې هغه سيمې چې له مرکزي دولته، لکه: باميان، مزار شريف او ټول هزاره جات جلا شوې وې، ونيولې او له مرکزي دولت سره يې يو ځای کړې.

د تګاب، نجراږ او خوګياڼيو بغاوتونه غلي کړي شول. اتل غازي محمد اکبر خان د امير دوست محمد خان زوی د يوه سرښندونکي او وطنپرست په توګه د افغانستان د ملي وحدت لپاره ډېر زيارونه وګالل، خو د ۲۹ کلنۍ په عمر کې چې يو هندي طبيب يې معالجه کوله، زهرجنې ګولۍ يې ورکړې او شهيد کړای شو چې د حضرت علي (رض) په روضه کې خاورو ته وسپارل شو. امير دوست محمد خان د پېښور د نيولو ډېره هڅه وکړه، خو بريالی نه شو او نور يې نه غوښتل چې له انگليسانو سره يې

اړيکې خرابې شي. خو په داخل کې يې ټولې سيمې د مرکزي حکومت تر ولکې لاندې راوستې. که څه هم د لوی احمد شاه بابا په سرحداتو کې بدلون راغی، خو مرکزي حکومت تر يو وخت وروسته جوړ شو.

امير دوست محمد خان د خپلې دويم ځل واکمنۍ کې د انگليسانو او د ختيځې هندي کمپنۍ سره يو شمير تړونونه لاسليک کړل چې په لاندې ډول ورڅخه يادونه کېږي:

د جمرود تړونونه

انگليسانو د جمرود د تړونونو وروسته له امير دوست محمد خان څخه دوه امتيازونه غوښتل، لومړی د هغو سيمو په رسميت پېژندنه چې پخوا د سيکانو تر ولکې لاندې وو چې وروسته انگليسانو ونيولې. دويم دا چې روسانو د ايرانيانو په مرسته غوښتل چې د هرات ولايت په خپله ولکه ونيسي، ځکه نو د روسانو د پرمختگ له امله يې خپلې گټې په خطر کې ليدلې. نو دا خطر بايد رفع شوي وای.

لومړی تړون: د هند د گورنر جنرال لارډ الهزی په هدايت د پنجاب والي سرجان لارنس د دې تړون کولو ته موظف شوي وو، خو خپله امير دوست محمد خان په دې خبرواترو کې گډون ونه کړ او په خپل ځای يې سردار غلام حيدر خان په کال ۱۸۵۵ م. کې جمرود ته چې د پېښور ښار ته نژدې پروت دی ولېږه. له مذکرو وروسته د درې فقري تړون (معاهده) د همدې کال د مارچ په ۳۰ د دواړو لورو ترمنځ لاسليک شو.

- ۱- امير دوست محمد خان د کابل حاکم او د ختيځ هندي کمپنۍ تر منځ، هغه سيمې چې د ده په کنترول کې دي له هغه وروسته د ده د ورثې او د ختيځ هندي کمپنۍ تر منځ به دايمي سوله او دوستي ټينگه وي.
- ۲- ختيځه هندي کمپنۍ ژمنه کوي هغه سيمې چې اوس د امير په تصرف کې دي احترام وکړي.

۳- امیر دوست محمد خان د کابل حاکم او د افغانستان هغه سیمې چې دده په واک کې دي د خپل ځان او خپلي ورثې لخوا ژمنه کوي د ختیځې هندي کمپنۍ د سیمو احترام وکړي او هیڅ کله د هغوی په کورنیو چارو کې لاس وهنه و نه کړي. د هندي کمپنۍ د دوستانو سره دوست او د دښمنانو سره دښمن اوسي.

دویم تړون

کله چې انګلیسان د هرات ولایت له تجزیې څخه تیر شول په دې لټه کې شول چې امیر دوست محمد خان سره خبرې اترې پیل کړي. امیر په هند کې خبرې اترې قبول نه کړې نو دا خبرې اترې په جمرود کې د امیر دوست محمد خان او سر جان لارنس تر مینځ وشوې او دغه تړون د محمد اعظم خان له خوا لاسلیک شو. چې موادي یې په لاندې ډول دي.

۱- ایران د خپلو ژمنو برعکس هرات ونیوه او انګلیسان به جګړې ته د ایرانیانو پر خلاف دوام ورکړي تر څو امیر وکولای شي د نورو ولایاتو څخه دفاع وکړي د جګړې تر پای پورې به انګلستان به هره میاشت سل زره روپۍ ((لس زره پونده)) امیر ته ورکوي.

۲- انګلیسان، امیر دوست محمد خان ته سربېره په اوسني پوځ یو دیارلس زرین سواره او اتلس زرین پلي پوځ مجهز کړي.

۳- د پیسو اخیستنه او لېږدېدنه په امیر دوست محمد خان پورې اړه لري.

۴- د انګلیستان نور استازي به د افغانستان په دریو ولایاتو (کابل، قندهار او بلخ) کې د څارنې او جګړیزو راپورونو چمتو کولو په موخه استوګن شي. دوی به په کورنیو چارو کې د لاس وهنې حق نه لري خو د دوی ساتنه به د امیر دوست محمد خان په غاړه وي.

۵- د کابل یو استازی به په پېښور کې استوګن شي.

۶- د ایران سره د جګړې له پای وروسته به د لومړۍ مادې مطابق پیسې قطع شي.

۷- د پیسو د قطع کولو وروسته به انګریزي منصبداران له افغانستان څخه ووځي که چیرې غوښتنه وشي یو مسلمان استازی به په کابل کې استوګن شي.

۸- امیر دوست محمد خان به افغانستان ته د انګریزي افسرانو د راتلو او وتلو په وخت کې د پوره

ساتونکو په وسیله د دوی محافظت او ساتنه کوي.

۹- د پیسو ورکول به د جنورۍ د میاشتې له لومړۍ نېټې څخه پیل کیږي.

۱۰- درې سوه زره روپۍ په قندهار او دوه سوه زره په کابل کې ورکول له دې تړون څخه جلا دي. هغه د ختیځې هندي کمپنۍ یوه ډالۍ ده. د شپږ سوه زره روپیو ورکړه په کابل کې د نورو موخو لپاره ده او په بل تړون پورې اړه لري.

۱۱- دغه تړون د مخکیني تړون ناقص نشي کېدلی. امیر دوست محمد خان به د سولې او جگړې په حالت کې د ایران او د هغه د متفیقینو وړاندیزونه انگلیسانو ته رسوي.

۱۲- سربېره پر څلور زره ټوپکو نور څلور زره ټوپکه به د انگلیس د حکومت له خوا د ټل په سیمه کې د امیر دوست محمد خان مامورینو ته وسپارل شي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړۍ ډله د اتل او پیاوړې څیرې وزیر محمد اکبر خان او د هغه ونډه د امیر دوست محمد خان د نظام په ټنگښت کې او دویمه ډله دې د امیر دوست محمد خان د کورني سیاست په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې پرې مباحثه او مشاجره وکړي.

پوښتنې

۱- د جمرود د لومړي تړون مواد معرفي کړئ.

۲- د جمرود دویم تړون د کومو شخصیتونو تر منځ لاسلیک او د دغه تړون درې مادې بیان کړئ؟

۳- د جمرود د تړونونو لاملونه توضیح کړئ.

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د مشرانو او فرهنګي څیرو څخه د امیر دوست محمد خان د خدمتونو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې بیان کړي.

د امير شېر علي خان لومړنۍ سلطنت (۱۸۶۳-۱۸۶۶ ميلادي)

امير شېر علي خان

سردار شېر علي خان څرنگه واک ته ورسيد. د کومو مخالفونو سره مخامخ شو او ادارې يې ولې سقوط وکړې؟ د دې مطلب ځواب به په دې لوست کې ترلاسه کړئ.

د افغانستان خلک د وزير فتح خان د ورونو د تسلط په دوره کې کابو نيمه پېړۍ له جگړو او ناخوالو سره لاس او گربوان وو. ځکه چې په دې بې نظميو کې د انگليسانو استعماري سياست دخپل و. د امير شېر علي خان له سلطنت څخه مخکې پر امير دوست محمد خان باندې يو شمېر معاهدې تحميل شوې چې دغو معاهدو له مخې ترانزيتي او مواصلاتي لارې د افغانستان د خلکو پر مخ وتړل شوې او افغانستان يې په اقتصادي او سياسي محاصره کې ښکېل کړ. امير شېر علي خان د خپل پلار په ژوند کې وليعهد ټاکل شوی و چې د پلار له مرگ څخه وروسته يې د ۱۸۶۳ کال د جون په ۱۲ مه د ۴۱ کلنۍ په عمر خپل سلطنت اعلان کړ. ورونو يې ظاهراً هغه ته بيعت وکړ، خو په پټه کې يې د هغه په وړاندې مخالفت پيل کړ. امير شېر علي خان د هرات ولايت د تنظيم لپاره خپل زوی شهزاده محمد يعقوب خان پرېښود او پخپله له محمد اعظم خان سره کابل ته روان شو، خو د سبزوار (شينوېنه) په برخه کې محمد اعظم

خان له امير څخه بېل شو او د مرکزي سيمو له لارې د خپل سکه ورور سردار محمد حسين خان ته چې د هزاره جاتو حکمران و؛ ورغی او غوښتل يې چې د هزاره خلکو په مرسته پر کابل يرغل وکړي، خو د هزاره جاتو خلکو خپله وفاداري له امير شېر علي خان څخه اعلان کړه. وروسته محمد اعظم خان له خپلو نورو ورونو څخه مرسته وغوښته او د يوې حملې تياری يې ونيو، خو د امير شېر علي خان د ځواکونو په وړاندې يې مقاومت ونه شو کړای، د انگليسانو دولت ته يې پناه يووړه. په يوه بلې جگړې کې سردار عبدالرحمن خان او محمد افضل خان د هندوکش د درې د باجگاه په سيمه کې د امير شېر علي خان د قواو په وړاندې ماتې وخوړه. محمد افضل خان تسليم او عبدالرحمن خان بخارا ته تېښته وکړه.

امير شير علي خان په ۱۸۶۵ م کال کې د کندهار د تصفيې لپاره د يو شمېر ډېرو قواو سره حرکت وکړ او له سردار محمد امين خان سره يې مقابله پيل کړه، او د هغې جگړې په ترڅ کې چې د دواړو لوريو تر منځ ونښته، د هغه زوی سردار محمد علي خان او تره يې محمد امين خان سره له اتو زرو عسکرو سره ووژل شول. امير په دې پېښه ډېر غمجن شو. پر روحياتو يې بده اغېزه وشوه، د اعصابو کنترول يې له لاسه ورکړ او په کندهار کې يې جلا والی غوره کړ. چې دغه انزوا د امير شير علي خان د سلطنت د سقوط لامل وگرځيده.

د امير محمد افضل خان سلطنت (۱۸۶۶-۱۸۶۷ ميلادي)

سردار محمد افضل خان

د امير شېر علي خان گوښه والی د دې سبب شو، چې سردار محمد اعظم خان او سردار عبدالرحمن خان کابل ونيسي، چې د کابل تر نيولو وروسته محمد افضل خان سلطنت ته ورسېد او څنگه چې انگليسان په هند کې د امير محمد افضل خان له پاچاهۍ خبر شول، نو سمدستي يې د هغه سلطنت به رسميت وپېژانده. وروسته يې خپل سياسي استازی کابل ته واستاوه، په داسې حال کې چې د افغانستان رسمي پاچا شتون درلود او خلکو يې ملاتړ کاوه.

د امير شېر علي خان قواوو د محمد اعظم خان او عبدالرحمن خان د قواوو په وړاندې ماتې وخوړه او په هرات کې د خپل زوی محمد يعقوب خان سره ډېره شو. وروسته د اقچې پخواني حاکم فيض محمد خان امير شېر علي خان ته خبر واستاوه او د مرستې وړاندیز يې وکړ. امير شېر علي خان د ميمني او مزار شريف له لارې له هغه سره يو ځای شو. په ۱۸۶۷ ميلادي کال کې عبدالرحمن خان د پنجشېر په بازارک کې د امير شېر علي خان د قواوو مخه ونيوله او فيض محمد په جگړه کې ووژل شو او امير شېر علي خان بيا هرات ته ستون شو. په همدې وخت کې امير محمد افضل خان د ناروغۍ له امله مړ شو او جسد يې په قلعه حشمت خان کې له شهدا صالحين (ع) سره نژدې خاورو ته وسپارل شو. د هغه د سلطنت موده ډېره لنډه وه او کوم مهم کار د هغه په وخت کې ونه شو.

د امير محمد اعظم خان سلطنت (۱۸۶۷ - ۱۸۶۸ ميلادي)

سردار محمد اعظم خان

د امير محمد افضل خان له مرگ څخه وروسته سردار محمد اعظم خان د عبدالرحمن خان په موافقه سلطنت ته ورسېد. امير محمد اعظم خان يو نوښتگر سړی و، غوښتل يې چې يو شمېر اصلاحات په افغانستان کې رامنځ ته کړي، خو وخت ورته پيدا نه شو. امير شېر علي خان له هراته کندهار ته ورسېد او د کندهار خلک چې د امير محمد اعظم خان د زامنو د ظلم له لاسه ډېر تنگ شوي وو، نو د امير شېر علي خان هر کلي يې وکړ. په دې وخت کې امير عبدالرحمن خان د شمالي ولايتونو په ايلولو بوخت و. امير شېر علي خان د کابل

د نيولو تکل وکړ، مخکې له دې چې کابل ته ورسېږي، د کابل خلکو د امير محمد اعظم خان

په وړاندې احتجاج او له امير شېر علي خان څخه يې ملاتړ وکړ. امير محمد اعظم خان وليدل چې اوضاع د امير شېر علي خان په گټه ده، روحيه يې کمزورې شوه او امير عبدالرحمن خان ته چې په تخار کې و، ورغی. په ۱۸۶۸ ميلادي کال کې امير عبدالرحمن خان او امير محمد اعظم خان قواوې ترتيب کړې او د غزني د ششگاو په سيمه کې د امير شېر علي خان د لښکرو سره مخامخ شول خو ماتې يې وخوړه. او دواړه وتښتېدل. انگليسانو هغوی ته په هندوستان کې د اوسېدو بلنه ورکړه، خو هغوی تهران ته د سيستان له لارې روان شول امير محمد اعظم خان د لارې په اوږدو کې ناروغ او مړ شو او په بسطام کې خښ شو او سردار عبدالرحمن خان بخارا ته پناه يووړه.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امير شېر علي خان د شخصيت او دويمه ډله دې د امير د کورنيو اختلافونو په اړه خبرې اترې وکړي.

پوښتنې

- ۱- امير شېر علي خان څنگه واک ته ورسېد؟
- ۲- د امير شېر علي خان داخلي ستونزې د هغه د لومړي سلطنت پر وخت وليکئ.
- ۳- محمد افضل خان څنگه قدرت ته ورسېد؟
- ۴- امير محمد اعظم خان څنگه واک ته ورسېد؟

له ټولگي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې د امير شېر علي خان د لومړي سلطنت د ماتې د عواملو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې ووايي.

د امير شېر علي خان دويمه پاچاهي (۱۸۶۸-۱۸۷۹ ميلادي)

سيد جمال الدين افغان

په کومو برخو کې اصلاحات
رامنځ ته شول، پايلې يې څه وې
او د انگلستانو د دويم تيري لاملونه
او اړوندې موضوعگانې به په دې
لوست کې ولولئ.

امير شېر علي خان د ۱۸۶۸ ميلادي کال په پای کې په ششگاو کې د سردار محمد اعظم خان او سردار عبدالرحمن خان تر ماتې وروسته کابل ته داخل او د دويم ځل لپاره سلطنت ته ورسېد. هغه لومړی مرکزي حکومت ټينگ کړ.

امير شېر علي خان يو روښانفکره او نوښتگر سړی و. نوموړی په افغانستان کې د نوي تمدن بنسټ اېښودونکی دی. افغانستان ته د نوي تمدن راتگ د اروپا له صنعتي انقلابه پيلېږي. امير شېر علي خان د مشهور فيلسوف او پوه افغان سيد جمال الدين لارښوونې په پام کې ونيولې او په اصلاحاتو کې يې ترې گټه واخيسته.

امير شېر علي خان له روسيې او ايران سره خپلې سياسي اړيکې د دوستۍ پر بنسټ پيل کړې او عطا محمد سدوزی يې د افغانستان د رسميت پېژندلو لپاره برتانوي هند ته واستاوه. وروسته يې پخپله له برتانوي هند څخه ليدنه وکړه. په برتانوي هند کې تکنالوژۍ او تمدن دی يو شمېر اصلاحاتو (Reform) ته وهڅاوه.

الف - اداري برخه: حکومت یا اجرائیه قوه رامنځ ته شوه. په راس کې یې سید نور محمد شاه فوشنجي صدراعظم، سپاه سالار حسین علي د دفاع وزیر، ارسلا خان د بهرنیو چارو وزیر، عصمت الله خان د داخلي وزیر، حبیب الله وردک د مالیې وزیر او محمد حسین خان د خزانو وزیر وټاکل شو او کابینه د صدراعظم تر مشرۍ لاندې جوړه او پر دولتي چارو به خبرې او پرېکړې کېدې.

ب - پوځي برخه: امیر شېر علي خان د هېواد د خاورې او خپلواکۍ د ساتلو لپاره یو لک کسيز منظم پوځ جوړ کړ د یاد شوي پوځ غړيو ته به تر پوځي زده کړې وروسته د هماغه وخت وسله ورکول کېده او یونیفورم به یې اغوسته او په اتو پوځي مرکزونو کې ځای پر ځای شوي وو. د وسلو جوړولو صنعت پرمختګ وکړ. توپ، ټوپک، کریچ او باروت تولیدېدل. همدارنګه پوځي اصطلاحات او قوماندې په پښتو ژبه جوړې او په پوځي نظام کې رایجې شوې.

ج - اقتصادي برخه: د مالدارۍ او کرنې په برخه کې ډېره پاملرنه وشوه او اصلاحات رامنځ ته شول. پخوا مالیات ډېر درانه وو، بزګرانو او مالګانو نه شواى کولای چې هغه ورکړي. هغوی مجبور وو چې د کال په لومړیو درېو میاشتو کې د حاصلاتو تر اخیستو دمخه د پېشکۍ په توګه ورکړي هغه صنایع چې خلکو ورته اړتیا درلوده، صنعتګران یې هڅول کېدل، تر څو کیفیت او کمیت یې پورته لاړ شي.

د - فرهنګي برخه: عنعنوي ښوونه او روزنه چې پخوا به په جوماتونو او کورونو کې تر سره کېده، د ښوونځیو په جوړولو سره په عصري ښوونې او روزنې بدله شوه. ملکي او پوځي ښوونځي جوړ شول، د کابل په بالا حصار کې مطبعه تأسیس شوه. د لومړي ځل لپاره د شمس النهار په نامه جریده په میاشت کې په شپاړسو مخونو کې دوه ځلې چاپېده او یو شمېر معلوماتي رسالې او اصولنامې هم چاپېدې. پوستي ټکټ چاپ شو او د پوستي خدمتونو لپاره هر ځای کې پوسته خانې فعالې شوې. د امیر شېر علي خان د وخت اصلاحات د دولتي چارو پر ټینګښت او د اقتصاد په ودې ډېر اغېز وکړ او د خلکو پر ژوند یې د پام وړ تغیر راوست.

په مخکې لوست کې یادونه وشوه چې امېر شیرعلي خان د ځینو دلایلو له مخې په ولایتونو کې د انګلیس دایمي استازی منلی نه وو او تر دې وروسته د انګلیسانو سره په سیاسي اړیکو کې محتاط و، خو د انګلیسانو لپاره د افغانستان او روسیې دوستي ښه پلمه وه چې پر افغانستان تېری وکړي.

سربېره په دې د وليعهد په توگه د شهزاده عبدالله ټاکل، شهزاده محمد يعقوب خان يې دې ته اړ کړ چې د پلار په مقابل کې بغاوت وکړي، ځکه چې هغه د امير په سلطنت کې مهم رول درلود. بله مهمه موضوع دا وه چې د سيستان (د هلمند د اوبو د وېش) او د افغانستان د شمالي سرحدونو د ټاکلو په برخه کې د انگليسانو قضاوت امير ته د منلو وړ نه و. ځکه نو د امير اړيکې له انگليسانو سره خړې شوې. د پورته ستونزو سره سره، انگليسانو وغوښتل چې له امير شيرعلي خان سره خبرې وکړي، خو امير د انگليس استازی ونه مانه، خو د سلطنت په وروستيو کې حاضر شو چې له انگليسانو سره خبرې وکړي، خو د وليعهد عبدالله جان مړينه او سوگ خبرې وځنډولې، انگليسانو د خبرو ځنډتيا د روسانو سره د دوستۍ له امله پلمه وگڼله. په همدې وخت کې روسانو (خپوه او مرو) ونيوله او انگليسانو پر بلوچستان حمله وکړه او هغه يې ونيوه. امير شيرعلي خان مجبور شو چې مزار شريف ته لاړ شي، ترڅو له روسانو څخه مرسته واخلي، خو هلته ناروغ او په ۵۸ کلنۍ کې مړ او هملته خښ شو.

پر افغانستان باندې د انگليسانو دويم يرغل (۱۸۷۸ کال نوامبر - ۱۸۸۰ ميلادي کال اگست)

په هند کې د انگليسانو اوږدې خبرې د افغانستان له استازي صدراعظم سيدنور محمد شاه سره کومې پايلې ته ونه رسيدې، ځکه چې انگليسانو په افغانستان کې پر خپلو تلپاتې استازيو ټينگار کاوه چې مخکې د امير شيرعلي خان له خوا نه وو منل شوي او ياد شوي صدراعظم هم دا وړانديز ونه مانه، تر دې وروسته انگليسي ځواکونو جلال آباد او کندهار ونيول او امير له ناچارۍ څخه مزار شريف ته ولاړ، ترڅو له روسانو څخه مرسته وغواړي. امير محمد يعقوب خان د پلار پر ضد د بغاوت له امله چې زندان ته اچول شوی و. امير شير علي خان مزار شريف ته تر تگ دمخه د هغه د خلاصون فرمان صادر کړ. چې وکولای شي د هېواد د چارو څخه سرپرستي وکړي.

په ټولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله د امیر شیرعلي خان پر فرهنګي شخصیت او دویمه ډله دې د سلطنت د نیولو په اړه د یعقوب خان د ونډې په برخه کې معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

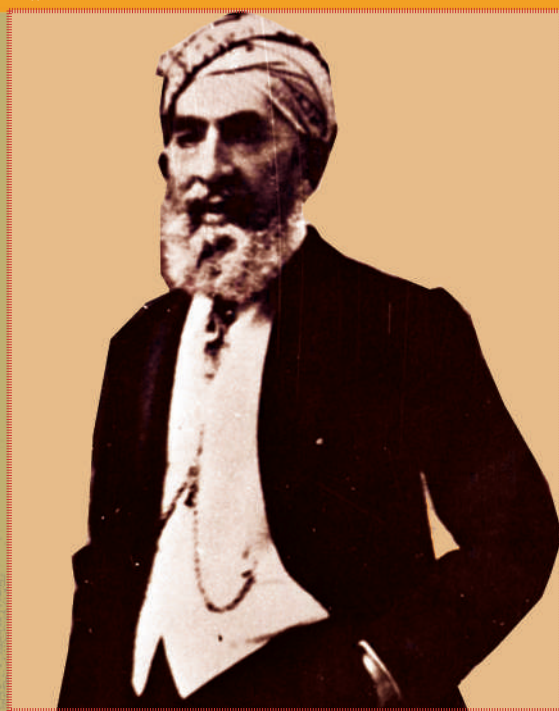
پوښتنې:

۱. د افغان سید جمال الدین اصلاحي برنامه چې امیر شیرعلي خان ته یې وړاندې کړې، کوم مطالب یې درلودل؟
۲. د شمس النهار جريدې څه وخت په خپریدو پیل وکړ؟
۳. د امیر شیرعلي خان پر وخت د هغه نوي تمدن بېلګې بیان کړئ چې افغانستان ته یې لاره پیدا کړه.

له ټولگي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې پر افغانستان باندې د انګلیس د دویم یرغل د لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د امير محمد يعقوب خان سلطنت (مارچ - اکتوبر ۱۸۷۹ ميلادي)

محمد يعقوب خان

شهزاده يعقوب خرنګه واک
ته ورسيد. د گندمک تړون کومې
پايلې درلودې، په دې لوست کې
به ور سره آشنا شئ.

شهزاده محمد يعقوب خان د خپل پلار د پاچاهۍ پر وخت د نیک نوم خاوند او د پلار د دويمې پاچاهۍ پر وخت د هرات او کندهار په خلاصون کې مهم رول درلود. د افغانستان خلک د هغه په زنداني کېدو او د وليعهد په توګه د شهزاده عبدالله پر ټاکل کېدو خواشيني وو، ځکه چې شهزاده يعقوب خان يې خوښاوه. سردار محمد يعقوب خان د زندان تر خلاصېدو وروسته په روحي او عصبي ناروغۍ اخته شوی و.

انګليسانو د افغانستان د نيولو او اشغال لپاره عملاً لاس په کار شوی وو او خلکو يوه پاچا يا مشر ته اړتيا درلوده، ترڅو پر هغه راټول او د انګليس د يرغلونو مخه ونيسي. ځکه نو امير محمد يعقوب خان د ۱۸۷۹م کال د مارچ په مياشت کې سلطنت ته ورسېد. د سلطنت له پيله يې يوشمېر نوميالي وزيران لکه حبيب الله خان صدراعظم، مرزا محمد خان د بهرنيو چارو وزير او داوود شاه خان

سپه سالار د انگلیسانو د یوشمېر اجیرانو په وسیله تر څارنې لاندې نیول شوي وو. خو محمد (لاتي) په کابل کې د امیر پر ضد فعالیت کاوه او غوښتل یې چې افغانستان انگلیسانو ته تسلیم کړي او د انگلیسانو په مرسته سلطنت ته ورسېږي او د کندهار حاکم سردار شیرعلي خان او د جلال آباد حاکم محمدحسین له انگلیسانو سره د دې لپاره چې په قدرت کې پاتې شي، همکاري درلوده.

انگلیسانو له افغانانو سره له جگړې وېره درلوده، غوښتل یې چې له امیر سره خبرې وکړي ځکه یې نو د امیر خسر سردار یحیی خان چې د امیر د بند پر وخت کې یې کشمیر ته تېښته کړې وه، د هندي منشي بختیار سره د خبرو لپاره کابل ته راغی. انگلیسانو له دوو مطلبونو سره علاقه درلوده، یو د درې گونو لارو کنترول (کرم، بولان، خیبر) او بله دا چې د افغانستان پر بهرني سیاست نفوذ او اغیز ولري. هندي منشي بختیار او امیر ته نږدې یوشمېر سردارانو امیر دې ته اړ کړ چې د تړون د لاسلیک لپاره گندمک ته سفر وکړي.

په ۱۸۷۹ میلادي کې د (گندمک) شرمونکې معاهده د انگلیس د استازي (لیوکیوناري) او امیر محمد یعقوب خان ترمنځ لاسلیک شوه. د دې معاهدې پر بنسټ (کرم، لنډي کوتل تر خیبردرې پورې، سیالکوټ او ځینې نور ځایونه) د برتانوي هند برخه وگرځېدلې او د انگلیس استازي د افغانستان په مهمو ښارونو کې ځای پر ځای شول او کیوناري له خپلو ساتونکو سره کابل ته داخل شو. د کابل خلکو یوځل بیا په هیواد کې د پردیو لاسوهنه ولیده. د انگلیسانو پر ضد یې پاڅون خپله دیني او ملي فریضه وگڼله او په ولسي بڼه یې د کیوناري پر کور حمله وکړه او هغه یې وواژه او یوځل بیا د انگلیسانو د مخکې تلنې سیاست (Forward Policy) په افغانستان کې له ناکامۍ سره مخامخ شوه.

د مجاهدينو او مبارزينو مشرانو لکه محمد جان خان وردک، ملا دين محمد مشک عالم، صاحب جان تره کي، سردار محمد ايوب خان او محمد عثمان خان صافي په نورو سيمو کي د انگليسانو پر ضد يرغلو نه پيل کړل. د دغو مشهورو جگړو څخه يوه هم په کندهار کي د ميوند

محمد جان خان وردک

جگړه ده، چې د امير شيرعلي خان د زوی سردار غازي محمد ايوب خان په سرښندنه د ۱۸۷۹م. کال د جولايي پر ۲۷مه پکي انگليسانو د ميوند په دښته کي سخته ماتې وخوړه او درانه تلفات يې وليدل چې زموږ په تاريخ کي د افغانانو د وياړ او انگليسانو د شرمندگي په نامه ثبت شوي ده.

د يادوني وړده د افغانستان د تاريخ په اوږدو کي افغاني پيغلو او ښځو په ټولو ټولنيزو چارو کي

جوخت له نارينه وو سره سمه ونډه اخيستلې ده. څرنگه چې د ځواني ملالې مشهوره حماسه چې د ميوند په جگړه کي د پام وړ گډون در لود، کله چې د جگړې په ډگر کي افغان بيرغ لرونکي په شهادت ورسيد ملي بيرغ يې په لاس کي ونيو او نه يې پرېښوده چې د غازيانو روحيه ضعيفه شي او دا لنډۍ يې په اوچت غږ د جگړې په ډگر کي وويله. چې د غازيانو جنگي روحيې يې پياوړې کړې، جگړې شدت وموند او پايله کي مجاهدين بريالي شول.

سردار محمد ايوب خان د ميوند د جگړې فاتح

خال به دیار دوینو کېږدم چې شنکي باغ کې گل گلاب و شرمینه
که په میوند کې شهید نه شوې خداېرو لالیه بې ننگۍ ته دې ساتینه

همدارنگه د کابل خلکو د انگلیسانو ځواکونه د شیرپور په قرارگاه کې محاصره کړل. ترڅو سردار عبدالرحمن خان له بخارا څخه چاریکارو ته راوړسید او انگلیسان په ډیر سخت حالت کې وو. سردار عبدالرحمن خان د خپل سلطنت اعلان وکړ. انگلیسانو د ناچارۍ له مخې د امیر عبدالرحمن خان سلطنت په رسمیت وپېژانده او انگلیسي جنرال (رابرتس) کابل یې د امیر عبدالرحمن خان لپاره پرېښود او دویم ځل په افغانستان کې یو مقتدر مرکزي دولت جوړ شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د امیر شیرعلي خان واک ته د رسیدو په برخه کې او دویمه ډله دې پر افغانستان باندې د انگلیس د دویم یرغل په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. امیر محمدافضل خان څنگه قدرت ته ورسید؟
۲. د امیر شیرعلي خان په دویمه پاچاهۍ کې د هغه د غوره اصلاحاتو او ریفورم څخه یادونه وکړئ؟
۳. د لومړي ځل لپاره کومه جریده چاپ شوه؟
۴. سردار محمد یعقوب خان له انگلیسانو سره کومه معاهده لاسلیک کړه؟
۵. د انگلیس افغان په دویمې جګړې کې د ملي مبارزینو نومونه یاد کړئ.

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنګیانو څخه د گندمک د معاهدې په اړه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د مرکزي دولت ټينگښت (۱۸۸۰-۱۹۰۱ ميلادي)

امير عبدالرحمن خان

د سردار عبدالرحمن خان رامينځ ته کېدل، د ملوک الطوايفی له منځه وړل، اسلام ته د نورستان د خلکو رابلل، د پنجدي نيول، له افغانستان څخه د انگليسانو تلفات او وتل دا هغه مفاهيم دي چې په دې لوست کې به ور سره اشنا شئ.

سردار عبدالرحمن خان د امير محمد افضل خان زوی او د امير دوست محمد خان لمسی و. نوموړی په کال (۱۸۳۰ م. کال) کې زيږيدلی او په پنځوس کلنۍ کې په ۱۸۸۰ م. کال کې سلطنت ته ورسېد. سردار عبدالرحمن په (۱۸۶۸ م. کال) کې د کابل او غزني ترمنځ د امير شيرعلي خان د قواوو په وسيله ماتې وخوړه او بخارا ته ولاړ. په ۱۸۷۹ م. کال کې کله چې انگليسانو پر افغانستان د دويم ځل لپاره يرغل وکړ، سردار عبدالرحمن خان د انگليسانو له يرغل څخه خبر شو او افغانستان ته راغی په قطغن او بدخشان کې يې له خلکو سره خبرې وکړې او خلک يې د انگليسانو پر ضد جهاد ته وهڅول. ولسي لښکر يې جوړ او چاريکارو ته ور داخل شو. هلته يې د سلطنت اعلان وکړ. څرنگه چې انگليسان د امير عبدالرحمن خان له پوهې او سياست څخه خبر وو، نو کله چې عبدالرحمن خان واک ته ورسېد، هغوی ته تشويش او وېره پيدا شوه، ځکه يې نو افغانستان کې خپل شتون لازم نه گانه، په ځانگړې توگه په ميوند کې د هغوی ماتې مورال کمزوری کړی و. په همدې وخت کې د جنرال رابرتس

قواووې په شيرپور کې محاصره وې. د دې لپاره چې هغوی ته د لومړۍ جگړې پېښه تکرار نه شي، نو بې هڅه کوله چې د ژمي تر رارسېدو دمخه له افغانستان څخه ووځي. ځکه يې نو د عبدالرحمن خان حکومت په رسمیت وپېژانده، کابل يې امير ته تسليم او د خپلو قواوو په وتلو يې پيل وکړ.

کله چې امير عبدالرحمن خان په (۱۸۸۰ م.) کال کې د دولت چارې ترلاسه کړې، له ډېرو سختو حالاتو سره مخامخ و، ځکه چې د افغانستان خلکو د انگليسانو د حملو له امله ډير زيانونه ليدلي وو. د بېلگې په توگه: په افغانستان کې اداري نظم او مرکزي حکومت له منځه تللی و، ملکي او پوځي جوړښت له منځه تللی وو. د افغانستان په مهمو ښارونو کې د صنعت او کسبونو، زراعت او مالدارۍ مرکزونه او د اوبو لگولو سيستم زيانمن شوی و او ملي اقتصاد او فرهنگ په ټوله مانا له منځه تللی او په ټول هېواد کې ملوک الطوايفي رامنځ ته شوې وه. د خانانو او ملاکينو له خوا درنې او ملا ماتوونکې ماليې پر بزرگانو وضع شوې وې چې بېوزلو خلکو يې د ورکولو توان نه درلود.

امير عبدالرحمن خان د دې لپاره چې پر ټولو ستونزو بريالی شي. دوه پروگرامه يې ترلاس لاندې ونيول، د يوه مرکزي سراسري دولت جوړول او بل په اداري او پوځي برخو کې اصلاحات. امير عبدالرحمن خان د خپلو اصلاحاتو په تطبيق کې دومره جدي و چې هېڅ ډول خنډ يې د خپلو اصلاحاتو په تطبيق کې په پام کې نه نيوه.

امير عبدالرحمن خان د خپل نوی تشکيل د جوړولو لپاره د امير شيرعلي خان د وخت د کابينې تشکيل ونه مانه، ځکه چې پر هېچا يې باور نه درلود. په دولت کې يې خپلواکې ادارې جوړې کړې او په خپله د صدارت، دفاع، داخلي، بهرنيو چارو وزارت او د ټولو وزارتونو په راس کې و. دولتي مامورينو په خپلو چارو کې درانه مسؤليتونه درلودل، ترڅو خپلې دندې ښې ترسره کړي. چې پرته له دې د جدي پوښتنې لاندې نيول کېدل.

امير عبدالرحمن خان د ۱۸۸۵ - ۱۸۸۶ م. کلونو تر مينځ په اصلاحاتو لاس پورې کړ. په پوځي برخه کې يې ۹۶ زره کسيز وسله وال منظم پوځ جوړ کړ چې سپاره او پياده قطعات يې درلودل او د پوځ د سپاهيانو تر څنگ يې د خانانو له زامنو څخه يو بل ځواک جوړ کړ چې د شاهي گارډ يا (باي بچه ها) په نامه يادېدل. د مال شمېرنې، پوستې، رهدارۍ (پاسپورت) کوټوالي (امنیه او پوليس) د مالياتو د حصول،

معاش، سکوکو او په لسگونو نورو فرعي ادارو دفترونه یې جوړ کړل، د نوموړو فعالیتو تر څنګ د امیر عبدالرحمن خان پروګرامونه په لاندې درې برخو کې خلاصه کېږي.

الف- د کورنیو شورشونو له منځه وړل: په مخکې لوست کې یاده شوه کله چې امیر عبدالرحمن خان سلطنت ته ورسېد، افغانستان د انګلیسانو تر یرغل لاندې و او مرکزي دولت شتون نه درلود. د افغانستان په ډیرو سیمو کې ملوک الطوائفي وه، نو خلک په داسې حالت کې اوسېدل چې په ټولنه کې خونديتوب، قانون او عدالت نه و او خلک له ډېرو ستونزو سره مخ و. د امیر عبدالرحمن خان یوه مهمه موخه دا وه چې یو مرکزي حکومت جوړ کړي، ترڅو قانوني دولت تشکیل او ملوک الطوائفي له منځه یوړل شي، ځکه د داسې حالت دوام خطرناکې پایلې درلودې، حتی د دې وېره وه چې افغانستان تجزیه شي، ځکه نو امیر عبدالرحمن خان دې کار ته جدي پاملرنه وکړه. څرنګه چې سیمه ییزو واکمنانو خپلې ګټې په خطر کې لیدلې، نو ځکه نوی جوړ شوی حکومت په ټول افغانستان کې له یولې ګواښونو او مخالفونو سره مخامخ شو. لکه د بلخ، هزاره جاتو، شینوارو، منګلو، بلوڅانو، کړخیلو، پنجشیریانو، نجرابیانو، څدرانو، جمشیدیانو او د میمنې د خلکو پاڅونونه او شورشونه چې په یادو شویو ځایونو کې د قوې په استعمال سره له منځه لاړل او ټول ولایتونه د مرکزي حکومت تر کنټرول او واک لاندې راغلل.

ب- نورستان: نورستان د افغانستان په شمال ختیځ کې یوه صعب العبوره سیمه ده چې د هندوکش یوه ډېره ګوښه لمنه ده. پخوانی نوم یې (بلور یا بولر) دی چې پخوا د کافرستان په نامه یادېده. د ډیورنډ تر معاهدې دمخه چې په وروسته لوست کې به د هغې په اړه معلومات درکړل شي، (چترال) او (گلګت) له نورستان سره یوځای وو او پراخه سیمه یې تشکیلوله. یوناني سکندر، ګورکاني امیر تیمور او ظهیرالدین محمد بابر غوښتل چې دې سیمې ته لار پیدا کړي، خو د سرې هوا، سختو درو او له واورو څخه ډکو غرونو له امله ونه توانېدل چې هلته لاړ شي. د دې ځای خلک بت نمائځونکي وو، د خپلو نیکونو دین او رسوم یې ساتلي او سیمه ییزه خپلواکي یې درلوده.

په ۱۸۹۱ م. کال کې امیر عبدالرحمن خان دې سیمې ته ځیر شو. سپاه سالار غلام حیدر خان څرخي ته یې چې د ننگرهار او لغمان قوماندان او والي و، هدایت ورکړ چې نورستان ته د تګ یوه

مقدمه جوړه کړې. لومړی غلام حیدر خان خرخي د نورستان د یوځایوالي لپاره د مواصلاتي لارو د جوړولو اقدام وکړ او د نورستان خلکو ته یې ابلاغ کړه چې حکومت ستاسې د یوې سیمې څخه بلې ته تگ راتگ د اسانتیا لپاره د لارو په جوړولو سره ستاسې ستونزې رالږوي. پخوا له دې چې سپهسالار نورستان ته تگ پیل کړي، خپل عسکري په بریکوټ کې ځای پر ځای کړل او د نورستان له خلکو سره یې نیکې اړیکې ټینګې کړې. خلکو له هغه سره تگ راتگ پیل کړ او یو شمېر خلک د اسلام په دین مشرف شول. خو د (کافور) او ځینو نورو سیمو خلکو اسلام ونه مانه، خو د دولت تابعیت یې قبول کړ.

په ۱۸۹۶م. کال کې سپهسالار خرخي تر اسمار او د نورستان تر خولې پورې سړک جوړ کړ او بله لاره د نورستان څخه تر بدخشانه پورې بشپړه شوه. د سړک تر جوړېدو وروسته نوموړي خپل عسکر نورستان ته داخل کړل. د عسکرو په رسېدو سره د نورستان خلک دوه ډلې شول. لومړۍ ډلې د سپهسالار اطاعت وکړ او دویمې ډلې په دفاع پیل وکړ او غرونو ته وختل. په هغه سخته جګړه کې چې د نورستان د ساتونکو او دولتي ځواک ترمنځ په (کلوم) کې پېښه شوه، ۲۰۰ کسه دولتي عسکر په کې ووژل شول او (۲۳۰۹) کسه ژوندي ونیول شول چې په عزت سره کابل ته یوړل شول او هغوی ته خوراک، پوښاک او د اوسیدو ځای په پام کې ونیول شو. د دولت قواوو د نورستان ډیر ځایونه ونیول، چې امنیت یې په کې ټینګ کړ. بتخانې ورانې شوې او پر ځای یې د جوماتونو جوړول پیل شول او د ۱۹ په شاوخوا کې د لرگیو مجسمې او یو شمېر غشي او لیندۍ کابل ته راوړل شول. له لوگر، لغمان، پروان او کاپیسا څخه د دیني علومو ښوونکي نورستان ته یوړل شول، ترڅو د نورستان خلکو ته اسلامي زده کړې، زده کړي، د نورستان ټول سفر او فتحې اته میاشتې ونیولې. ځکه چې په لومړیو کې دا فکر کېده چې د نورستان نیول به ډېر وخت وغواړي، خو د سپهسالار غلام حیدر خان د پوهې او تدبیر له امله نورستان له مرکزي حکومت سره یوځای او خلک یې د اسلام په سپیڅلي دین مشرف شول او له کافرستان څخه یې نوم په نورستان بدل شو.

ج- د پنجدي نیول

د افغانستان په شمال کې روسي امپراتوری، برتانوي هند په ختیځ او سویل کې، ایران په لویديځ کې موقعیت درلود. امیر عبدالرحمن خان به تل د برتانوي هند او تزاري روسیې له خوا له تهدید سره مخ و.

سردار محمد ایوب خان او سردار محمد اسحق خان د امیر دوه دښمنان چې لومړنۍ یې انګلیسانو او دویم یې روسانو حمایه کاوه. که څه هم د ایران دولت د امیر لپاره د فشار وسیله نه وه. خو دا یو رواج ګرځیدلی و چې ناراضي سردارانو به ایران ته پناه ورله. خو امیر له روسیې سره د اړیکو په برخه کې له احتیاط څخه کار اخیسته او هڅه یې کوله چې له روس سره ټکر ونه کړي. د افغانستان دولت د برتانوي هند او تزاري روسیې ترمنځ د بفر (Buffer) یا حایل حیثیت درلود. د مرکزي آسیا د سیمو تر نیولو وروسته به روسانو بهانې جوړولې او غوښتل یې چې د افغانستان سیمو ته مخکې تګ وکړي. د روسانو لومړنۍ حرکت (مرو) ته د شپږ زره روسانو راولړ وو. د ۱۸۸۵ م. کال د مارچ په میاشت کې اوضاع دومره خرابه شوه چې د انګلیسانو ملکې د روس له تزار سره تماس ونيو او له تزار څخه یې وغوښتل چې د افغاني او روسي عسکرو د جګړې مخنیوی وکړي او په انګلیسي حکومت کې مخالفو ګوندونو پر حکومت انتقاد وکړ چې د روسانو د مخکې تګ مخه ولې نه نیسي. په همدې وخت کې روسانو افغاني عسکرو ته اخطار ورکړ چې د (کشک) په سیمه کې خپل سَنګرونه پرېږدي. انګلیسانو د روسانو د یرغل په وړاندې ځان بې تفاوته کړ او روسانو پر پنجدي یرغل وکړ. جنرال غوث الدین خان په میرانه وجنګیده، تر هغې چې له خپلې لږې قوې سره ووژل شو او پنځده روسانو ونيوله.

امیر عبدالرحمن تر ۲۱ کالو پاچاهۍ د ۱۹۰۱ م. کال د اکتوبر په لومړۍ نیټه د ۷۱ کالو په عمر د نقرس د ناروغۍ له امله له نړۍ سترګې پټې او د کابل په بوستان سرای اوسني زرنگار پارک کې خاورو ته وسپارل شو. د هغه د حکومت پر وخت، په خواشینۍ سره د ښوونې او روزنې، کلتور او صنعت

په برخه کې کوم کار ونه شو. د امير عبدالرحمن خان د هڅو له کبله مرکزي دولت بيا راژوندی او هغه ملوک الطوايفی چې د شهزاده گانو د بې اتفاقی او د انگلیسانو په استعماري دسيسو سره رامنځته شوې وې له منځه یوړل شوې. خو په خواشینۍ سره د ډیورنډ د معاهدې د لاسلیک له امله افغانستان په ختیځ او سویل کې د خپلې ځمکې یوه برخه له لاسه ورکړه.

په ټولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امير عبدالرحمن خان د واک ته د رسیدو او دویمه ډله دې د نورستان د یوځایوالي په اړه مباحثه وکړي.

پوښتنې

۱. روسانو پنجاهه څنگه ونيوله؟
۲. د بفر (Buffer) پالیسي د کومو هېوادونو له خوا په افغانستان کې عملي شوه؟
۳. امير عبدالرحمن خان په کوم کال کې سلطنت ته ورسید؟
۴. د امير عبدالرحمن خان شخصیت په لنډه توگه معرفي کړئ.

له ټولگي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د امير عبدالرحمن خان د اصلاحاتو او د ادارې نظام د ټینګښت په اړه معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې ووايي.

د معاهدو لاسلیک

په دې لوست کې به د امیر عبدالرحمن خان له مجبوریتونو، د ډیورنډ له معاهدې او د هغې له پایلې سره پېژندگلوي ترلاسه کړئ.

د ډیورنډ معاهده

مخکې له دې چې انګلیسان د ډیورنډ تړون مطرح کړي، د افغانستان په ختیځو او سویلي پولو کې اوضاع مغشوشه کړه، د قومونو او قبایلو په منځ کې یې روپۍ او وسلې ویشلې خلک به یې په جګړې اچول او بیا به یې په دې بانه چې منځګړیتوب کوي او تشنج له منځه وړي، نو ځان به یې د یوه خیرخواه او مصلح په توګه معرفي کاوه او د امیر عبدالرحمن خان او د افغانستان د دولت د بې اعتباره کولو لپاره به یې له ډول ډول دسیسو او پرویاګندو څخه کار اخیسته.

په ۱۸۹۳ م. کال کې یو شپږ کسيز هیئت چې مشري یې د بریتانیا د بهرنیو چارو سکرتر (مارتیمر ډیورنډ) کوله او (الیس، ډاکتر فن، سمیت، مکمهان، ډانلډ او کلارک) په کې شامل وو، د خیبر له لارې افغانستان ته راغلل. په داسې حال کې چې انګلیسي قواوې د افغانستان په ختیځو او سویلي پولو کې ځای پر ځای شوې وې، یاد شوی هیئت له امیر عبدالرحمن خان سره د حشمت خان په باغ کې لنډه کتنه وکړه او د خبرو په پیل کې یې پرته له سریزې او په ډیره جدي توګه امیر عبدالرحمن خان ته وویل: امیر مجبور دی چې ترتیب شوی تړون لاسلیک کړي، په بل صورت کې به د دواړو دولتونو ترمنځ اړیکې پرې او ښايي جګړه پیل شي. امیر په ډیر سخت حالت کې راګیر شو او د امیر تېروتنه دا وه چې د مذاکراتو او د هغه د متن په اړه یې د افغانستان خلکو ته معلومات ور نه کړل او د معمول په څېر پرته د خلکو له رایې او نظره یې یاده شوې معاهده لاسلیک کړه.

د ډیورنډ د کرښې مواد

۱. د افغانستان ختیځ او سویلي سرحد له واخان څخه پیل شوی او د ایران تر سرحدو دوام پیدا کوي چې په ترتیب شوې نقشه کې ښودل شوی او د نوموړي تړون سره ضمیمه ده.
۲. د برتانوي هند دولت په هغو ځمکو کې چې په افغانستان پورې اړه لري، هیڅ وخت لاسوهنه نه کوي او د افغانستان دولت هم د هندوستان په ځمکو کې لاسوهنه نه کوي.
۳. د (اسمار سیمې او پورته سیمه یې د چنګ تر سیمې پورې) په افغانستان پورې اړه لري او د افغانستان دولت هیڅ وخت د (سوات، باجوړ، چترال او ارنوی سیمه کې) مداخله نه کوي او د

(برمل) بشپړ سیمه په افغانستان پورې اړه لري او د افغانستان حکومت د (وزیرو او دواړو) په سیمو ادعا نه شي کولای.

۴. یاده شوې سرحدی لیکه به د بریتانوي او افغاني هیئت په واسطه له نقشې سره سمه په نښه شي.
۵. د چمن په سیمه کې چاوښی (پوځي مرکز) چې نوی جوړ شوی او د اوبو هغه برخه چې په (سرکي ننگي) کې چې افغانستان مخکې خریداري کړي، له هغې څخه تیر او د بریتانیا دولت ته دې وسپاري. په دې سیمه کې به د جلاوالي لیکه په لاندې ډول وکښل شي، د خواجه عمران د غره د سلسلې له سر څخه (شاه کوتل) ته نږدې چې د انگریز ملکیت دی، داسې امتداد لري چې (مرغه چمن) او (شیرابه Shiroba) چینه مستقیماً د (نوي چمن کلا) او افغاني ټاڼې چې په (لشکروند) مشهوره ده، په منځ کې تیرېږي. وروسته یاده شوې لیکه مستقیماً د (ریل سټیشن او د بلاک د کوڅې په منځ کې تیرېږي او بیا د سوېل لوري ته تاوېږي چې خواجه عمران د غرونو لړۍ په کې شاملېږي او د (گواشه Gowasha) ټاڼه د انگریز په ملکیت کې راځي او هغه لاره چې د (شوراوک) په لوري د (گواشه) سوېل او لویدیځ ته ځي، په افغانستان پورې اړه لري، برتانیه به د دې لارې تر نیمایي پورې مداخله نه کوي.
۶. د دې ژمنلیک شرایط د برتانیې او افغانستان ترمنځ د قبول وړ دي، کله چې پر کومه فقره کوچنی اختلاف پیدا شي، د دوستانه خبرو له لارې به حل او فصل شي.
۷. څرنگه چې د هند برتانوي دولت د جناب امیر صاحب د هغه نیک نیتی څخه چې د هند د برتانوي دولت په برخه کې لري پوره ډاډمن دی، نو هیله لري چې افغانستان د خپلواکۍ په حالت کې وويني او کله چې افغانستان غواړي، چې وسله رانیسي، د برتانیې دولت کوم اعتراض نه لري او هم د دې قرارداد د لاسلیک له امله چې افغانستان ته به هر کال دولس لکه روپۍ ورکول کېدې، د دې تړون له لاسلیک څخه وروسته شپږ لکه نورې اضافه کېږي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي او د ډیورنډ د معاهدې پر گټو دې یو له بله سره خبرې او اترې وکړي او پایله دې د ډلو د استازو په واسطه ټولګي کې وړاندې شي.

پوښتنې

۱. د ډیورنډ معاهده د کومو شخصیتونو ترمنځ لاسلیک شوه؟
۲. د ډیورنډ معاهده په کوم کال ترسره شوه؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنګیانو څخه د ډیورنډ د معاهدې د پایلو په برخه کې معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د امير حبيب الله خان سلطنت (۱۹۰۱ - ۱۹۱۹ ميلادي)

امير حبيب الله خان

د امير حبيب الله خان واک ته د رسېدو، د نوموړي د حکومت مهمې کړنې او د هغه د قتل لاملونه هغه مطالب دي چې په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

سردار حبيب الله خان د امير عبدالرحمن خان زوی و. کله چې امير عبدالرحمن خان د امير شيرعلي خان له خوا د کابل او غزني ترمنځ په شش گاو (شپر قلاع) کې ماتې وخوړه، په بخارا کې يې پناه واخيسته او سردار حبيب الله خان په ۱۸۷۲ م. کال په سمرقند کې وزېږېد. هغه په ۲۸ يا ۲۹ کلنۍ کې په ۱۹۰۱ م. کال د پلار له مړينې څخه وروسته واک ته ورسېد. امير حبيب الله خان په طبيعي توگه آرام، هوښيار، نوښتگر او د پرمختگ پلوی و. که څه هم له عيش، عشرت او له مجلل دربار سره يې مينه درلوده. امير حبيب الله خان د واکمنۍ پر وخت په څو څېرو کې څرگند شو. په لومړيو کې يې په خپله وينا کې خلکو ته وويل: افغانستان اسلامي ټولنه ده او اسلامي ارزښتونه دې په کې رعايت شي. لکه څنگه چې يې د کابل د خرابات په سيمه کې د رقاصو په نڅا بنديزو لگاوه او دغه عمل يې غير شرعي وبله او د مجرمينو په جزايي قانون

کې يې هم بدلون راوست. د بېلگې په توګه: د جرم کولو په صورت کې د بدن د غړيو غوڅول منع شول او په بدل کې ورته بېلابېلې جزاوې وټاکل شوې، خو د هغوی د آزادۍ په اړه يې عمل ونه کړ. ړندول، د غلامانو او وينځو پلورل منع شول. له څلورو څخه ډيرې ښځې په نکاح کول يې غیر شرعي حکم اعلام کړ.

امير حبيب الله خان يو فرهنگي څېره وه. او ټينګار يې کاوه چې ټولنه پرته د ښوونې او روزنې څخه پرمختګ نه شي کولای. هغه کار چې د هغه په وخت کې ترسره شو، د معارف بنسټ ايښودنه او د نوي فرهنگ معرفي وه. په ۱۹۰۳م. کې لومړنۍ ښوونځۍ د حبيبيې د ليسې په نامه جوړ شو. چې په دې ښوونځي کې پر ديني مضامينو سربيره نور مضامين لکه: تاريخ، جغرافيه، رياضي، کيميا، فزيک، هندسه، مثلثات، حکمت او حفظ الصّحه تدريسيدله او يو څو نور لومړني ښوونځي د ښار په ځينو برخو کې هم جوړ شول.

په پوځي برخه کې هم د حربي په نامه ښوونځۍ جوړ شو، چې پر علمي مضامينو سربيره ارکان حرب په کې هم تدريسيد، چې د نوموړو مضامينو تدريس د هندي، ترکي او افغاني استادانو په وسيله ورکول کېده.

د مطبوعاتو په برخه کې د کابل په ښار کې يوه مطبعه جوړه شوه چې ماشينونو يې د بخار د قوې په وسيله فعاليت کاوه او په نوموړې مطبعه کې ځينې دولتي لايحې او جريدې چاپيدلې. د لومړي ځل لپاره دوه جريدې د (سراج الاخبار) او (سراج الاطفال) په نامه تاسيسې شوې چې مسؤل مدير يې محمود طرزي و، د هغه تر نظر لاندې نوموړې جريدې چاپ او خپرېدلې چې د خلکو د وېشېدلو او د خپلواکۍ غوښتنې د حس په ژوندي کولو کې يې مهم رول درلود او محمود طرزي ته د افغانستان د مطبوعاتو د پلار لقب ورکړل شو.

د کابل غزني او کابل جلال آباد او لغمان لاره جوړه شوه او د لومړي ځل لپاره يوشمېر موټرې

د وړلو راورلو لپاره له یوې کمپنۍ څخه چې (مدلر) نومېده، له بمبېي څخه دولت خریداري کړې او هم څو کسه د موټرو د ترمیم د زده کړې لپاره هندوستان ته واستول شول.

د نساجۍ په برخه کې د وړۍ ویدلو په نامه یوه فابریکه جوړه شوه چې د بخار د قوې په وسیله یې فعالیت کاوه. په کال کې به یې پنځوس زره عسکرو ته یونیفورم برابر اوه او پاتې تولیدات یې بازار ته وړاندې کېدل. د اوبو د برېښنا یوه وړه فابریکه په جبل السراج کې جوړه شوه. د تولید کچه یې لږه وه چې یوازې ارگ یې روښانه کاوه. وروسته یې تورینونه ډیر شول چې د کابل ښار ته یې برېښنا ورکوله. د کرنې په برخه کې د هغو ځمکو لپاره چې اوبه یې لږې وې، یوشمیر بندونه او نهرونه جوړ شول.

د امیر حبیب الله خان د سلطنت مهمې پېښې د ځدرانو، منگلو، احمدزیو او د کندهار د خلکو پاڅونونه وو، دا پاڅونونه د دولت په لوړ تدبیر سره غلي شول. نړیواله پېښه چې د امیر حبیب الله د حکومت سره هم مهاله وه لومړۍ نړیواله جگړه وه. د آلمان د حکومت یو هیئت افغانستان ته راغی او د دواړو هېوادونو په دوستۍ یې ټینګار کاوه، ترڅو په دې وسیله افغانستان د (محور) دولتونو یانې له هغو دولتونو سره چې له آلمان سره ملګري وو یوځای کړي. او انګرېزانو له دې څخه وېره درلوده چې افغانستان له محور دولتونو سره یوځای نه شي. ځکه یې نو له روسانو سره معاهده وکړه. د یادې شوې معاهدې پر بنسټ افغانستان په لومړۍ نړیوالې جگړې کې خپل ناپېلتوب اعلان کړ.

امیر د خپل سلطنت په ورستیو کلونو کې د خلکو، روښانفکرانو او مشروط غوښتونکو کرکه خپل ځان ته را وپاروله. چې په دې توګه د هغه د حکومت د سقوط زمینه برابره شوه. د ۱۹۱۸م. کال په پای کې امیر د خپلو ټولو درباریانو سره د تفریح لپاره له جلال آباد څخه د ماهیانو د ښکار لپاره د لغمان (کله ګوش) سیمې ته ولاړ او هلته د فبرورۍ د میاشتې په شلمه شپه د یوه نامعلوم

کس له خوا د تومانیچې په ډز ووژل شو. جسد یې جلال آباد ته یوړل شو او خاورو ته وسپارل شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړی ډله دې د امیر حبیب الله خان واک ته د رسیدو د څرنګوالي په اړه او دویمه ډله دې د نوموړې د شخصیت په اړه خپلو کې خبرې او اترې وکړي او پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱. امیر حبیب الله خان په کوم کال کې سلطنت ته ورسېد؟
۲. لومړنۍ جریده په کوم نامه او په کوم کال خپره شوه؟
۳. لومړنۍ د اوبو برېښنايي فابریکه چېرته او په څومره ظرفیت یې په فعالیت پیل وکړ؟

له ټولګي څخه دباندې فعالیت:

زده کوونکي دې د امیر حبیب الله خان د اصلاحاتو په برخه کې له مشرانو او لویانو څخه معلومات ترلاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

د مشروطيت نهضتونه

د مشروطيت خوځښتونه څرنگه را منځ ته شول، موخې يې څه وي او څه ډول راتلونکي سره مخ شول؟ دا هغه مطالب دي چې په دې لوست کې به ورسره پېژندگلوي ترلاسه کړئ.

د امير حبيب الله د سلطنت په پيل کې د لومړي ځل لپاره معارف تاسيس او نوی فرهنگ پيل شو. يوشمېر محدود ښوونځي جوړ او د نوي فرهنگ د خپراوي په برخه کې دوه ورځپاڼې چاپ او په مطبعه کې د کتابونو چاپول پيل شول.

امير حبيب الله خان په کال ۱۹۰۵م. کې له انگرېزانو سره د تړون تر لاسليک وروسته خپل ځان ډاډه احساساوه، خو د هغه تړون له مخې چې د لومړۍ نړيوالې جگړې په پيل کې روس او انگليس کړي و، انگرېزانو دا وېره درلوده چې افغانستان د (محور) د ځواکونو يا د هغو دولتونو سره چې له آلمان سره متحد وو، يوځای نه شي. ځکه نو انگرېزانو افغانستان تر خپلې حمايې لاندې راوست، چې له دې سره د افغانستان خپلواکي سلب شوه.

د امير حبيب الله د سلطنت په لومړيو کې اداري وضع ښه وه او خلکو دا فکر کاوه چې ژر به نوره هم ښه شي. خو وروسته د افغانستان اداري صلاحيتونه د يو څو محدودو کسانو لاسونو ته ورغلل. اداري

مراجع ملوثې او اداري فساد خپل اوج ته ورسید او امیر د دربار په عیش و عشرت کې ډوب او د هیواد له حالتہ ناخبره و. د ټولنې د پرمختیا ټیټوالی، د خپلواکۍ له منځه تلل، د اداري فساد ډېرېدل، بې عدالتی او ملامتونکو مالیو د خلکو ستونزې لاسپې ډیرې کړې. روښانفکرانو چې به د هېواد بحراني حالت لیده، نو خوابدي به وو د دې ستونزې د حل په لټه کې شول چې د افغانستان خلکو ته څنگه خلاصون ورکړي. په پای کې بې پرېکړه وکړه چې د دولت مطلق العناني په مشروطیت بدله کړي.

روښانفکران د دربار د اصلاح غوښتونکو شا او خوا راټول شول او په دولت کې د اصلاحاتو غوښتونکي شول. د دربار روښانفکران عبارت وو له، محمد ولي خان بدخشاني، میرزمان خان، میر یاریک خان دروازي، پادشاه میرخان لوگري، نظام الدین خان ارغندیوال او لعل محمد خان کابلي. وروسته یوه ډله ځوانان لکه جوهر شاه خان، لعل محمد خان، پادشاه میرخان، نظام الدین خان او میرزمان خان له دربار څخه بهر د دیموکراتانو له سیاسي کړۍ سره یو ځای شول. بهرني کتابونه او جريدې به یې ترلاسه کولې او د کورنیو او بهرنیو سیاسي او ټولنیزو مسایلو سره به یې علاقه پیدا کوله. د حبیبې لیسې د روښانفکران په یوه سیاسي مرکز بدل شوې وه. د روښانفکرانو په منځ کې د راډیکال ډله، یا افراطیون هم وو، چې د کودتاه غوښتونکي هم وو. بلې ډلې روښانفکرانو په یوازې توگه د دربار او حبیبې لیسې څخه بهر فعالیت کاوه.

د دربار روشنفکرانو د حبیبې لیسې څخه بهر، او د حبیبې لیسې ښوونکو او کارکونکو سره ائتلاف وکړ او یو سیاسي گوند یې د (جمعیت سري ملي) په نامه جوړ کړ، چې د نوموړي گوند په مرامنامه کې د مطلق العنان حکومت بدلون په مشروطیت، د خپلواکۍ گټل، متوازن معارف او په افغانستان کې د نوي فرهنگ خپرېدل شامل و.

یاد شوی گوند په یو لس کسيزه ډله د گوند د مؤسس او مشر په وسیله وویشل شو. د دې لپاره چې د گوند فعالیتونه ښکاره نه شي، د گوند غړيو یو بل حتی نه پیژندل. گوندي جلسې به په ډیره پټه توگه د میلمستیا په نامه د ډلو د مشرانو له خوا جوړېدې او په جلسو کې به د گوند د چارو په برخه کې پرېکړې

کېدې. عمومي جلسې به تر اوږدې مودې وروسته کېدې او نوې پریکړې به په کې ترسره کېدې. د گوند د یوې غوره کړۍ رئیس تاج محمد خان بلوڅ پغمانی و جوهر شاه خان غوربندی او میر سید قاسم خان لغمانی او د گوند د هندي مسلمانانو غړي، چې ټول یې د حبیبې د لیسې ښوونکي وو، د گوند په یوې جلسې کې یې پریکړه وکړه، مخکې له دې نه چې امیر د گوند له شتون څخه خبر شي، باید هغه وهڅول شي چې پخپله د فرهنگ په خپرېدو او د سرتاسري معارف په خپراوي کې همکاري وکړي. له تاج محمد خان سره د گوند د مرانمې یوه کاپي وه چې له نورو اسنادو سره یې په خپل کور کې ساتله. ورور یې محمد شریف چې د سیاسي افکارو د مخالفینو له ډلې او د دولت له پلویانو څخه گڼل کېده، له تاج محمد خان سره په یوځای کې اوسیده. نوموړي هغه مصوبه د تاج محمد خان له اسنادو څخه ترلاسه کړه او هغه یې امیر حبیب الله ته وړاندې کړه.

د ۱۹۰۹م. کال په ژمي کې کله چې امیر په جلال آباد کې په تفریح بوخت و، محمد عظیم خان د حربي فابریکې کارمند او د شهزاده کبیر خان خصوصي ښوونکی ملا منهاج الدین، د گوند د ټولو غړیو فهرست ترتیب او له یو راپور سره یوځای امیر حبیب الله خان ته وړاندې کړ او په راپور کې داسې ویل شوي وو، چې د (حزب سري ملي) موخه د امیر وژنه او د مشروطه حکومت جوړول دي او په کابل کې داسې آوازه خپره شوې وه چې دا هرڅه د هغو هنديانو په وسیله رامنځ ته شول چې د گوند په دننه کې وو. خلکو دا استدلال کاوه چې د گوند هندي غړیو غوښتل چې لومړی د مشروطیت او خپلواکۍ غوښتنې نهضت له منځه یوسي او بیا افغانستان د انګلیسانو په ګټه وروسته پاتې کړي او امیر د معارف د تاسیس او د نوي فرهنگ د خپرېدو څخه زړه ماتې کړي. او په یاد شوي فهرست کې هغه مشروطه غوښتونکي چې د افغانستان په تاریخ کې د لومړي ځل لپاره رښکاره او څلوېښت کسه وو، په خواشینۍ سره اعدام او ځینې بنديال شول. وروسته له څه وخته ځینې یې آزاد شول، خو مشروطه غوښتونکي په ټوله معنا ونه ټکول شول، بیا یې وړې ډلې جوړې کړې چې په پټه یې فعالیت کاوه. په (۱۹۱۸م.) کې د مشروطه غوښتونکو تر ټکولو وروسته (عبدالرحمن لودین) د سراج الاخبار

محرر او د گوند غړي چې راډيکال يا افراطي شخص و، د امير حبيب الله خان د کليزې په شپه په شوربازار کې د قاضي کوڅې د يوه دوکان په بام له تومانيچې سره کمين نيولی و او د امير د سپرلۍ موټر ته يې انتظار کاوه (په هغه وخت کې شاه معمولاً د جشن او د کابل په چراغان شپو کې د ارگ له بازارونو او د شوربازار له چوک څخه تېرېده) همدا چې د امير موټر د دې دوکان تر څنگ راوړسېد، عبدالرحمن د امير په موټر ډز وکړ، خو کارتوس د موټر په پورته ځای ولگېد او موټر په چټکۍ تېر شو او امير وژغورل شو. په سبا شپه عبدالرحمن لودين امنيتي قواوو ونيو او په ارگ کې زنداني شو. امير د هغه او د ملگرو د اعدام مسؤليت په غاړه وانه خيست او د ۱۹۱۹م. کال په سياسي اوښتون کې عبدالرحمن لودين له نورو روښانفکرانو سره يوځای له زندان څخه آزاد شول او د امانيه دورې په مامورينو کې مقرر شو.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د مشروطيت د زمينو د رامنځ ته کېدو او دويمه ډله دې د دې نهضت د موخو په برخه کې يو له بل سره خبرې وکړي او پایله دې يې په ټولگي کې وويي.

پوښتنې

۱. د مشروطيت نهضت چا رهبري کاوه؟
۲. د دې نهضت مشهور غړي څوک وو؟
۳. امير حبيب الله خان د دې نهضت له موخې څنگه خبر شو؟

له ټولگي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې منابعو او ماخذو ته په لاس رسي سره د نهضت د ناوړه ټکونې په اړه معلومات ترلاسه او په ټولگي کې دې وويي.

د لومړي څپرکي بیا کتنه

له یوې اوږدې مودې وروسته افغانستان د بهرنيانو د لاسوهنو له امله تجزیه او ووېشل شو. خو په ۱۷۴۷م. کال کې د افغانستان د دولت مؤسس احمدشاه بابا په وسیله جوړ شو. کرنه او مالداري چې د افغانستان د اقتصادي منابعو څخه وه، ډیره زیانمن شوی وه، چې د مرکزي دولت تر جوړښت وروسته یې یوځل بیا وده وکړه او دودیزو صنایعو چې د خلکو ورځنۍ اړتیاوې یې پوره کولې، یوځل بیا په فعالیت پیل وکړ. سوداګري رامنځ ته شوه او اقتصادي وضع ښه شوه. عنعنوي ښوونه او روزنه په مدرسو او جوماتونو کې ترسره کېده، چې یوشمیر مدرسې په ټول افغانستان کې جوړې شوې او (۴۵) کاله یې د احمدشاه بابا او د هغه د زوی تیمورشاه د سلطنت په دوران کې په ټول افغانستان کې رواج درلود. خو د نوي فرهنگ د خپراوي په برخه کې د ابدالیانو د سلطنت تر پایه کوم ګام وانه خيستل شو. له ۱۸۳۹-۱۸۴۲م. کاله پورې افغانستان د انګریزانو تر یرغل لاندې راغی او بیا په افغانستان کې د انګریزانو تر ماتې وروسته د وزیر فتح خان د ورونو د بې اتفاقي له امله د امیر شیرعلي خان د سلطنت تر پایه پورې په هیواد کې ګډوډي او ملوک الطوائفي حاکمه شوه. خو د امیر شیرعلي خان د سلطنت په وخت کې مرکزي دولت جوړ او اجرائیه قوه چې صدراعظم، کابینه او نورې دولتي ادارې یې درلودې منځ ته راغله. د زراعت، مالدارۍ، صنایعو او کلتور په برخه کې اصلاحات رامنځ ته شول. عنعنوي معارف په عصري معارف بدل شو. پوځ جوړ شو او اقتصادي حالت وده وکړه. د امیر محمد یعقوب خان د سلطنت په وخت کې انګریزانو د دویم ځل لپاره پر افغانستان یرغل وکړ او د امیر شیرعلي خان د وخت اداره او اصلاحات له منځه لاړل. ملوک الطوائفي رامنځ ته شوه. د بې نظمۍ له امله اقتصادي منابعو زیان ولید او خلک له ډیرو ستونزو سره مخامخ شول.

په ۱۸۸۰م. کې امیر عبدالرحمن خان سلطنت ته ورسید. هغه لومړی سل زره کسيز پوځ جوړ کړ او د یو قوي مرکزي دولت بنسټ یې کېښود او ټول افغانستان یې د مرکزي دولت تر ولکې لاندې راوست.

انگريزانو امير او د افغانستان دولت ته ډيرې دسيسې جوړولې، ترڅو په پاى کې يې پر امير د ډيورند کرښه تحمیل او لاسلیک کړه، چې د هغې له امله د افغانستان له بدن څخه ځينې برخې جلا شوې.

د امير حبيب الله خان د سلطنت په موده کې تر يوې کچې پورې معارف او د نوي کلتور خپرېدو ته پاملرنه وشوه. اقتصاد پر مختگ وکړ مواصلا تي لارې، بندونه او نهرونه جوړ شول. د وړلو راورلو لپاره يوشمېر موټر له يوې انگليسي کمپنۍ څخه خريداري شول او د کابل جلال آباد او لغمان ترمنځ تېليفون جوړ شو. د نساجۍ فابريکې د بخار د قوې په وسيله په کار پيل وکړ. د جبل السراج بند د کابل د ښار د روښانه کولو لپاره په کار پيل وکړ. يوه مطبعه جوړه شوه چې دوه ورځپاڼې او کتابونه په کې چاپېدل او روښانفکران په دربار او د حبيبي په ښوونځي کې راڅرگند شول چې موخه يې د ديموکراسۍ او د مشروطيت رامنځ ته کول وو.

دویم څپرکی

د خپلواکۍ له گټلو څخه د جمهوریت د نظام تر پایه پورې

۱۹۱۹ - ۱۹۷۸ میلادي.

د څپرکي موخې

- ۱- د استعمار پر وړاندې د ملي پاڅونونو او خپلواکۍ د لاسه ته راوړلو له مفاهيمو سره آشنا کېدل
- ۲- د نظامنامو او اصولنامو له ماهيت سره پېژندگلوي.
- ۳- د خپلواکۍ په لاس ته راوړلو کې د شاه امان الله خان د ونډې سره پېژندگلوي.
- ۴- پر افغانستان باندې د دويمې نړيوالې جگړې د ناوړه اغېزو سره پېژندگلوي.
- ۵- د سردار محمد داوود خان د صدارت په وخت کې د رغاونې له پلانو سره پېژندگلوي.
- ۶- د ديموکراسۍ د لسيزې او د هغې د لاسته راوړنې سره پېژندگلوي
- ۷- په جمهوريت باندې د سلطنت بدليدلو لاملونه.
- ۸- د استعمار د سياست د ماهيت په تحليل پوهيدل.
- ۹- د نقشې له مخې هغه ځايونه چې انگرېزان په لومړۍ جگړه کې هلته مېشت ول د نښه کولو مهارت.
- ۱۰- د تاريخي نقشو او اطلسونو څخه د گټه پورته کولو مهارت.
- ۱۱- د سياسي بدلونونو په لاملونو باندې پوهيدل او درک کول.

د هېواد په خپلواکۍ کې د امان الله خان ونډه (فبروري ۱۹۱۹ - جنوري ۱۹۲۹ ميلادي)

شاه امان الله غازي

د امان الله خان شخصيت، واک ته د رسېدو څرنگوالی، د خپلواکۍ په تر لاسه کولو کې د هغه ونډه او هغه تړونونه چې له انگریزانو سره لاسليک شول چې د هغه له امله د افغانستان خپلواکي په رسمیت وپېژندل شوه په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د ۱۹۱۹ ميلادي کال د فبروري په ۲۱ مه امير حبيب الله خان د لغمان د کله گوش په ښکار خای کې ووژل شو او د وژلو پر دويمه ورځ ورور يې نصر الله خان په جلال آباد او زوی يې امان الله خان په کابل کې د پاچاهۍ اعلان وکړ. په دې توگه په يو وخت هېواد کې دوه حکومتونه منځ ته راغلل. څرنگه چې له امان الله خان سره د خلکو او درباريانو مينه او ملاتړ زيات و، نو د نصر الله خان په پرتله يې د هغه موقف پياوړی کړ، ځکه نو نصر الله خان د پاچاهۍ له ادعا لاس واخيست امان الله خان د چاپ شويو اعلاميو له لارې خپله پاچاهي او د هېواد د خپلواکۍ په اړه خپلې موخې او تگلارې د افغانستان خلکو ته داسې څرگندې کړې:

«ای د افغانستان معظم ملته! د پلار د شهادت پر وخت په کابل کې د سلطنت وکیل وم او اوس مې د خدای (ج) په توکل او د هغه پر رسی باندې د منگولو لگولو له کبله د امانت دروند پیتی په غاړه واخيست. کله چې زما لوی ملت د شاهي تاج زما پر سر کېښود، نو ژمنه مې وکړه، چې باید د افغانستان دولت د نړۍ د نورو خپلواکو هېوادونو په څېر په دننه او بهر کې يو خپلواک هېواد وي. د افغانستان ملت

د هېواد په داخل کې بشپړه خپلواکي ولري او له هر ډول ظلم او تېري څخه خوندي او خلک بايد يوازې د قانون منونکي وي او بس. بيگار او اجباري کارونه په ټولو برخو کې منع او لغوه دي، زموږ حکومت به داسې اصلاحات پلي کړي چې ملت او هېواد مو وکړای شي چې د نړۍ د پرمختللو هېوادونو په منځ کې مناسب ځای او خپل مقام تر لاسه کړي. زه به د هېواد د چارو د سرته رسولو په برخه کې مشوره د شا وړ هم في الامر د حکم په اساس خپله لار ښود وگرځوم. ((ای گرانه ملته او تمیز لرونکي قومه! د خپل دین، دولت او ملت په ساتنه کې وښ او د هېواد د ناموس په ساتنه کې هوښیار اوسئ. زه له خدای عزوجل څخه ستاسې، اهل اسلام او ټولو انسانانو لپاره خیر او نېکمرغي غواړم...))

مخکې له دې چې امان الله خان واک ته ورسېږي، لومړی یې د هېواد له ډېر شمېر با رسوخو او روښان فکرو سره اړیکې ټینګې کړې او دویمه دا چې امان الله خان پخپله د اصلاحاتو او نوښتونو مینه وال و. درېیم دا چې مخکې له دې چې واک ته ورسېږي، د پلار د واکمنۍ پر وخت یې د سیاسي او ټولنیزو اړیکو لپاره لازم امکانات درلودل.

په بهرني سیاست کې امیر امان الله له پرديو څخه د هېواد د خپلواکۍ او د ځمکنۍ بشپړتیا د ساتنې غوښتونکی و. هغه د خلکو لویې غونډې ته چې د کابل خلک او د پلازمینې پوځیان په کې وو، پر آس سپور پرته له ساتونکو مرادخانۍ ته راغی د خلکو غونډې ته داخل شو. په داسې حال کې چې بې تیکې توره یې تر ملا څړېدله، خپله مشهوره تاریخي وینا یې واوروله. په دې وینا کې له ډول ډول مسائلو څخه یادونه وشوه، د بېلګې په توګه، د افغانستان بهرنۍ خپلواکي او په داخل کې فردي آزادي، مساوات، ورورولي او برابري، د ملت آزادي او د عدالت او صداقت په څېر مهم مسائل یې د نوي دولت په کړنلاره کې مطرح کړل. د وینا پر مهال د خوشالۍ او شاباسي چغې پورته او په دې توګه نوی دولت منځ ته راغی، چې په لسو ورځو کې د هېواد د ټولو ولایتونو د خلکو ملاتړ یې تر لاسه کړ.

د امان الله خان د مرام اعلان بزرګران، مالداران، سوداګران او روښان فکران د نوي حکومت پلوي کړل، ځکه د هغه مرام د ټولو خلکو له غوښتنو سره سمون درلود.

د یوه کس پوځي تنخواه چې ۱۲ روپۍ وه وروسته له دې ۲۰ روپۍ اعلان شوه. دولت د پوځیانو د آرامۍ او اړتیاو ډېوره کولو لپاره چې د خپلواکۍ ساتونکي وو، ډېره پاملرنه وکړه. همدا و چې د افغانستان شپېته زره کسيز پوځ په ټول هېواد کې له نوي دولت څخه ملاتړ وکړ. کله چې امان الله خان د خپلواکۍ د ګټلو لپاره جهاد اعلان کړ، د هېواد مختلفې طبقې متحدې او د ۱۹۱۹ میلادي کال د اپریل په دیارلسمه

یې د خپلواکۍ اعلان وکړ.

امان الله خان انگلیسانو ته د افغانستان د خپلواکۍ خبر ورکړ، دا چې د بریتانیا دولت دې ته حاضر نه و، چې له خپل استعماري نفوذ څخه تېر شي او د افغانستان خپلواکي په رسمیت وپېژني، په ځواب کې یې یوازې د پلار د مړینې تسلیت ور ولېږه او د خپلواکۍ هیڅ یادونه یې ونه کړه.

د دارالامان ماڼۍ

امان الله خان د دې لپاره چې د افغانستان د خپلواکي د رسمیت پېژندنې موضوع پلي کړي، افغاني پوځیان یې د برتانوي هند د پولې مختلفو برخو ته ولېږل او ځای پر ځای یې کړل او د افغانستان د سیاسي خپلواکۍ لپاره د افغان او انگلیس درېیمه جگړه پیل کړه. د افغاني قواوو سوقيات د هېواد په درېو جېهو (خیبر، پکتیا او کندهار) کې پیل شول.

الف: د راولپنډۍ د سولې مذاکره د اګست (۱۸ د ۱۹۱۹ م. کال)

له افغانستان سره د جگړې وروسته انگلیسانو دا غوره وگڼله چې د افغانستان دولت سره خپلې اړیکې ښې کړي او مسئلې د خبرو اترو له لارې حل کړي، ځکه نو د حکومتونو ترمنځ تر یو شمېر لیکونو وروسته د سولې یو هیئت د علي احمد خان په مشرۍ راولپنډۍ ته روان شو او د بریتانیا د هیئت له رئیس سرګرانټ Sir Grant سره یې په کنفرانس کې ولیدل او وروسته له څو غونډو په پای کې د دواړو دولتونو له خوا د سولې پنځه ماده ییزه معاهده لاسلیک شوه. علي احمد خان په دغه لاسلیک کې تېروته او د سولې تړون د انگلیسانو په گټه او د افغانستان په زیان لاسلیک شو.

ب: د مونسوري مذاکره (۱۹۲۰ میلادي کال)

څرنګه چې د راولپنډۍ د سولې کنفرانس د افغانستان په زیان لاسلیک شوی و، د افغانستان حکومت د بریتانیا له حکومت سره د دویم ځل لپاره د مساوي حقوقو پر بنسټ د یوې معاهدې غوښتنه وکړه، په پای کې د ۱۹۲۰ م. کال د مارچ په ۹ مه انگلیسي دولت له امیر څخه غوښتنه وکړه چې یو افغاني هیئت منسوري ته راولېږي. افغاني هیئت د محمود طرزی په ریاست د افغانستان د بهرنیو چارو وزیر، او د بریتانیا د استازي سره خپلې غونډې پیل کړې، نوموړي کنفرانس څه کم درې میاشتې دوام وکړ،

پایله یې ور نه کړه او افغاني هیئت تر ستړو او اوږدو مذاکراتو وروسته یې له دې چې قرارداد لاسلیک کړي وي، کابل ته راستون شو.

انګلیسانو ولیدل چې افغانستان له نورو هېوادونو سره دیپلوماتیکې اړیکې پیل کړې دي، ددې په لټه کې شو تر څو افغانستان ته هیئت ولېږي او خبرې بیا پیل کړي.

ج: د کابل معاهده د نوامبر (۲۲ د ۱۹۲۱ میلادي کال)

برتانوي هیئت د سرهزي دابس په مشرۍ کابل ته راغی او خپلې خبرې یې د افغانستان د بهرنیو چارو له وزیر محمود طرزي سره پیل کړې. خبرې څه کم یو ولس میاشتې اوږدې شوې، څرنگه چې د دواړو خواو غوښتنې یو له بل سره په تقابل کې وې، نږدې و چې یوولس میاشتې اوږدې خبرې قطع شي. په پای کې د کابل معاهده د نوامبر په ۲۲ مه په ۱۹۲۱ م. کال کې لاسلیک شوه او د انګلیس دولت د افغانستان خپلواکي تصدیق او په رسمیت وپېژندله. دواړو دولتونو یو بل ته د سفیرانو په لېږلو کابل او لندن ته موافقه وکړه.

په افغانستان کې د یوه خپلواکه دولت جوړېدل په بهرني سیاست کې د انګلیسانو په استعماري موضوع باندې په منځنۍ او نږدې ختیځ کې مرګونی گوزارو او د آسیا استعماري ضد کې ډیر ژور اثرات درلودل.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امان الله خان د اعلامیو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان د خپلواکۍ د بیا تر لاسه کولو په برخه کې یو له بل سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- کوم علتونه وو چې نصرالله خان یې د سلطنت له ادعا څخه لاس په سر کړ او شاه امان الله خان ته یې د قدرت رسېدو لار هواره کړه؟
- ۲- د شاه امان الله خان د اعلامیو په برخه کې لنډ معلومات ورکړئ.
- ۳- د افغانستان خپلواکۍ د کومې معاهدې پر اساس تر لاسه شوه؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د منابعو په مرسته د امان الله خان شخصیت په اړه معلومات تر لاسه او هغه دې په ټولګي کې نورو ټولګیوالو ته ووايي.

د هېواد د خپلواکۍ درې ګوني مورچلونه

په دی لوست کې به د افغانستان د خپلواکۍ د بیلا سته راوړنې،
د درې ګونو مورچلونو ارزښت چې د انگلیسانو د ماتې او متارکې
لامل شو پېژندګلوي تر لاسه کړي.

مخکې تر دې چې د انګریزانو په وړاندې د خپلواکۍ د جګړې د دریو لویو مورچلونو یادونه وکړو،
د یوه مطلب څرګندونه اړینه ده او هغه دا چې، د هېواد خپلواکي یوازې د خپلواکۍ د جګړې په همدې
دریو مورچلونو پورې رالنډه نه کړو، د انګریزانو په وړاندې د خپلواکۍ جګړې لپاره د هېواد هره سیمه
د خپلواکۍ ساتلو سنگراو د دفاع مورچل جوړ شوی و. د هېواد هره برخه او هر ګوټ د انګریزانو په
وړاندې د هغوی د خپلو سنگر ګرځېدلی و. خو بر بنډه ماته او پرېکنده ګوزار د هغو افغان شازلمو په
توره وشوه چې د امانی دولت له خوا یې په دریو مورچلونو کې څارنه او پالنه کوله.

اماني دولت د خپلې واکمنۍ له پيله په هند کې انګریزي واکمنانو ته وښوده چې د افغانستان نوی
دولت د پخوانیو تړونونو لاندې د اړیکو دوام نه غواړي او په ځانګړې توګه د اعلیحضرت امان الله خان
له خوا د مارچ د میاشتې په دریمه نیټه په هند کې انګلیسي نایب الحکومه لارډ چلسفورد ته یو لیک
ولېږل شو او په لیک کې غوښتنه و شوه چې د دواړو هېوادونو تر منځ د ۱۹۰۵ میلادي کال پر تړون

باید له سره غور وشي او د افغانستان خپلواکي د انگلیسانو له خوا ومنل شي . امانی دولت یې له دې چې د انگلیسي لوري ځواب ته انتظار ویاسي، ورسره سم یې د نړۍ د یوشمېر هېوادونو او له هغې ډلې هېوادونو څخه د نوي جوړ شوي شوروي دولت سره د دیپلوماتیکو اړیکو لپاره او هم یې د شوروي له لارې د یو شمېر اروپایي هیوادونو سره د اړیکو د تأمین هڅې پیل کړې. د دې تر څنګ یې د انگلیسانو سره د خپلواکۍ جګړې لپاره تیاری او چمتووالی ونیوه . په دې ترڅ کې د هېواد څخه د دفاع شورا جوړه او پر دښمن یې د غوڅو بریدونو لپاره یې درې ستر مورچلونه (د هېواد څخه د دفاع ختیځ، سویلي او سویل لوېدیځ مورچل) جوړ او د همدې مورچلونو د لارښوونې لپاره یې دولتي کسان وګمارل.

ختیځ مورچل

د امانی دولت د واکمنۍ د پیل سره جوخت د هېواد د خپلواکۍ تر لاسه کولو لپاره هڅو جریان درلود، خو د اپریل په میاشت کې د افغاني ځواکونو منظمې او پرلپسې هڅې غښتلې او ګړندۍ شوې. د افغاني ځواکونو لومړنۍ خوځښت د هېواد د ختیځ مورچل په لور هلته تر سره شو. چې سپهسالار صالح محمد خان چې د خپلو منظمو ځواکونو سره جلال آباد ته ورسېد ورسره سم د سیمې ولسي ځواکونه او د خپلواکۍ جګړې لپاره سر سپارونکو زلمو د انگلیسانو په وړاندې جګړې ته خپل تیاری څرګنده کړ. د هېواد په ختیځ مورچل کې جګړه د مۍ میاشتې په دریمه نیټه د افغاني ځواکونو په یوه ناڅاپي یرغل پیل شوه. دا برید دومره ځواکمن او ګړندۍ و چې د انگلیسي لښکرو په منځ کې یې د وېرې او ډار فضا واکمنه کړه. افغاني ځواکونو د یوې اونۍ جګړو په ترڅ کې انگلیسي پوځیان د ننگرهار د څنډونه تر پېښور داسې وځپل چې د بیا راګرځېدلو توان پکې پاتې نه شو. په ډهلي او لندن کې د انگلیس نظامیانو او سیاسیانو د افغانانو دا ناڅاپي برید او پرلپسې بری په اسیا کې خپلو ګټو ته ستر تهدید او ماتې وګنله، نو ځکه یې په متقابل برید لاس پورې کړ او په خپل ټول توان یې د هوايي او ځمکنیو ځواکونو څخه ګټه واخستله او پرله پسې درنې هوايي بمبارۍ یې تر سره کړې، له یوې خوا یې د خپلو ماتې خوړلو ځواکونو مورال لوړ کړ او له بلې خوا یې د افغاني ځواکونو د پرلپسې بریدونو مخه په درنو بمباریو سره ونیوله او د تورخم تر پولې شاتګ ته اړوستل چې له یوې خوا یې د لوژستیکي اړینو توکو د رسېدو مخه ونیول شوه او له بلې خوا یې د کابل او جلال اباد ښارونه تر داسې هوايي بمباریو لاندې راوستل چې بې شمېره ولسي

خلک سپين ربري او ماشومان يې په شهادت ورسول . دا هوايي حملې دومره زياتې پرلپسې او درنې وې چې د امني دولت يوشمېر لوړ پوړو کسانو له کابل څخه يوه مصوٰن ځای ته د مرکز د لېرلو غوښتنه وکړه، خو اعليحضرت امان الله خان دا وړانديز ونه مانه او د جگړې لارښونه يې له همدې کابل ښار څخه د بري تر ورستېو شېبو په غاړه واخيستله.

سويل ختيځ مورچل

د امني دولت د پريکړې سره سم سپه سالار محمد نادرخان د خپلو منظمو ځواکونو سره د اپريل پر ۲۴ مه نېټه گرديز ته ورسېد. په گردېز کې داوطلب ځوانان د نادر خان له ځواکونو سره يوځای شول. محمد نادر خان په گردېز کې د ځواکونو د تنظيم او تر تيب په نيت د دوو اونيو لپاره پاتې شو. د مۍ د مياشتې په ۱۴ مې نېټې په ټوله پکتيا کې د خپلواکۍ اخيستلو نغاړه ووهل شوه او افغاني قوتونو د انگرېز لښکرو ته داسې پرله پسې ماتې ورکړه چې انگرېزانو يو په بل پسې خپل عسکر کوټونه له لاسه ورکول. افغاني ځواکونه د ټل او وانې تر سيمو پورې د انگرېزانو ټولې ټانې تر لاسه کړې ، خو هغه غوڅ او هر اړخيزه بريد چې د مۍ د مياشتې په ۲۶ مه نېټه تر سره شو، نور نو غليم ته توان پاتې نه شو او ناهيلي شو ، ځکه يې د جون د مياشتې په دريمه نېټه د امني دولت سره د متارکې او اور بند غوښتنه وکړه .

سويلي مورچل

د هېواد د خپلواکۍ سويل مورچل چارې د سردار عبدالقدوس خان اعتماد الدوله په مشرۍ په مخ تللې. د سويل حوزې د بېلا بېلو سيمو اوسېدونکي د تيارۍ په حال کې د مرکز امر ته سترگې په لار ولاړ وو. اعتمادالدوله له کابل څخه د کندهار په لور د وتلو پر مهال يو څو د گوتو په شمار کسان ورسره ملگري وو، خو د وردگو، ميدان او غزني تر سيمو پورې د اعتمادالدوله د لښکرو شمير تر زرگونو کسانو زيات شو. کله چې اعتمادالدوله کندهار ته ورسېد په زرگونو داوطلبو ځوانانو په گډون سره يې شمېر لسگونو زرو کسانو ته ورسېد.

په کندهار کې د ځواکونو ترتيب او تيارۍ لا نه و بشپړ شوی چې د انگرېزي پوځيانو له لوري په يوه ناڅاپي بريد کې د سپين بولدک او پښين يو شمېر افغاني ساتندويان تر حملې لاندې راغلل او

په يوه نابرابره جگړه کې افغاني ساتندويان په شهادت ورسيدل، د دې خبر په خپرېدو سره د کندهار اوسېدونکو پر انگرېزانو د بريد چارې دومره گرندۍ شوې چې سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله ته يې د ځواکونو د سمون او تنظيم وخت ورنه کړ او بې له ځنډه يې د مۍ د مياشتې په ۲۶ مه نېټه د انگرېزانو پر لښکرو بريد پيل کړ، خو انگرېزي پوځيانو پخوا تر دې چې د افغانانو د تورې شرنګ ته ځانونه ټينګ کړي لا يې پخوا پښې د خپلو عسکرکوټونو څخه سپکې کړې وې، افغاني ځواکونو د انگرېزانو پاڅه سنگرونه يو په بل پسې تر خپل واک لاندې راوستل او تر کويټې ښاره يې سيمه د غليم له واک او ځواکه پاکه کړه. کله چې افغانان کويټې ښار ته ورسېدل نو انگرېزانو امني دولت ته د متارکې او اور بندخواست وکړ او د دولتونو تر منځ د جون د مياشتې پر دريمه نېټه د اور بند خبر خپور شو چې ورسره سم د انگرېزانو له خوا د افغانستان د خپلواکۍ د منلو ديپلوماتيک بهير پيل شو.

په ټولګۍ کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وېشل شي، لومړنۍ ډله دې د درې گونو مورچلونو په اړه او دويمه ډله دې د افغانستان په اړوند د انگرېزانو د پاليسۍ په اړه له يو بل سره خبرې پرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د پکتيا په محاذ کې د محمد نادر خان ونډه څرنگه ارزوي؟
- ۲- صالح محمد خان په کوم مورچل کې گمارل شوی و او څه لاسته راوړنې يې درلودې؟
- ۳- د ټل کلا څرنگه فتحه شوه؟

له ټولګي څخه د باندي فعاليت

زده کوونکي دې منابعو او ماخذو په لرلو سره د دريو گونو مورچلونو د پايلو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولګۍ کې ووايي.

اصلاحات او ريفورم ۱۹۲۱-۱۹۲۸ ميلادي

محمود طرزی

په دې لوست کې به د هغو اصلاحاتو او سترو کارونو په اړه چې امير امان الله خان ترسره کړي دي معلومات ترلاسه کړئ.

په ۱۹۱۹م. کال کې چې د ۱۲۹۸ لمريز سره سمون لري د يوې لويې تاريخي پېښې په توگه د افغانستان د سياسي خپلواکۍ لاس ته راوړنې د هېواد په وروستيو ټولنيزو او اقتصادي پروسو کې ژوري اغېزې درلودې. افغانستان يوې نوې مرحلې ته داخل شو، له دې امله چې شاه امان الله د خلکو په منځ کې محبوبيت درلود، د هغوی په ملاتړ يې ډېر مهم بدلونونه رامنځ ته کړل. دغه اصلاحات او بدلونونه په دوو مرحلو کې ترسره شول. لومړنۍ مرحله چې له ۱۹۱۹-۱۹۲۴م. کلونو پورې يې دوام وکړ. د افغانستان خلک چې د پرمختگ غوښتونکي وو. له دولت سره ودرېدل او ټولونيزو اصلاحاتو ته يې هرکلی ووايه. د اصلاحاتو دويمه مرحله چې له ۱۹۲۴م. کال څخه پيل شوه چې د اماري دولت تر پاي پورې يې دوام وکړ خو د يوشمېر کورنيو او بهرنيو عواملو له امله يې عملي بڼه پيدا نه کړه. شاه امان الله خان غوښتل چې ډير ژر د خپلو تگ لارو او اصلاحي پروگرامونو له لارې د ښکلو، قيصرونو، مجللو او زړه راښکونکو ودانيو، پارکونو، تفريح ځايونو، لويو فابريکو په جوړولو لاس پورې کړي، او صحتمنده وگړي ولري چې له نوي فرهنگ او تمدن سره آشنايي ولري، په همدغه هيله يې

له دغو کارونو سره ډیره مینه درلوده، پرته له دې چې د ټولنې فرهنګي حالت په پام کې ونیسي، د دغو کارونو په ترسره کولو کې یې له بیړې کار واخیست چې په پای کې یې ناوړې پایلې له ځانه سره درلودې. د لومړۍ دورې له مهمو اصلاحاتو څخه یو هم د افغانستان د اساسي قانون تصویب و چې د ۱۹۲۳م. کال د لویې جرګې په ترڅ کې چې په جلال آباد کې جوړه شوې وه او ۸۸۲ کسوپه کې ګډون کړی وو چې وروسته دا قانون د پغمان په لویه جرګه کې د ۱۹۲۴م. کال د چنګاښ په میاشت کې تائید او توشیح شو. اساسي قانون چې د امان الله خان په اصلاحاتو کې لومړنۍ ګام ګڼل کیږي، د ډېرو ځمکو لرونکو له ګټو سره په ټکر کې و. شاهي مشروطه نظام یې تثبیت کړ. ډیر مهم اصلاحات یې په اقتصادي برخه کې رامینځته کړل څرنګه چې له انګلیسانو سره د ۱۹۱۹م. کال د خپلواکۍ په جګړې کې د هېواد پانګه په بشپړه توګه تشه شوې وه، اړینه وه چې د رویو زیرمې چې پرته له هغې په هېواد کې یو بدلون هم ناشونی و، رامنځ ته شي. له همدې امله شاه امان الله خان د مالي او اداري اصلاحاتو چارې پیل کړې.

مالي او اقتصادي چارې

شاه امان الله خان د اصلاحاتو د تطبیق په لومړي پړاو کې له ستونزو سره مخامخ نشو. نوموړي پر خلکو د مالیاتو فشار راډکړ. له ځمکې څخه د جنس مالیه یې په نقدې مالیه بدله کړه. او ټولو خلکو پرته د خان او ملک له سپارښتنې نېغ په نېغه له مالي دفترونو سره اړیکې پیدا کړې. د څارویو د مالې دورکړې لپاره د څارویو محصول په نامه قانون رامنځ ته شو. د مالي ادارو د تنظیم لپاره په کابل کې د (دفترې اصولو) په نامه ښوونځی جوړ شو چې فارغان یې د مالې د مامورینو په توګه په هېواد کې مقرر شول او د دولت زړې حسابي چارې یې په عصري سیستم بدلې کړې. د حاکمانو په نامه ښوونځی په مرکز کې جوړ او فارغان یې په سیمه ییزو حکومتونو کې پر دندو وګومارل شول. سوداګري هم پراخه شوه او د داخلي ګمرکي تعرفو ډیروالی لغوه شو او د دې اصلاحاتو د پایلو له امله پانګې وده وکړه. د سوداګریزو معاملاتو شرعي محاکم رامنځ ته شول او د سوداګرۍ، شرکتونه په کابل کې جوړ شول. امانیه دولت د فابریکو او اوسپنو د پټلیو جوړولو په هڅه کې شو او له دوو جرمني او فرانسوي شرکتونو سره قرارداد وشو چې له مخې یې په لسو کلونو کې له سویل څخه د افغانستان شمال ته د اوسپنې پټلۍ جوړېده. مرکزي ولایتونو ته د تیلیګراف او د تیلیفون د لاینونو د غځولو کار پیل شو. په پغمان، جلال آباد او کندهار کې د ستیشنونو د جوړولو کار پیل شو. د موټرو بیارغولو، صابون، عطرو، ټوکر جوړونې، پنبې، غوړ ایستلو، نجارۍ، فابریکې په کندهار، هرات او مزارشریف کې جوړې شوې. د کابل،

مزارشریف، شوروي، ایران او ترکیې ترمنځ هوايي پوستې په پام کې ونیول شوې. د غازي او سراج بند په غزني کې بشپړ شول. د بدخشان د لاجوردو او هرات د نفتو په برخه کې یوه فابریکه او د اوسپنې د ویلې کولو، گوگړو، سربو، ابرک، تباشیرو او نورو په برخه کې پروگرامونه په پام کې ونیول شول. د دغو اصلاحاتو په پایله کې د دولت عایدات د تیر په پرتله له دوه چنده پورته شول او په کال کې له ۸۰ میلیون روپیو څخه ۱۸۰ میلیون روپیو ته ورسېدل. د وزنونو لپاره میټریک سیستم رامنځ ته شو. افغاني پولې واحد له روپۍ څخه په افغانۍ ونومول شو.

اداره

دولت له هر څه نه ډېره د افغانستان ملي وحدت او ثبات ته پاملرنه وکړه. او دغه ملي وحدت ورورولۍ د افغانستان د خلکو پر مساوي حقوقو ولاړه وه. د اساسي قانون د اتمې مادې سره سم ټول هغه خلک چې په افغانستان کې ژوند کوي، پرته له ديني او مذهبي مسايلو د افغانستان تبعه گڼل کېږي په مذهبي او ديني چارو کې، د دولت سياسي نظام مکلف و چې دوگړو د شخصي آزاديو څخه پالنه وکړي او هيڅوک هم پرته له شرعي مجوز قانون څخه توقيف او مجازات کېدای نه شي، د تبعيض او تفريق مسئله (د مذهب، توکم او قبیله) له نظره له مينځ یورل شول او ټول ملت ته برابر حقوق ورکول شول. د دولت دستگاه هم پر دریو اجرائیه، مقننه او قضائیه قواوو باندې ودرېده. امانی دولت د هېواد د حریم د ژغورنې لپاره هوايي ځواک جوړ کړ چې (۱۱) الوتکې یې درلودې او ۶۵ کسه زده کوونکي د دغې څانگې د زده کړې لپاره روسیې، فرانسې او ایټالې ته واستول شول. یوشمېر نور د پوځي زده کړو لپاره روسیې او ترکیې ته ولېږل شول. د کابل حریه فابریکه پیاوړې شوه. جگړیز مهمات لکه: دافع هوا، توپونه او زري پوښ موټرې د پوځي نظام په واک کې ورغلل. په کابل کې د راډیو اداره جوړه شوه او ښار په برېښنا روښانه شوه. د روغتیا په برخه کې په کابل او ولایتونو کې ملکي او پوځي روغتونونه جوړ او په مرکز کې د ښځو روغتون او په پغمان کې سناتوریم جوړ شو. د اکسري ماشینونه کابل ته وارد شول او د دارالمجانین او دارالایتم د جوړولو کار پیل شو.

پوهنه او کلتوري چارې

د اساسي قانون له ۶۸ مې مادې سره سم د لیک لوست زده کړې وړیا او اجباري شوې. ډېر شمېر ښوونځي په مرکز او ولایتونو کې جوړ شول. په پایتخت کې د حبیبې پرلپسې سربېره امانیه لېسه جوړه شوه. لومړنۍ د فرانسویانو او دویمه یې د جرمنیانو په مرسته منځ ته راغله. همدارنگه په مرکز او ولایتونو کې ۳۲۲ ښوونځي، او یو دارالمعلمین په هرات کې جوړ شو چې تر

۱۹۲۷ م. کال پورې يې د زده کوونکو شمېر ۵۱ زرو کسو ته ورسېد. په ثانوي او مسلکي برخو کې درې زره زده کوونکو زده کړه کوله. په سلگونو محصلين شوروي اتحاد، جرمني، فرانسې، ايټالېي او ترکيې ته د زده کړو لپاره واستول شول. همدارنگه يوه ملي کتابتون جوړ شو چې نن ورځ په عامه کتابتون يادېږي. د دې کارونو ترڅنگ يوه سينما د کابل په ښار او يو تياتر په پغمان کې جوړ شو او ديارلس مجلې او جريدې د دولت په لگښت په کابل او ولايتونو کې نشر شوې، لکه ارشاد النسوان، اتحاد مشرقي، روزنامه افغان، معارف مجله، امان افغان، بيداري، د حقيقت ورځپاڼه او نور... مطبوعات او داخلي ورځپاڼې آزادي شوې او د شخصي جريدو او ورځپاڼو د چاپ لپاره زمينه برابره شوه چې د بېلگې په توگه کولای شو چې انيس، نسيم سحر او د نورو نومونه ياد کړو.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو وویشل شي. لومړنۍ ډله دې د شاه امان الله خان د مالي او اقتصادي اصلاحاتو په اړه او دويمه ډله دې د نوموړي د اداري اصلاحاتو په اړه په خپلو کې خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د امان الله خان اصلاحاتو څو مرحلې درلودې؟ هره مرحله يې د نېټې په يادونې سره ووياست.
۲. د افغانستان لومړنۍ اساسي قانون په کوم کال او چېرته تصويب شو؟
۳. شاه امان الله خان د کومې موخې لپاره اصلاحات پيل کړل؟
۴. د اداري جوړښت له مخې امني دولت پر کومو قواو ولاړ و؟
۵. امان الله خان د پوهنې په برخه کې کوم کارونه ترسره کړل؟ لنډ ډول يې ووياست.

له ټولگي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې د شاه امان الله خان د کلتوري اصلاحاتو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې وويي.

د غازي شاه امان الله خان اروپايي سفر (۱۹۲۷ م / ۱۳۰۶ لمریز)

د شاه امان الله خان د سفر ضرورت، د سفر پایلې، د سفر په وړاندې غبرگونونه او د شاه له غیابت څخه د یو شمېر فرصت طلبو کړیو گټه اخیستنه، دا هغه مفاهیم دي چې په دې لوست کې به ورسره آشناشئ.

غازي امان الله خان په (۱۳۰۵ لمریز) کال د وزیرانو د شورا په عالي مجلس کې د افغانستان د پرمختګ لپاره د نویو آلاتو او وسایلو کمی تر بحث لاندې ونيوه او ویې ویل: چې باید د ښوونې او روزنې، مطبوعاتو، رغونې، د نویو مخابراتو، صنعت او د افغانستان د کرنې د پرمختګ په برخه کې له اروپايي هېوادونو څخه ډېر لوی سامان آلات واخلي او تهیه کړای شي. او ددې کار لپاره باید مسلکي او کارپوه خلک انتخاب او په مناسب وخت کې اروپا ته ولېږل شي. د وزیرانو مجلس دا تصویب کړ چې ددغو ټولو علمي او فني موخو د لاس ته راوړلو لپاره دې پخپله غازي پاچا ددغه هیئت مشري پر غاړه واخلي، ځکه چې هغه پخپله د پوهنې او روښانفکرۍ ډېر لوی غوښتونکی و او هم څرنگه چې له (۱۳۰۱ لمریز) کال څخه وروسته د ځینو هېوادونو له خوا ځینې رسمي بلنلیکونه راغلي وو چې پاچا دې د هغوی له هېوادونو څخه لیدنه وکړي همدا و چې امان الله خان د ملکې ثریا او د دولت د عالي رتبه غړیو سره اروپا ته روان شو او د ۱۹۲۷ میلادي کال د (۱۳۰۶ لمریز) کال مطابق د لیندۍ د میاشتې په لومړیو کې په کابل کې تر الله پامانۍ وروسته یې د کندهار لوري ته حرکت وکړ او په کندهار کې یې د

خلکو تر تاوده هرکلي وروسته د چمن لوري ته مخه وکړه او وروسته د کوبټې له لارې کراچۍ ته ورسېد او په نوموړو ښارونو کې يې تر تودو هرکليو ورسته د هوايي ډگر او د الوتکو د ترميم د فابريکې تر ليدلو بيا د رسمي پروگرام سره سم د بمبي بندر ته روان شو. که څه هم پخپله له ترکي او فرانسوي ژبو سره بلد و، سره له دې هم يو شمېر ژباړونکي ور سره وو او همدارنگه په بهر کې د ټاکلي پروگرام د لرلو له امله افغاني سفيرانو او استازيو ته کومه ستونزه پيدا نه شوه. بمبي ته په رسېدو افغانان او هندوانو د هغه د هر کلي لپاره د سرک دواړو لوريو ته کتارونه جوړ کړي وو او له تودو ولولو سره چې (ژوندی دې وي غازي پاچا) استقبال شو. خلکو داسې احساسات وښودل، چې انگليسان يې سخت ووېرول او دا له دې امله چې امان الله خان په اسلامي نړۍ کې له څومره گرانېت څخه برخمن دی او غازي پاچا هم په خپلو ټولو ويناوو کې د هند او نورو محرومو ملتونو د خپلواکۍ خبرې کولې. په هند کې د خپلې پاتې کېدنې پر وخت د هغه هېواد خلکو ته داسې وويل: «خپلواکي نه ورکول کېږي، بلکې د تورې په زور تر لاسه کېږي» د هند د مشرانو او ټولنو تر ليدلو وروسته، امان الله خان عدن او له هغه ځايه مصر ته سفر وکړ چې د مصر د پاچا لومړني فواد او خلکو له خوا يې هرکلی وشو، د هغه هېواد د تاريخي آبداتو تر ليدنې وروسته سکندريې ته ولاړ او د مديترانېې د بحيرې له لارې ايټاليې ته روان شو. په روم کې له امان الله خان څخه تود هرکلی وشو او د پاچا (ويکتور امانويل)، ملکې او وليعهد سره يې وکتل. د ايټاليې پاچا په خپلې وينا کې د امان الله خان نه ستړي کېدونکي کارونو سرته رسول وستايل او له افغانستان سره د ښو اړيکو غوښتونکی شو، شاه او هئيت له ايټاليا څخه فرانسې ته مخه وکړه. په فرانسې کې يې جمهور رئيس تود هرکلی وکړ او په هغه ځای کې د خوښې وړ موضوعگانو لکه: د الوتکو، ټوپکو، مهماتو، په فرانسه کې د افغاني زده کوونکو د تحصيل، د استقلال لېسې ته د فرانسوي لايقو ښوونکو د راتگ د لرغون پوهنې په برخه کې د فرانسې همکاري او په نورو علمي او تخنيکي اړتياوو خبرې اترې او توافق وشو او هم د فرانسې له دولت څخه غوښتنه وشوه تر څو په کابل کې يو موزيم په فرانسوي سلیقه جوړ شي. په فرانسه کې تر ټولو لوی وياړ چې امان الله خان تر لاسه کړ دا و چې د پاریس ښاروال د هغه په اړه وويل «ستاسې له شان سره داسې ډالۍ نه لرو چې تاسې ته يې وړاندې کړو. خو د پاریس ښار ستاسې چوپړ ته وړاندې کوم» او هم د ناپليون چپرکت يې د امان الله خان د استراحت لپاره ورکړ. امان الله خان له هغه ځايه بروکسل، بلژيک او سويس ته سفر وکړ او وروسته آلمان ته روان شو او د آلمان جمهور رئيس (پاول فن هندنبرگ) او دولتي چارواکو يې هرکلی وکړ، همدارنگه په آلمان کې د افغانستان د خپلواکۍ لسمه

کالیزه ونمانځل شوه او یو څرخي الوتکه د آلمان د دولت له خوا امان الله خان ته ډالی شوه. د آلمان تر سفر وروسته امان الله خان انگلستان ته ولاړ او هلته یې د انگلستان د پاچا (پنځم جارج) او ملکې له خوا هر کلی وشو، هلته یې د هغه ځای هوایی ځواک ولید، همدارنگه یې د آکسفورډ له پوهنتون او ځینو نورو ځایونو څخه لیدنه وکړه. د آکسفورډ پوهنتون له خوا ورته د حقوقو افتخاري دوکتورا ورکړل شوه. دا لومړنی افغاني شخصیت و چې د حقوقو په افتخاري دوکتورا وویارل شو. د انگلستان تر سفر وروسته امان الله خان شوروي روسیې ته سفر وکړ او انگلستان د امان الله خان له دې سفر سره مخالف وو، ددې لپاره چې امان الله خان له روسیې سره دوستانه اړیکې ونلري. شاه امان الله خان ته په روسیه کې د جمهور رئیس (کالینن) او نورو لوړو دولتي چارواکو له خوا تو د هر کلی وشو او دا لومړنی افغاني اتل و چې په شوروي روسیه کې یې ښه هرکلي وشو. دغه سفر په پایله کې یو لړ سیاسي، کلتوري او اقتصادي معاهدې لاسلیک شول.

وروسته امان الله خان ترکیې ته روان شو، په ترکیه کې د ترکیې د جمهور رئیس مصطفی کمال (اتاترک) او د ترکیې د صدراعظم عصمت انیونو او نورو دولتي غړیو له خوا یې هرکلی وشو په دې سفر کې دواړه هېوادونه د دوستۍ د ټینګښت، سیاسي، سوداګریز او کلتوري اړیکو غوښتونکي شول. امان الله خان د آسیایي او اروپایي یو لسو هېوادونو تر لیدنې وروسته ایران ته مخه وکړه او هلته یې د رضا شاه پهلوي له خوا تود هرکلی وشو. شاه او د ایران ملت د امان الله خان هغو کارنامو ته چې د ۹ کالو واکمنۍ په موده کې یې تر سره کړي وې، په درنه سترګه کتل، هلته د دواړو هېوادونو ترمنځ معاهدې لاسلیک شوې. همدارنگه هغه سرحدی ستونزې چې د ترکیې او ایران ترمنځ وې، د هغه په زیار او هڅه حل شوې، پاچا د ایران تر سفر وروسته افغانستان ته راستون شو.

د افغانستان لپاره د امان الله خان د دوو اسلامي هېوادونو (ایران او ترکیې) او اروپایي هېوادونو څخه لیدنې ډېر اهمیت درلود. په پایله کې د افغانستان موقف ټینګ او نړیوال اعتماد یې لوړ شو. د اروپایي او آسیایي هېوادونو له مشرانو سره د هغه اړیکې ددې ښکارندوی وې، چې افغانستان د یو خپلواک هېواد په توګه کولای شي، چې د نړۍ له ټولو هېوادونو سره د برابرۍ او متقابل احترام پر بنسټ اړیکې ټینګې کړي. له شوروي اتحاد څخه د امان الله خان لیدنې او له ترکیې او ایران سره تړونونو دا ښکاره کړه چې په افغانستان کې دا نګلیسانو بیا اغېز له خاورو سره خاورې شو، هغه په دې سفر کې په دې بریالی شو چې له افغانستان سره د ځینو اروپایي هېوادونو پراخه اقتصادي مرستې را جلب کړي.

ملکه ثريا د امير امان الله خان مېرمن او د هېواد د نامتو ښځو څخه په دې سفر کې له امان الله خان سره گډون درلود. ملکه ثريا د محمود طرزي دريمه لور وه چې يوه پوهه، عالمه، فاضله او د علم پلوي مېرمن وه. دغې نامتو ميرمنې په کال ۱۲۹۳ لمریز کال د شهزاده امان الله خان سره واده وکړ. ملکه ثريا د امير امان الله خان له مشوقينو څخه د نوي فرهنگ او تمدن په خپرېدو، د ښځو د حقوقو د تايمينولو او د هېواد د ترقي او پرمختگ په برخه کې وه. يوه فرانسوي خبرياله او د هوډلو مجلې استازې د امير امان الله خان د اقامت په وخت په فرانسې کې د ملکې ثريا سره مرکه او ليدنه وکړه او ددې په اړوند يې داسې وليکل: «ماد نړۍ د ډېرو ملکونو او لومړۍ درجو ښځو سره مرکې کړي دي خو په دې متانت، ذهانت د ملکې ثريا غوندې ښځې مې لږې ليدلې دي. د دې مرکې څخه ماته ثابته شوه چې د افغانستان خاوره چې داسې ملکه روزلې شي، ډير ژر ترقي، وده او د نړۍ له نورو هېوادونو سره سيالي کولی شي».

د شاه امان الله خان سفر شپږ مياشتې اوږد شو، دې سفر له يوې خوا ښې پايلې درلودې، خو له بل لوري يې د پاچا د اوږد مهاله نه شتون له امله د هېواد امنيت او اداره د گډوډولو لوري ته نږدې کړه او د دښمن د پلانونو د تطبيق لپاره يې زمينه مساعده کړه، همدا علت و، چې دغه کار ناوړه او ډېرې زيانمنونکې پايلې له ځان سره راوړې.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې اروپا ته د امان الله خان د سفر پر علتونو او دويمه ډله دې د سفر په لاس ته راوړنو يو له بله سره خبرې وکړي.

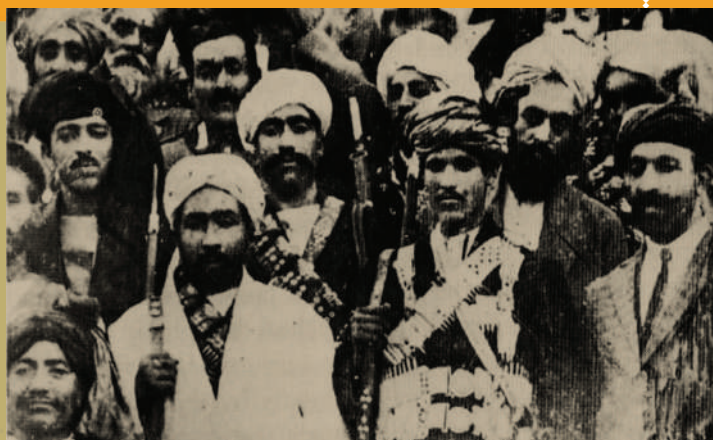
پوښتنې

- ۱- د شاه امان الله خان اروپايي سفر څو مياشتې او کومو هېوادونو ته و؟
- ۲- په هند کې د امان الله خان د هرکلي په برخه کې لنډ معلومات ورکړئ.
- ۳- د شاه امان اله خان په وړاندې د دسيسو او توطيو لامل څه و؟

له ټولگي څخه باندې فعاليت

زده کوونکي دې د شاه امان اله خان د اروپايي سفر په اړوند معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې وويي.

د اصلاحاتو پر وړاندې غبرگون

ولي اصلاحات له غبرگونونو سره مخامخ شول،
کورني او بهرني لاملونو پکې خومره ونډه درلوده؟ په
دې لوست کې به د دې پوښتنو ځوابونه ترلاسه کړئ.

د هېواد خپلواکۍ تر گټنې وروسته چې د غازي امان الله خان په مشرۍ د خلکو د قرباني په پايله کې حاصله شوه، د انگليسي استعمار چيانو پر وړاندې ستر برياليتوب و. افغانان و توانېدل چې د افغانستان ځوان او خپلواک دولت جوړ کړي. زموږ هېواد چې د استعمار له جغ څخه خپلواکه شوی و، په (اقتصادي، ټولنيزو کلتوري او نورو) برخو کې اصلاحاتو او بدلونونو ته يې اړتيا درلوده. نو کله چې امان الله خان د هېواد چارې په لاس کې واخيستې په اصلاحاتو يې لاس پورې کړ، تر څو وکړای شي هېواد د پرمختللو هېوادونو په کتار کې ودروي. اصلاحات او ريفورمونه پيل شول. او ډېرو افغانانو يې ملاتړ وکړ، خو ځينو خلکو د انگرېزانو په مرسته د اصلاحاتو په وړاندې منفي غبرگونونه وښودل. ځکه انگليسانو غوښتل چې د داخلي اړو دور په پيدا کولو سره د افغانستان

ځوان دولت کمزوری او له منځه یوسي.

انگړېزانو له دې سیاست څخه چې (تفرقه واچوه او حکومت وکړه) کار واخیست او په ځینو ځایونو کې یې جاسوسي دستګاوو او شبکو په کار پیل وکړ. د جزا له قانون سره د منګلو خلکو مخالفت څرګند کړ. د نوي قانون په وړاندې مذهبي کړیو غبرګونونه وښودل. له دې امله یو شمېر روحانیونو په پکتیا کې مخالفت څرګند کړ، په ۱۳۰۴ لمریز چې د ۱۹۲۵ م. کال سره سمون لري، امان الله خان هڅه وکړه چې د خبرو له لارې موضوع حل کړي هیئتونه او د جوماتونو ملا امامان یې پکتیا ته ولېږل، تر څو د هغه ځای روحانیون قانع کړي. خو هغوی ونه منله، هماغه و چې د ملا عبدالله په مشرۍ په پکتیا کې مخالفت پیل شو او تر لوگره راورسېد. دولت د هغوی په وړاندې مقاومت وکړ او مخالفین یې غلي کړل.

شاه امان الله خان د افغانستان د پېژندنې او د مرستو د راجلبولو لپاره آسیا او اروپا ته اوږد سفر وکړ چې د هغه د اوږدې مودې د نه شتون څخه بهرني دښمن ګټه واخیسته او د شومو پلانونو لپاره یې ډېره ښه زمینه برابره شوه. کله چې امان الله خان له اروپا څخه راستون شو، له اصلاحاتو او پرمختګ سره یې مینه ډېره شوه او د اصلاحاتو او ریفورمونو عملیه یې چټکه کړه امان الله خان له یوې خوا د نړۍ پرمختللي هېوادو نه لیدلي وو نو غوښتل یې چې افغانستان داسې پرمختګ او پراختیا وکړي او د نورو هېوادونو له احتیاجه خلاص شي او له بل لوري وروسته پاتې کړیو له بهرني لوی دښمن (انګلیس) سره یو ځای ددغو بدلونونو د تطبیق مخه نیوله.

د امانی خپلواکه دولت پر ضد لویه توطئه جوړه شوه. د مخالفینو خواره واره ګروپونو سمون پیدا کړ او نظامي عملیات یې پیل کړل او دښمن په دوو جبهو (ختیځ او شمال) کې په فعالیتونو مصروف شول. ددې پلان طرحې داسې وې چې اغتشاش لومړی له ختیځ څخه پیل، تر څو دولت په دې

مجبور شي چې پوځيان هلته ولېږي او پایتخت له پوځيانو تش شي او له دې وروسته دې د شمال جبهې (کوهدامن او کوهدستان ، بلواگر کابل ته داخل شي او په چټکۍ سره دې دولت له منځه یوسي ، او همدارنگه د امان الله خان د دولت یو شمېر دولتي عالي رتبه مامورینو یې هم په پټه د دوی مرسته کوله.

په هغو ورځو کې چې په ختیځ کې د شینوارو بغاوت پیل شوی و په شمال کې د کابل لاره د کلکاني حبیب الله لخوا چې د سقاو د زوی په نامه مشهور و وتړل شو. کلکاني حبیب اله خپلې اړیکې د کابل والي علي احمد خان سره چې د هغه وخت د دولت لخوا کوهدامن ته د ستونزو د حل لپاره مامور شوی و ټینګې کړې. علي احمد خان ددې پر ځای چې د دولت په ګټه کار وکړي، د خپلو شخصي ګټو د ساتلو لپاره یې له کلکاني ګروپ سره اړیکې ټینګې کړې، همدارنگه نورو فرصت طلبو کسانو له کلکاني حبیب الله سره مرسته وکړه.

کلکاني حبیب الله د ځینو لوړ رتبه دولتي مامورینو په مرسته د دولت پر ضد بلوا وکړ، د هغوی په همکارۍ د ۱۹۲۸ میلادي کال د ډسمبر په آخره پر کابل یرغل وکړ. څرنگه چې امان الله خان نه غوښتل چې ونې توبې شي، په ۱۹۲۹ م. کال د جنورۍ په لومړیو کې یې له پاچاهۍ څخه استعفا وکړه او کندهار ته ولاړ، له هغه ځایه یې ایټالېي ته مخه وکړه او د ژوند تر پایه هلته دېره شو. ورور یې سردار عنایت الله خان درې ورځې اقتدار په لاس کې ونیو او وروسته حبیب الله د سقاو زوی ارګ محاصره کړ او سردار عنایت الله خان کندهار ته شاتګ وکړ او په دې توګه حبیب الله کلکاني پر کابل واکمن شو او د واک په لاسته راوړو سره یې د پاچاهۍ اعلان وکړ.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د امان الله خان په وړاندې د غبرگونونو د لاملونو په اړه او دویمه ډله دې د افغانستان پر ضد د انگرېزانو د تحریکاتو او دسیسو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- کوم علتونه ددې سبب شول چې یو شمېر خلک د امانی دولت له اصلاحاتو څخه ناراضه شول؟
- ۲- د دولت پر ضد لومړنۍ بلوا چېرته پیدا شوه. پایله یې څه شوه، په لنډ ډول یې وویاست؟
- ۳- د حبیب الله کلکاني د شخصیت په اړه څه پوهېږئ؟ معلومات وړاندې کړئ.

له ټولگي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې له هغو سرچینو چې ور سره شته، د امانی اصلاحاتو پر وړاندې د یو شمېر خلکو د ضدیت پر لاملونو یوه لکینه تیاره او په ټولگي کې دې نورو ټولگیوالو ته ووايي.

د بحران پای او د قدرت ټینګښت (۱۹۲۹م / ۱۳۰۸ لمريز)

محمد نادر شاه

نادر شاه څرنگه واک ته ورسېد.
په کومو اصلاحاتو یې لاسی پورې
کړ، بلواوې یې څرنگه غلی کړل. په
دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د کلکاني حبيب الله ۹ میاشتني واکمني کابل له هر پلوه خراب او زیانمن کړ. هېواد ۹ میاشتې په اړو دوړکې تېرې کړې، نو ځکه د افغانستان خلک له دې نظام څخه ناراضه وو او د یوه مثبت بدلون لپاره تیار وو. هماغه و چې محمد نادر خان د سويل ختيځې جبهې یو له فاتحینو او د امانی دورې سپاه سالار د خلکو په مرسته او همکارۍ د اکتوبر په ۱۵ (۱۹۲۹) میلادي کال کې کابل ته راننوت او د سلام خانې ماڼۍ ته ولاړ. هلته یو شمېر د کابل معززین، مشران او قبایلو استازي موجود وو، محمد نادر خان په یوه وینا کې هغوی ته داسې وویل: «د خدای په فضل زه خپل آرمان ته ورسېدم. زما هیله د هېواد خلاصون و او دا دی نن ورځ زما هیله تر سره شوه، زه د قدرت هیله من نه یم. یوه لویه جرګه جوړوم، تر څو هغوی خپل مشر وټاکي» په دې وخت کې حاضرینو په یوه غږ وویل: لویې جرګې ته اړتیا نشته تاسې زموږ پاچا یاست او د مجلس غړو

وويل: په دې غونډه کې د پخوانۍ لوږې جرگې ډېر غړي شته څرنگه چې هغوی له سپاه سالار څخه غواړي چې د پاچاهۍ تکليف قبول کړي. په دې وخت کې حضرت مجددی (نورالماشايع) د نادرخان پر سر پټکۍ د تاج او جوغي په ډول کېښود او محمد نادرخان د افغانستان پاچا شو.

محمد نادرخان خپله پاچاهي پر وران او خراب کابل پيل کړ، له دې کبله چې نوموړی له جدي ننگونو سره مخامخ و، مجبور و چې هر قدم په احتياط سره واخلي. له يو لوري د امان الله خان د پلويانو مخالفت له بلې خوا د انگرېزانو لاسوهنې په هېواد کې ډېرې ستونزې رامنځته کړې همدارنگه د حبيب الله کلکانی پاتې شوني د دې لامل شو تر څو دولتي او حکومتي ادارې ويجاړې اکثر نهادونه لوټ شوي وو. د کابل ښار او دولتي دفترونه چې په نهه مياشتو حکومت کې زيانمن شوي وو، د پادشاه او د نوي دولت اړکينو پاملرنه يې ځان ته ورواړوله تر څو پادشاه له خپلې کورنۍ سره په ارگ کې استوگن شي.

د محمد نادرشاه د پاچاهۍ دوره د (امان الله خان او کلکاني حبيب الله) له دواړو پخوانيو دورو سره توپير درلود. دا دوره نه د امان الله خان د دورې د لويديځ ژوند او تهذيب په څېر او نه هم د کلکاني حبيب الله د دورې په شکل د مدنيت دښمنه وه چې ماليات او دولتي عايدات يې خلکو او بيت المال يې سپاهيانو ته ورکاوه.

محمد نادرشاه چې يو هوښيار، با تدبيره او آگاه شخصيت و د افغانستان د دولت په سر کې ودرېده. د هغه ورور محمد هاشم خان چې يو ډېر با انضباطه شخص و، د صدراعظم په توگه توظيف شو. د دولت نور غړي د تدبير خاوندان وو چې په خپل چوکاټ کې يې ځانگړې صلاحيتونه درلودل. که څه هم هغه خپل حکومت د خپل ورور محمد هاشم خان په صدارت سره جوړ کړ، خو د اساسي کارونو کيلي يې له ځان سره ساتلې وه. د نادر شاه د پاچاهۍ پر وخت بنسټيز اصلاحات رامنځ ته شول. د کابل طبي ښوونځي چې وروسته د محمد ظاهر شاه په وخت کې د پوهنځي په

نامه ارتقا وکړه، د کابل ادبي انجمن رامنځ ته شو، کلنۍ چې د پاچا له نوښتونو څخه وه، چاپ شوه او پخپله پاچا به د مطبعې له کارونو څخه څارنه کوله او په دې توګه په هغه وخت کې ډېر بنسټیز کارونه تر سره شول. د امنیت له پلوه د نادر خان په دوره کې ډېرې ستونزې وې، دا ځکه چې د کلکاني حبيب الله تر ماتې وروسته موضوع په دومره سادګۍ سره پای ته ونه رسېده، بلکې غبرګون يې درلود. لکه چې د ۱۹۳۰ ميلادي کال د جون په مياشت کې د شمال هغه شمېر قومونه چې د کلکاني حبيب الله د پاچاهۍ پر وخت يې ګټې تامين شوې وې، په يوه ډېر لوی قوت سره يې بلوا وکړه چې په لومړي ځل د نادر خان له خوا ورته توصيه وشوه چې له بلوا څخه لاس واخلي، خو هغوی ونه منله. وروسته محمد نادر خان مجبور شو چې اقدام وکړي او امنیت يې ټينګ کړ.

په ۱۹۳۲ ميلادي کال کې ملالېوني د حکومت پر ضد بغاوت وکړ او نادر خان يې په چټکۍ سره مخه ونيوله، له بل لوري د امانې دورې يو شمېر پلويانو د نوي حکومت لپاره ستونزې رامنځ ته کولې، خو نادر خان د دولتي حاکميت او ټينګښت لپاره ګډوډي غلې او مخالف کسان يې له صحنې څخه ووېستل.

محمد نادر شاه او صدراعظم محمد هاشم خان له هر څه نه مخکې دې ته متوجه وو چې له ديني علماوو سره نېکې اړيکې ولري، ځکه هغوی پوهېدل چې له ديني عالمانو سره منفي چلند د ځان د له منځه وړلو حکم لري. نادر شاه يو باکلتوره شخص و، په همدې توګه يې وغوښتل تر څو هغه زيانونه چې په مخکينۍ دوره کې کلتور ته رسېدلي وو، بشپړ کړي او په دې برخه کې يې د قدر وړ خدمتونه وکړل. د هغه له کلتوري کارونو څخه يو هم دا دی چې پخپله به يې د زده کوونکو په سينه مېال لگاوه.

محمد نادر شاه د خپلې پاچاهۍ په ۴ کالو کې وکړای شول هغه بحران چې په ټول افغانستان کې

را منځ ته شوی و، پای ته ورسوي او دولتي واک ټینګ او واحد مرکزیت رامنځ ته کړي.

محمد نادرشاه د ۱۹۳۳م. کال د نوامبر د میاشتې په ۸ مه نېټه زده کوونکو ته د دلکشا په چمن کې مېالونه ورکول چې د عبدالخالق نومي محصل د تومانچې په ډزو سره ووژل شو. چې په همدې توګه د هغه څلور کلنه دوره پای ته ورسېده.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي، لومړۍ ډله دې د نادرشاه د شخصیت او د هغه د قدرت ته د رسېدو پر لاملونو او دویمه ډله د هغه د کارنامو په برخه کې پخپلو کې بحث وکړي.

پوښتنې

- ۱- کله چې محمد نادرشاه واک ته ورسېد، له کومو ننګوونو سره مخ و؟
- ۲- د نادر شاه د سلطنت مهمې کړنې بیان کړئ؟
- ۳- محمد نادر شاه له څو کالو پاچاهۍ څخه وروسته او په څه ډول ووژل شو؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې په دولتي چارو کې، د محمد نادر شاه د سیاست او پالیسۍ په اړه د ښوونکو او منابعو په مرسته، یو مطلب برابر او په ټولګي کې دې ووايي.

د اصولنامې ترتيب او تدوين

سردار محمد هاشم خان

په دې لوست کې به د اصولنامو
ضرورت د هغوی ترتيب او تدوين،
اقتصادي کړکېچونو او د هغه له منځه
وړلو سره به آشنا شئ.

کله چې محمد نادرشاه د هېواد واک په لاس کې واخيست، نو هېواد بحراني او داسې حالت درلود چې قانون په کې نافذ نه و، هماغه و چې د هېواد د قانونيت په فکر کې شو. محمد نادرشاه په دې پوهېده تر هغه یو هېواد د قانون پر بنسټ ولاړ نه وي، هغه دولت نه یوازې دا چې پایښت نه لري، بلکې د هېواد شتون له خطر سره مخامخ کېږي. هغه دا درک کړې وه چې د امني دولت له حساسيت سره مخامخ و او په همدې توګه منظم پلانونه مطرح شوي وو ترڅو د محمد نادر خان دولت له رېښې څخه راوباسي بهرنیو لاسونو او داخلي اجیرانو کار کاوه، ترڅو بحران رامنځ ته کړي. نادرخان په هوښیاری سره هماغه قوانین چې د امان الله خان په دوره کې د نظامنامې په نامه یادېدل، په لږ تفسیر سره د اصولنامې په نامه نافذ کړل. محمد نادرشاه د یوه با صلاحیته هیئت په واسطه اصولنامه (اساسي قانون) تدوین کړ. دا هماغه اساسي

نظامنامه وه چې د قوانينو د مور حيثيت يې درلود. په اساسي اصولنامه کې د شاه د حقوقو فصل تعديل او د امان الله خان د نامه پر ځای د نادر خان نوم راوړل شو.

د دولتي شورا پر ځای ملي شورا او دا عيانو مجلس په اصولنامه کې داخل شو. همدارنگه اصولنامې د ملي شورا انتخابات ترتيب او دا دواړه د لويې جرگې غونډې ته د ۱۳۰۹ لمریز کال د سنبلې (وږي) په ۲۸ مه وړاندې او تصويب شول. د همدې قانون پر بنسټ د ملي شورا انتخابات په ۱۳۱۰ لمریز کال د سرطان (چنگاښ) په ۱۴ مه د سلام خانې په ماڼۍ کې د پاچا له خوا افتتاح شو او هېواد يو قانوني پړاو ته داخل شو. دا اساسي اصولنامه تر ۱۳۴۳ لمریز کاله پورې نافذ وه او له هغې سره په مطابقت کې ډېرې اصولنامې جوړې او تطبيق شوې. د قوانينو تطبيق د صدراعظمانو او وزيرانو په لاس کې وي. محمد هاشم خان چې ۱۸ کاله د افغانستان صدراعظم و، د شوراکانو په جوړښت کې يې ډېره ونډه درلوده. عبدالاحد ميار وردگ له ۱۹۳۲ م. څخه تر ۱۹۴۶ م. کاله پورې چې د محمد هاشم خان د ماموريت وروستۍ کال و، په پرلپسې توگه د ملي شورا رئيس و ځکه چې دا د صدراعظم د باور وړ سړی و او د ښې پوهې په درلودو سره يې شورا ښه اداره کوله.

له هغه ځايه چې نادر شاه د ديني عالمانو سره د نیکو اړيکو غوښتونکی و، نو غوښتل يې چې د ديني عالمانو موقف ته عزت ورکړي. په دې توگه يې امر وکړ چې د ټولو اصولنامو په تدوين کې دې له علماو څخه مشوره واخيستل شي، تر څو قوانين له شريعت سره سم تدوين شي. په دې برخه کې له هغوی سره له مخکې مشوره کېدله.

د ديني چارو د لارښوونکو لپاره يې د (جمعيت العلماء) مجلس جوړ کړ چې له شاهي خزاني څخه ديني علماو ته يو شمېر امتيازات ورکول کېدل. ورپسې يې په کابل کې عربي دارالعلوم

جوړې چې تجربه لرونکي ملایان یې د مدرسینو په توګه مقرر کړل او سردار عبدالرحمن خان یې د رئیس په توګه وټاکه.

خرنګه چې محمد نادرخان په یوه ډېر اساس وخت کې د افغانستان چارې په لاس کې واخیستې، ۱۹۲۹ م. او ۱۹۳۰ م. کلونه د اقتصادي بحران کلونه وو او ټول لوی شرکتونه په اروپا، آسیا او ان امریکا کې له رکود سره مخامخ شول، یوه لویه بېوزلي په نړۍ کې خپره شوه. دا وضع چې د نړېوالې جګړې له پایلې څخه را پیدا شوې وه، په هر لور کې یې تباهي خپره کړه او افغانستان هم په غیر مستقیمه توګه له دې بحران څخه بې برخې پاتې نه شو. سربېره پر دې یو بل آفت (کورنی جګړه وه چې د افغانستان اقتصاد یې خپلی وه او د کابل خزانه تالا شوي وه، محمد نادرشاه غوښتل چې په اقتصادي برخه کې یو قانوني سیستم پلي کړي، چې د هغې په اساس یو شمېر خبر او پوه خلک چې کافي او مسلکي تجربې ولري، په دولت کې ونډه واخلي، د کابل، مزارشريف، هرات او کندهار لویې لارې جوړې کړې ځینو شرکتونو ته د فعالیت اجازه ورکړل شوه.

پانګوالو پر دولت اعتماد وکړ، په همدې توګه راکد شوې پیسې یې راویستې او په کار ولوبېدې، چې په دې کار کې د عبدالمجید زابلي دنده دیادولو وړ ده، په همدې توګه یې د محمد ظاهر شاه په دوره کې زیاتره د سوداګرۍ او اقتصاد د وزیر په توګه دنده سرته رسولې وه. همدارنګه د هېواد په صنعتي کېدو کې یې فعال او مهم رول درلود، نوموړي ډېرې فابریکې جوړې کړې او د افغانستان لپاره یې ډېر خدمتونه تر سره کړي دي. د محمدنادرخان او محمد هاشم خان په ډېرې پاملرنې سره د هېواد ډېرې وېجاړې ترمیم او د هېواد اقتصاد پراختیا وکړه.

په ټولگي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د اصولنامې پر تدوین او دویمه ډله دې د محمد نادرخان پراقتصادي پروگرامونو خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- له دیني عالمانو سره د محمد نادر شاه اړیکې څه ډول وې؟ شرح یې کړئ.
- ۲- محمد نادر شاه په اقتصادي برخه کې کوم کارونه وکړل؟ په لنډه توګه یې معرفي کړئ؟

له ټولگي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د اصولنامې او د محمدنادرشاه د دورې د قوانینو په برخه کې له مشرانو او پوهانو څخه پوښتنې وکړي او یو مطلب دې ترتیب او په ټولګي کې دې ووايي.

د محمد ظاهر شاه سلطنت

شهزاده محمد ظاهر څنگه واک ته ورسېد، د دویمې نړیوالې جګړې د بحران کلونه او پر افغانستان کې اغېزې او د دې بحران په له منځه وړلو کې د صدر اعظم محمد هاشم خان ونډه، دا هغه مطالب دي چې په دې لوست کې به ورسره آشنا شئ.

د محمد نادر شاه تر وژلو وروسته کورنۍ شورا جوړه او د اساسي اصولو د (۵) مادې سره سم محمد ظاهر شاه د محمد نادر شاه زوی چې ۱۹ کلن و، پاچاهۍ ته وټاکل شو. د اساسي اصولنامې سره سم ټول ملت یې تابعیت وکړ. نوم یې په خطبه کې ولوستل شو او په نامه یې سکه ووېشل شوه او د شورا د مصلحت له مخې د المتوکل علی الله لقب هم ورکړل شو چې ۴۰ کاله یې له نامه سره یو ځای و.

دا چې د محمد ظاهر عمر لږ او د کار تجربه یې نه درلوده، نو ټول کارونه یې د مشر تره محمد هاشم خان په غاړه وو. کله چې محمد ظاهر شاه پاچا شو، نو ډېر ژر یې خپل تره محمد هاشم خان پخوانی صدراعظم یو ځل بیا د کابینې مسئول وټاکه او هغه هم خپله کابینه پاچا ته معرفي او په کار یې پیل وکړ.

د محمد ظاهر شاه د پاچاهۍ په لومړيو کلونو کې دويمه نړيواله جگړه پېښه شوه دويمه نړيواله جگړه په ۱۹۳۹ م. کې پيل او په ۱۹۴۵ م. کې پای ته ورسېده. د دې جگړې لمبې چې له اروپا څخه راپورته شوې وې، ډېر ژر اسيا او د نړۍ نورو برخو ته ورسېدې.

د دې جگړې گډون کوونکي (المان، ايټاليا، جاپان او د ختيځې اروپا کوچني هېوادونه) د محور په نامه او (انگلستان، فرانسه، شوروي اتحاد، د امريکا متحده ايالات او يو شمېر اروپايي هېوادونه) د متفقينو په نامه يادېدل، وو.

هغه هېوادونه چې په مستقيمه توگه په دويمه نړيواله جگړه کې ښکېل وو له مالي او ځاني پلوه ډېر زيانمن شول او همدا رنگه ناوړه اثرات يې ډير وو. ټول هېوادونه يې متاثره کړل، ددې جگړې په وخت کې روسيه په شمال، ايران په لويديځ او برتانوي هند د افغانستان په سويل کې زيانمن شول. محمد ظاهر شاه او د وخت صدر اعظم محمد هاشم خان د يوې جرگې په جوړېدو د يوه فرمان له مخې افغانستان يې ناپېيلی اعلان کړ.

محمد هاشم خان د ښه تدبير په درلودو سره نه يوازې دا چې افغانستان د جگړې له لمبو او زيانه وژغوره، بلکې له اقتصادي احتمالي ستونزو څخه يې هم وژغوره. د اقتصادي ستونزو سره سره يې ډېر اسعار ذخيره کړل چې وروسته ترې په پرمختيايي پروژو کې گټه واخيستل شوه.

کله چې جگړه ډېره سخته شوه، د محور ځواکونه د ختيځې اروپا له لارې د روسيې خاورې ته داخل شول. په افغانستان کې يو شمېر الماني او ايټالوي انجينرانو په ځينو پروژو کې کار کاوه، نو شوروي اتحاد او برتانوي هند يې په اړه اندېښنه کوله او افغانستان ته يې يادگېرنې ورکړې، تر څو المانيان او ايټالويان له خپلې خاورې وباسي. افغانستان د دغو وړانديزونو ځينې برخې ومنلې او ياد شوي کارکوونکي يې په درنښت له هېواده بهر کړل.

خو د هغه وخت مدبر صدراعظم محمد هاشم خان وتوانېد چې د افغانستان اوضاع نورماله وساتي. د جگړې دروندوالي پر افغانستان هم اغېز درلود او يو شمېر امنيتي ستونزې يې رامنځ ته کړې، چې د هغه وخت له حالاتو، او د محمد هاشم خان له تدبير سره سم دا ستونزې لرې شوې.

ځکه نو ويلای شو چې د افغانستان د ناپيلتوب پايله دا شوه چې امپرياليستي قواو نه شو کولای چې پرې تېری وکړي چې دا کار د افغانستان د خپلواکۍ په ټينگښت، په منځني او نږدې ختيځ کې د امنيت په پياوړتيا کې مرستندوی ثابت شو.

دويمی نړيوالې جگړې له اقتصادي پلوه هم پر افغانستان منفي اغېزه وکړه. پر شوروي اتحاد د المان يرغلونه او د بحرالکاهل پر سيمې د جاپان د يرغلونو په پايله کې د افغانستان سوداگريزې اړيکې د محور، اروپايي او اسيایي هېوادونو سره چې د جگړې په ساحه کې وې، قطع شوې. د افغانستان او شوروي اتحاد سوداگري ټيټې کچې ته ورسېده او يواځې له هندوستان (برتانوي هند) سره سوداگرۍ دوام درلود. د وارداتي توکو د کمي له امله د خوراکي توکو بېې لوړې شوې، په ځانگړې توگه په (۱۹۳۹-۱۹۴۴م). کلونو کې بېې له څلورو څخه تر پنځه چنده پورې لوړې شوې. دولتي چارواکو د خوراکي او صنعتي توکو د گرانی د مخنيوي او د بيو د تنظيم لپاره کلک تدبیره تر سره کړل.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې د دویمې نړیوالې جګړې او د افغانستان د ناپییلتوب د پایلو په اړه، یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د محمد ظاهر شاه د واک ته د رسېدو د څرنګوالي په اړه معلومات ورکړئ؟
- ۲- په دویمه نړیواله جګړه کې جنګي قوتونه په کوم ترتیب سره وېشل شوي وو؟
- ۳- د وخت صدراعظم محمد هاشم خان د دویمې نړیوالې جګړې په وخت کې د افغانستان د سوکالۍ لپاره کومې چارې سر ته ورسولې؟
- ۴- په دویمې نړیوالې جګړې کې د افغانستان ناپییلتوب په سیاسي برخه کې کوم رول تر سره کړای شو؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې له خپلو مشرانو څخه د محمد ظاهر شاه د شخصیت په اړه یو مطلب جوړ او په ټولګي کې دې ووايي.

لومړنی پنځه کلن پلان (۱۹۵۶ میلادي / ۱۳۳۵ لمریز)

سردار محمد داوود خان

د لومړني پنځه کلن پلان ضرورت،
د سردار محمد داود خان ونډه د دې
پلان په تکميل او پلي کولو کې، دا هغه
مفاهيم دي چې په دې لوست کې به
يې ولولئ.

د اعليحضرت محمد ظاهر شاه د سلطنت په لومړي وخت کې محمد هاشم خان د صدارت چارې پر غاړه لرلې او د خپلې غوښتنې له مخې يې له دغه مقام څخه استعفا ورکړه. له هغې وروسته يې کشری ورور سپهسالار شاه محمود خان صدارت ته غوره شو. هغه اوه کاله وروسته د ناروغۍ له امله استعفا ورکړه. له دې وروسته د اعليحضرت محمد ظاهر شاه له خوا يې د تره زوی سردار محمد داوود خان د سردار محمد عزيز خان زوی د صدارت مقام ته وټاکل شو.

محمد داوود خان غوښتل چې افغانستان د سياسي، اقتصادي او اجتماعي پلوه پر خپلو پښو ولاړ يو هېواد اوسي. او د منظمو اقتصادي پلانونو په جوړولو سره يې د ودې پړاو نه پيل کړل. هغه په لومړي سر کې کابينه له پوهو کسانو څخه جوړه کړه. په بهرني سياست کې يې د افغانستان مثبت ناپييلتوب ځان ته غوره کړ چې بنسټ يې په ملي گټو او د افغانستان د خلکو پر آزاد قضاوت ولاړ وو او دا کار د دې سبب شو چې د نړۍ هېوادونه دې ته حاضر شول چې پرته له قيد او شرطه څخه افغانستان سره مرسته وکړي. په دې وخت کې دا يو له ډېرو غوره کارونو څخه و، ځکه چې د امريکې د متحده ايالاتو او شوروي اتحاد تر منځ سياسي موازنه يې ښه وساتله.

سردار محمد داوود خان يو مترقي او هېواد پال شخصيت و. هغه په دې ښه پوهېده چې يو هېواد په کومو وسايلو سره پر ستونزو بريالی کېدای شي. هغه د توليدي او اقتصادي موسسو د پراختيا او پرمختيا

په برخه کې ډېره هڅه کوله. هغه و چې خپل کارونه يې په يوه چوکاټ کې منظم کړل. لومړنۍ پنځه کلن پلان يې په ۱۹۵۶م. کې پيل او په ښه توګه يې سرته ورساوه او دويم پلان يې په ۱۹۶۱م. کې تر لاس لاندې ونيو. په لومړي اقتصادي پلان کې پرمختيايي بودجه په بنسټيزو کارونو کې ولګول شوه چې د هغې په وسيله د سرکونو جوړول او د برېښنا د توليد کار ډېر ښه مخکې لاړ. په دې موده کې د کابل - کندهار او سپين بولدک تر منځ سړک، کابل - تورخم - قزل قلعه - د سالنگ تونل - کندهار - هرات او کشک نخود سړکونه اعمار شول.

همدارنگه د برېښنا په برخه کې د نغلو برېښنا د ۶۶ زره، ماهير د ۱۰ زره او د درونټې بند د ۱۱ زرو او د مزار شريف برېښنا ۱۰ زره کيلو واټو ته يې ظرفيت لوړ شو.

د نفتو او ګازو د منابعو استخراج د هېواد په شمال کې پيل شو. د ډېرو سکاره په پوره اندازه توليد شول. د صنايعو په برخه کې د مزار شريف د سړي د فابريکې توليدات په کال کې ۱۰۰ زرو ټنو ته ورسېدل، د غوري سمټو فابريکه او د موټرو د ترميم ډېر شمېر دستگاه ګانې د هېواد په مختلفو برخو کې جوړې شوې. د دې تر څنګ د کابل د جنگلک فابريکه داسې کمپلېکس شوه چې نه يواځې وروسته يې لوی ماشينونه ترميمول، بلکې د نصبولو چارې يې هم سر ته رسولي.

همدارنگه د ننگرهار پروژې ته زياته پاملرنه وشوه تر څو د هغې د توليداتو کچه جګه شي چې په ټول ژمي کې به يې د هېواد اکثره سيمو ته مېوې او سابه ورکول.

د محمد داوود خان دويم اقتصادي پلان د وخت د کموالي او د ځينو نورو ستونزو له امله پلي نشو چې وروسته محمد داوود خان مستعفي او په دې توګه د هغه د صدارت دوره پای ته ورسېده.

په ټولګۍ کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د محمد داوود خان پر شخصيت او بهرني سياست او دويمه ډله دې د هغه د پنځه کلن پلان په اړه يو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- سردار محمد داوود خان څرنگه د صدارت دنده تر لاسه کړه؟
- ۲- د محمد داوود خان بهرني سياست په لنډه توګه معرفي کړئ.
- ۳- په لومړي پنځه کلن پلان کې کوم بنسټيز کارونه تر سره شول؟ هغه ووياست.
- ۴- د سردار محمد داوود خان دويم پنځه کلن پلان ولې پلي نشو؟

له ټولګي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې د محمد داوود خان د شخصيت او پنځه کلن پلان په برخه کې له منابعو، مشرانو او پوهانو څخه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولګي کې وويي.

د دېموکراسۍ لسیزه (۱۳۴۳ - ۱۳۵۲ لمريز)

ډاکټر محمد يوسف

آيا پوهېږئ د دېموکراسۍ د لسیزې
اساسي قانون څه پایلې درلودلې؟
د دې پوښتنې ځواب په دې لوست
کې به يې ترلاسه کړئ.

د ظاهر شاه د سلطنت وروستي لس کلونه د دېموکراسۍ د لسیزې (اساسي قانون) يا د مشروطي شاهي په نامه يادوي. په افغانستان کې د دېموکراسۍ دوره د سردار محمد داودخان تر استعفا يا د ۱۳۴۳ لمريز کال د اساسي قانون تر انفاذ وروسته پيل او تر لسو کلونو پورې يې دوام وکړ. تر دې دمخه د شاه محمود خان د صدارت په دوره کې هم هېواد ته د دېموکراسۍ زمينې رامنځ ته شوې وې.

په نوي اساسي قانون کې پرېکړه وشوه چې د شاهي کورنۍ غړي په سياسي گوندونو کې برخه نشي اخستې او لاندې دندې او مسوولیتونه تر سره کولای نشي:

- ۱- د صدارت مقام. ۲- په شورا کې غړيتوب. ۳- په ستره محکمه کې غړيتوب چې د همدې پرېکړې له امله د دېموکراسۍ په لسیزه کې پنځه صدراعظمان چې د شاهي کورنۍ غړي نه وو

(ډاکټر محمد يوسف، محمد هاشم ميوندوال، نور احمد اعتمادي، ډاکټر عبدالظاهر، محمد موسی شفيق) دندې تر سره کړې. کله چې سردار محمد داوود خان د صدارت له مقامه استعفا ورکړه، محمد ظاهر شاه ډاکټر محمد يوسف د صدارت پر مقام مامور کړ، هغه هم ومنله او خپله کابينه يې د ۱۹۶۳ م. کال د مارچ په ۱۳ مه جوړه کړه.

ډاکټر محمد يوسف په آلمان کې د فزيک په رشته کې زده کړې کړې وې. هغه په يوې منځنۍ کورنۍ پورې اړه درلوده. د ډاکټر محمد يوسف د حکومت غوره او اساسي دنده د اساسي قانون تدوين او د هغه د قانوني مراحلو سر ته رسول وو چې اعليحضرت محمد ظاهر شاه لويه جرگه راوغوښته، اساسي قانون تدوين او هغه يې تاييد او تصديق کړ. ډاکټر محمد يوسف د درېيم اساسي قانون په تدوين پيل وکړ. د ډېموکراسۍ دغه نوی نهضت په افغاني ټولنه کې د ډول ډول غبرگونونو سره مخامخ شو. ډېرو افغانانو، په ځانگړې توگه ځوانانو يې تود هرکلی وکړ، خو د هېواد په لويو ښارونو کې سختې مظاهرې رامنځ ته شوې.

د ډېموکراسۍ په لسيزه کې د مطبوعاتو قانون د تقينې فرمان په وسيله نافذ شو او د دې قانون پر بنسټ په کابل کې دېرش جريدې نشر شوې چې د بېلگې په توگه مشهورې ورځپاڼې او جريدې يې په لاندې ډول وي:

افغان، مساوات، روزگار، افغان ملت، ملت، کاروان ورځپاڼه، خلق، پرچم، شعله جاوېد، گهيځ، ترجمان، مردم او داسې نور...

په دې دوره کې د احزابو قانون د اساسي قانون په شورا کې پاس او د توشېح لپاره د شاه حضور ته واستول شو، خو شاه دا قانون وځنډاوه او د خپلې پاچاهۍ تر پايه يې توشېح نه کړ، خو له دې

سره هم روشنفکرانو په ښکاره ډول خپل سیاسي فعالیتونه پیل کړل او هر سیاسي جریان د ځان لپاره یو نشراتي ارگان درلود چې خپلې اعلاميې به یې په کې خپرولې. دغو ډلو د ډیموکراسۍ په لسیزه کې د خپلو فکري کړنلارو له امله په ښي او کینوگروپونو وېشل شوي وو چې عبارت وو له:

۱- د خلق ډیموکراتیک گوند چې وروسته په دوو ډلو، خلق او پرچم ووېشل شو؛

۲- اسلامي نهضت یا د مسلمانو ځوانانو جریان؛

۳- حزب دموکراتیک نوین (شعله جاوېد)؛

۴- مترقي ډیموکرات گوند؛

۵- افغان ټولنپال ولسواک گوند (افغان ملت)؛

۶- د اتحاد ملي گوند.

همدارنگه نورې لویې او وړې ډلې هم وې چې په سیاسي فعالیتونو بوختې وې. په عمومي توګه د ډیموکراسۍ په لسیزه کې سیاسي ډلو د ډیموکراسۍ له نامه څخه په ګټې اخیستنې سره په سیاسي فعالیتونو لاس پوري کړ.

په فرهنګي او عمراني برخو کې هم کار وشو. د اساسي قانون په لسیزه کې چې پنځه صدراعظمانو دنده تر سره کړه، په ملکي او نظامي برخو کې تر یوې کچې کار وشو. د دغو فعالیتونو ځینې بنسټونه چې د داوود خان د صدارت په وخت کې اېښودل شوي وو، د ډیموکراسۍ په لسیزه کې پای ته ورسېدل.

د ډیموکراسۍ (اساسي قانون) په لسیزه کې د قواو تفکیک هم رامنځ ته شو او دولت پر درېو

قواوو (اجرایه، مقننه او قضایه) ووبشل شول او د شورا د دولسمې او دیارلسمې دورې لپاره په هېواد کې آزادې ټاکنې وشوې چې د افغانستان خلکو خپل استازي شورا ته واستول. په دې دوره کې پنځو حکومتونو له ولسي جرگې څخه د باور رایه واخیسته.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووبشل شي، لومړنۍ ډله دې د ډېموکراسۍ د لسیزې د احزابو د قانون په اړه او دویمه ډله دې د ډېموکراسۍ په لسیزه کې د قواوو د تفکیک په برخه کې یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتني

- ۱- د ډېموکراسۍ لسیزه په افغانستان کې په کوم ډول منځ ته راغله؟
- ۲- کومو صدراعظمانو د ډېموکراسۍ په لسیزه کې دندې تر سره کړې؟
- ۳- د ډېموکراسۍ په لسیزه کې کومې ورځپاڼې او جريدې خپرې شوې؟ نومونه یې وویاست.
- ۴- د ډېموکراسۍ په لسیزه کې دولت پر څو قواوو ووبشل شو؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د هغو کارونو او برنامو په هکله چې د ډېموکراسۍ په لسیزه کې تر سره شوي دي یو مطلب جوړ او خپلو نورو ټولګیوالو ته دې ووايي.

په جمهوریت باندې د سلطنتي رژیم د بدلېدو لاملونه

جمهور رئیس محمد داوود خان د کابینې له غړو سره

ولې سلطنت ((مشروطه شاهي)) په جمهوریت بدله شوه، کومو شخصیتونو پکې لویه ونډه درلوده؟ په دې لوست کې به دغو پوښتنو ته ځواب ووايو.

مشروطه شاهي رژیم په ۱۳۵۲ هـ. ش کال د چنگاښ په ۲۶ نېټه د یوې سپینې کودتا په ترڅ کې د سردار محمد داوود خان تر مشرۍ لاندې نسکور او پر ځای یې جمهوري نظام اعلان شو. سردار محمد داود خان چې د محمد ظاهر شاه د حکومت پرمهال د صدارت مقام یې د یوې مسایلو پر اساس پرېښود، غوښتل یې چې خپلې شخصي او ملي موخې په خپلواکه توګه پر مخ یوسي هيله یې درلوده چې په سیاست کې بیا برخه واخلي او د هېواد په سیاسي او اداري برخلیک کې اغېزمنه ونډه ولري. د ډاکټر محمد یوسف د صدارت په دوره کې د ۱۳۴۳ لمریز کال د اساسي قانون انفاذ د مشروطه شاهي نظام اساسات رامنځ ته کړل، نو دغې موخې محمد ظاهر شاه ته دا انگېرنه ورکړه چې محمد داوود باید د صدارت له مقامه لرې او سیاسي ډګر ته یې بیا راتګ د تل لپاره ناشونی شي. د همدې اساسي قانون په یوې مادې کې لیکل شوي و چې د شاهي کورنۍ غړي په سیاسي ګوندونو کې غړیتوب نه شي اخیستلی. پورتنۍ محدودیت چې نېغ په نېغه محمد داوود خان ته متوجه و، وروسته یې د هغه د ټولو سیاسي هلو ځلو لارې بندې کړې.

له بل لوري وروستني حکومتونه چې یو په بل پسې ناکامېدل، د هېواد د اقتصادي او ټولنیز پرمختګ په برخه کې یې د خلکو باور له لاسه ورکاوه. له دې امله د شاهي نظام له ادارې څخه د خلکو ناهیلې

او کرکه ورځ په ورځ ډېرېدله.

محمد داوود خان دا پرېکړه کړې وه په هر ډول چې امکان ولري د هېواد په سياسي جوړښت کې بدلون راوړي، تر څو له يوې خوا د بحران خطر له منځه يوسي او له بل پلوه د خلکو غوښتنې د افغانستان د اقتصادي او ټولنيز پرمختګ په اړوند پوره کړي. له دې امله محمد داوود خان يو ځل بيا په سياسي فعاليت لاس پورې او له شخصيتونو، سياسي گوندونو او د هېواد له مختلفو ډلو سره يې اړيکې ټينګې کړې.

محمد داوود خپل پلان داسې جوړ کړ چې د خپلو پلويانو د جلب و جذب دايره پراخه کړي او د سياسي قدرت د لاس ته راوړنې اصلي کيلي چې پوځ و ملاتړيې تر لاسه کړي، نو په دې وخت کې چې سلطنتي نظام خپل محبوبيت په ټولنه کې تر يو حده پورې له لاسه ورکړي و خلک دې ته حاضر وو چې د ټولنې په سياسي جوړښت کې يو ژور بدلون ومني او هغوی ورته هرکلی ووايي. محمد داوود او ملګرو يې وکړای شول، چې له همدې حالت څخه په گټې اخستني سره د خپل نفوذ حلقه په پوځ کې جوړ او د پوځي کودتا لپاره زمينه برابره کړي.

په دې وخت کې محمد ظاهر شاه د سترګې د علاج لپاره اروپا ته تللی و. د کودتا مقدمات له مخکې جوړ شوي و. نو په دې توګه د ۱۳۵۲ لمريز کال د چنګاښ په ۲۶ مه د محمد داوود په مشرۍ او د پوځ د افسرانو په مرسته د شاهي نظام په ړنگولو لومړنۍ جمهوريت بریاليتوب ته ورسېد او د هېواد د تاريخ نوی څپرکی پرانيستل شو.

په ټولګي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې له سلطنته څخه په جمهوريت د بدلېدلو پر لاملونو او دويمه ډله دې د شاهي او جمهوري نظام تر منځ د توپير په هکله يو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د ۱۳۵۲ کال د چنګاښ پر ۲۶ مه کومه پېښه رامنځ ته شوه؟
- ۲- هغه کوم لاملونه وو چې سردار محمد داوود يې دې ته اړ کړ چې کودتاه وکړي؟
- ۳- سردار محمد داوود خان د کودتا پلان څنګه طرح کړ؟

له ټولګي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې د محمد داوود خان د کودتا د لاملونو په اړه چې په ۱۳۵۲ لمريز کال کې رامنځ ته شوه، وڅېړي او برابر شوی مطلب دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

د ۱۳۵۲ لمريز کال د چنگاښ د ۲۶ مې کودتاه

په تېر لوست کې د کودتاه د لاملونو سره آشنا شوي، په دې لوست کې به د کودتا د سرته رسېدونکو، د نوي دولت د سياست او د کودتا پايلو سره پېژندگلوي تر لاسه کړئ.

سردار محمد داوود خان چې کله د صدارت له مقام څخه استعفاء وکړه، او لس کاله يې په گوښه والي کې تير کړل، د خپل صدارت په موده کې يې د هېواد د پرمختگ لپاره ډېرې هڅې کړې وې. د خپلې لس کلنې گوښه والي په موده کې يې هم علاقه درلوده چې هېواد د پرمختللو هېوادونو په کتار کې ودروي. همدا وه چې د ۱۹۷۳ م. کال د جولای په ۱۷ مه چې د ۱۳۵۲ لمريز کال د چنگاښ له ۲۶ مې نېټې سره برابره وه، کودتا وکړه چې په پايله کې د افغانستان شاهي نظام ملغا او جمهوريت اعلان شو. د چنگاښ د ۲۶ مې کودتاه د ۱۹۶۳ م. کال د اساسي قانون لسيزې ته د پای ټکي کېښود. که څه هم هغو پنځو حکومتونو د ډيموکراسۍ دعوه کوله، خو په حقيقت کې پرې انارشيسټي خصلت غالب و. د داوود خان کودتاه دې گډ وډيو ته خاتمه ورکړه او پر ځای يې سردار محمد داوود خان د يوه ملي رهبر په توگه راڅرگند شو.

د شخصيت له پلوه هغه ډير پاک، د اخلاقي سجاياوو خاوند او پر هېواد مين انسان و. د کودتاه تر پايلې وروسته يې خپله تاريخي بيانیه (خلکو ته خطاب) په نامه اعلان کړه چې د نوي دولت کړنلاره په کې وه.

داوود خان افغانستان د گاونډيو هېوادونو سره د دوستۍ لېوال، د غير منسلک هېوادونو غړی وبله او د ملگرو ملتونو ټولنې له منشور څخه يې خپل ملاتړ اعلان کړ، يوازې د پښتونستان مسئله يې له پاکستان سره د اختلاف د ټکي په توگه ياده کړه او د سولې له لارې يې د هغې د حل غوښتنه وکړه. د نوي دولت د کړنلارې څخه د هېواد خلکو په ولايتونو او مرکز کې تود هر کلی وکړ، محمدظاهر شاه چې د ايټاليا د ناپل په ښار کې په استراحت بوخت و، په کابل کې د خپلې پاچاهۍ د له منځه تللو څخه خبر شو. سمدستي روم ته لاړ او خپله استعفا يې د افغانستان د سفارت له لارې د افغانستان د جمهوريت د مؤسس په نامه کابل ته را ولېږله. د استعفا نامې په رسېدلو سره چې د شاهي کورنۍ غړي بنديان وو له بنده آزاد او ايټالېي ته ولاړل.

يوه ورځ وروسته د نوي نظام د مرکزي کمېټې لومړۍ جلسه جوړه شوه. مرکزي کمېټې محمد داوود خان د

دولت د جمهور رئیس، صدراعظم، د بهرنیو چارو او د دفاع د وزیر په توګه وټاکه او نوموړي نوې کابینه معرفي کړه. د محمد داوود خان د فرمان په اساس د ۱۳۴۳ لمریز کال اساسي قانون لغوه شو او د نوي اساسي قانون د تصویب لپاره لویه جرګه چې ۳۴۹ کسه غړي یې درلودل د عزیزالله واصفي په مشرۍ راوغوښتل شوه او د ۱۹۷۷م. کال د مارچ په ۱۴مه نوي اساسي قانون تدوین او د محمد داوود خان له خوا توشیح او نافذ شو. په ټولنیزه او اقتصادي برخه کې هم یولړ اقدامات وشول چې پر بنسټ یې د ځمکو اصلاحاتو ته پاملرنه وشوه، د ځمکې د اراضي قانون ((مترقي مالیات)) تصویب شو او له هغې سره سم د مالکانو اضافي ځمکې هغه بزګرانو ته چې لږ یا هېڅ ځمکه یې نه درلوده ورکړل شوه. د دولت له خوا د جزا او مدني قانون تصویب شو. ملي سرود منځ ته راغی، د بیرغ په نښان کې هم بدلونونه راغلل. د افغانستان د جمهوري دولت له ډېرو مهمو کارونو څخه یو هم د اووه کلن اقتصادي پلان جوړول و. دا پلان په ۱۹۷۶م. کې پیل او په ۱۹۸۳م. کې باید پای ته رسېدلی وای. د جمهوریت په موده کې په ټول هېواد کې د سړکونو د څارنې او ترمیم کار پیل شو. له هراته د کندهار تر سپین بولدک پورې د اوسپنې پټلۍ، د لوګر د عینکو د مسو د کان او د حاجي ګګ د سروې کار تر لاسه لاندې ونيول شو.

د محمد داوود خان پلانونه او پروګرامونه ډېر پراخ بنسټه ووچې ټول یې عملي نه شول، او د ۱۳۵۷ لمریز کال د غويي پر اوومه د یوې پوځي کودتاه په وسیله د محمد داوود خان جمهوري نظام ړنګ شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د محمد داوود خان د شخصیت په اړه او دویمه ډله دې د هغه د اقتصادي پلانونو په برخه کې په خپلو کې خبرې وکړي.

پوښتنې

۱. د محمد داوود خان د کودتاه پایلې څه وې؟
۲. کومو خلکو د محمد داوود خان په کودتاه کې زیاته ونډه درلوده؟
۳. د ۱۳۴۳ لمریز کال اساسي قانون په برخه کې کوم اقدامات وشول؟ په لنډه توګه یې ووايي.
۴. په اووه کلن اقتصادي پلان کې کوم کارونه تر سره شول؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د جمهوریت د دورې د څرنګوالي په اړه مطلب جوړ او په ټولګي کې دې ووايي.

د دویم څپرکي بیا کتنه

د نړۍ د شلمې پېړۍ ټولنیز، سیاسي او اقتصادي حالت د رنسانس د دورې د ۱۵ مې پېړۍ د دویمې نیمایي څخه تر ۱۸ مې میلادي پېړۍ پورې د مستقیمو اندونو، نظریو، د فرانسې د لوی انقلاب په ۱۷۸۹ م. کال کې د بنسټیزو اغېزو او د ۱۹ مې پېړۍ د یوشمېر فیلسوفانو د افکارو او نظریو محصول ګڼل کېږي. د دغو ټولو سیستمونو او سیاسي مکتبونو لوړوالی په دې تاریخي مرحله کې داسې انگازې رامنځ ته کړې چې بشریت یې په تېرو دورو کې ډېره لږه بېلګه لېدلې وه. دا ځکه چې د اقتصادي ګټو او د مخالفو لوریو اختلاف د خپلو تضادونو تر ټولو لوړې کچې ته ورسېد او په نړۍ کې ډېرو لویو وړانونکو پېښو ته لاره هواره کړه.

په همدغې دورې کې د دوو نړیوالو جګړو په لړ کې نړۍ په دوو دښمنو قطبونو (ختیځ او لوېدیځ) ووېشل شوه. د امریکا متحده ایالاتو په نړیواله برخه کې د بریتانیا ځای ونیو. چین د خپل مستقل سیاسي خط په لرلو سره د نړۍ د دریم ځواک په توګه څرګند شو. اتومي، بیولوژیکي او کیمیاوي وسلې د نړیوالې سیالۍ د پرمخ وړلو وسیله شوه، اقتصادي سیالۍ خپل وروستی پور ته ورسېدې او سړې جګړې چټک دوام پیدا کړ.

که څه هم د شلمې پېړۍ نړۍ ډېره متشنجه او بې ثباته وه، خو پرله پسې سیالیو د انسان د ژوندانه په څرنگوالي کې ستر رول ولوباوه او د پرمختګ سبب شو. خو دغو پرمختګونو ټولنیزه جنبه نه درلوده او د ملتونو لویه برخه په ځانګړې توګه د افریقا او آسیا په لویو وچو کې له دې اسانتیاوو بې برخې پاتې شول. په دغو ټولنو کې یو هم افغانستان و چې تر ټولو وروسته او د نوي تمدن له امکاناتو او وسایلو څخه بې برخې پاتې شو.

د افغانستان د وروسته پاتې والي لوی لامل دا و چې په شلمه پېړۍ کې دا هېواد د سیمې د هېوادو د ستراتیژيو د تقاطع ټکی شو او د نړیوالو سیالیو په پایله کې یې ډېر زیان ولید.

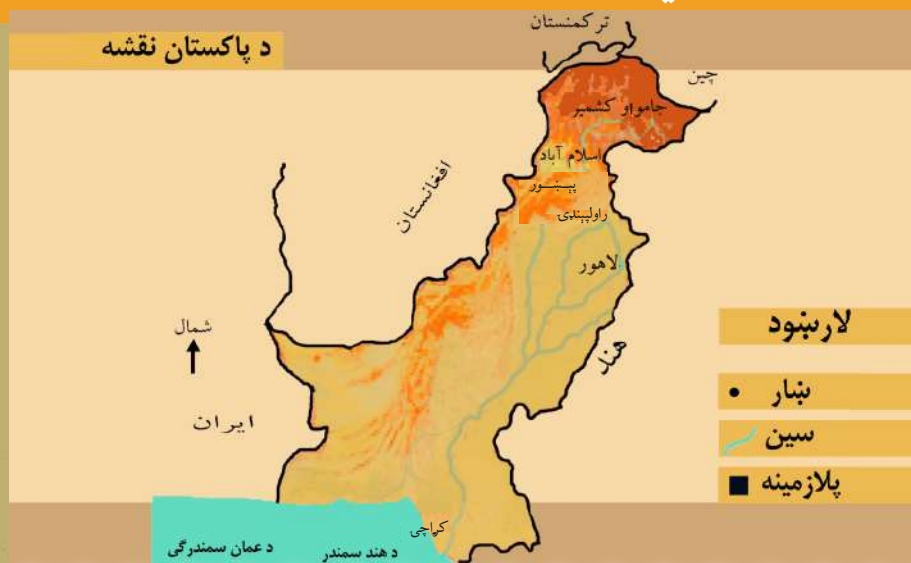
درېم څپرکی

د افغانستان ګاونډي هېوادونه

د درېم څپرکي موخي

- ۱- د پاکستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندګلوي.
- ۲- د ايران د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندګلوي.
- ۳- د چين د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندګلوي.
- ۴- د تاجکستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندګلوي.
- ۵- د ازبکستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندګلوي.
- ۶- د ترکمنستان د معاصر تاريخ او پېښو سره پېژندګلوي.
- ۷- د نقشو او اطلسونو څخه د کار اخېستلو مهارت.

د پاکستان اسلامي جمهوریت

د نهم ټولګي په تاريخ کې تاسې د پاکستان د موقعيت، نفوس او کلتوري ارزښتونو په اړه بلد شوي. په دې لوست کې تاسې ته د هند د نيمې وچې د تاريخ، له هند څخه د پاکستان او له پاکستان څخه د بنگله دېش د بېلتون په هکله معلومات وړاندې کېږي. د پاکستان تاريخ د هغه د جوړښت څخه وړاندې د افغانستان اويا د هند د شبي قارې په تاريخ مطالعه کيدای شي.

اسلام د اوومې ميلادي پېړۍ په لومړيو کې د هند نيمې وچې ته ورسېد. پوځيان او مسلمان مهاجرين چې له لوېديځ څخه راغلي وو، د سند د سيند او پنجاب په سيمه کې چې د پاکستان د ځمکې لويه برخه جوړوي، مېشت شول. څو پېړۍ مخکې د هند په نيمه لويه وچه کې مسلمانان د دوه لويو ټولنو په توګه د هند په ختيځ او لوېديځ څنډو کې رامنځ ته شول. د اسلام د مقدس دين سره د هند د بومي خلکو لېوالتيا د مسلمانانو په شمېر کې زياتوالی راوست.

د بریتانیا د واکمنۍ پر وخت د هند د نيمې وچې په ډېرو برخو کې د مسلمانانو شمېر زيات وو، سره له دې هم هندوانو په هغو ځايونو کې چې د مسلمانانو شمېر په کې ډېر هم و، په دولتي چارو کې پر هغوی غلبه درلوده. ځکه نو مسلمانانو د دې لپاره چې ښه ژوند ولري، داسې هېواد چې دوی يې خپل وګڼي، په هغه کې خپل مشران وټاکلی شي او خپل اسلامي کلتور ته وده ورکړي، مينه درلوده.

د هند د نيمې لويې وچې او پاکستان له مهمو تاريخي پېښو څخه يوه هم د مسلمانانو راتګ و، له آشوکا وروسته سياسي يووالی تر ډېره وخته پاتې نه شو. او په منځنيو پېړيو کې د کوچنيو پاچاهانو په لاس سره وېشلی و.

محمد علي جناح

کله چې د بودا دين مخ پر زوال شو، د هند سيال پاچاهان يو له بل سره په جگړې اخته شول. او دې کار مسلمانانو ته چې د اسلام د بيرغ وړونکي وو، مناسب فرصت په لاس ورکړ.

د هند نيمه لويه وچه د مغلو پر وخت د مسلمانانو تر واکمنۍ لاندې متحده شوه، خو ډېرو هندو شاهانو د مسلمانانو د واکمنۍ پر وړاندې مخالفت وکړ او د هغوی پر وړاندې يې مبارزه پيل کړه. د غزنويانو، غوريانو اسلامي سلسلو د هند پر نيمې لويې وچې واکمنۍ وکړه او د سختو مخالفتونو سره سره دغه نوې اسلامي ټولنې د هندوانو د پخوانۍ ټولنې تر څنگ کرار کرار ساه اخيسته. د نوموړې ټولنې پادشاهانو به خپل پوځيان هڅول چې له هندو بنځو سره ودونه وکړي. د هندوانو د ټيټې پورۍ ډېر کسان د اسلام د جاذبې او نياو له امله مسلمانان شول.

په ۱۸۸۵م. کال کې هندوانو د دې لپاره چې د يوه بومي پارلمان د جوړولو بنسټ کېږدي، د هند ملي کنگره يې جوړه کړه. يو شمېر مسلمانان له کنگرې سره يو ځای شول، خو لږ وروسته څرگنده شوه، چې مسلمانان په کې لږ دي او بنيادي گټې يې په پام کې ونه نيول شي. په ۱۹۰۶ ميلادي کال کې مسلمانان له کنگرې څخه جلا شول او خلکو ته يې ددې بلنه ورکړه چې په جلا ټولټاکنو کې مسلمانان خپل استازي وټاکي. په همدې ترڅ کې يې د هند د ټولو مسلمانانو انجمن (مسلم ليگ) د هندوانو د کنگرې د رقيب په توگه تاسيس کړ. د ۱۹۴۵م. کال تر ټولټاکنو وروسته د مسلمانانو د يوه ملي دولت غوښتنه لاپياوړې شوه، که چېرته تجزيه منځ ته راغلې نه وای، جگړه پيلېده، خو په پايله کې دا دواړه پېښ شول.

په ۱۹۳۸م. کال کې جناح د مسلم ليگ د پياوړتيا لپاره د (دوو ملتونو) نظريه وړاندې کړه او د يوه بېل اسلامي هېواد د جوړولو غوښتنه يې وکړه چې په ۱۹۴۰م. کال کې مسلم ليگ د يوه پرېکړه ليک په ترڅ کې د پاکستان د جوړولو غوښتونکی شو.

په ۱۹۴۶م. کې کنگرې او هم مسلم ليگ د بریتانيې د فدرالي حکومت د جوړولو طرح رد کړه او کنگره هم د ۱۹۴۷م. کال پورې د تجزيې منلو ته تياره شوې وه او يوازې د سرحدونو ټاکل پاتې وو. د ۱۹۴۷م. کال د اگست په ۱۴ مه پاکستان جوړ شو. تر ټولو لوی د اسلامي او ملي وحدت ازموینه هغه وخت را ورسېده چې کله بریتانیا دا ومنله، چې د هند نيمه لويه وچه دې د هند او پاکستان په هېوادونو تجزيه کړي، يوازې هغو سيمو ته چې ډېر مسلمانان په کې اوسېدل دا اجازه ورکړل شوه چې له پاکستان

سره دې يو ځای شي، خو بيا هم د کشمير د ډېره ميشته مسلمانې سيمې پر سر خبرې او لانجې روانې وې. د هند د نيمې لويې وچې تر تجزيې وروسته هندوان هند ته وتښتېدل او مسلمانانو هندي سيمې پرېښودې، په لکونو انسانان په فرقه ييزو نښتو کې ووژل شول. لږ وخت وروسته دواړه ملتونه د کشمير پر سر په جگړه اخته شول، هند کشمير په دې بانه چې حاکم يې هندو دی، نيولی و، خو د مسلمانانو په دې دليل،

خان عبدالغفار افغانستان ته په سفر کې

چې ډېری اوسېدونکې يې مسلمانان دي، بايد کشمير د پاکستان يوه برخه وي. د پاکستان اصلي ستونزه د ملي هويت جوړونه د سياسي پولو ټاکل د واقعيت پر بنسټ او باثباته او د منلو وړ رژيم د خلکو لپاره د توکمي، ژبني، عقيدتي او مذهبي توپير په لرو سره و.

د يوه مستقل هېواد په توگه د پاکستان په منځ ته راتگ کې ځينو رهبرانو لکه فيلسوف او شاعر اقبال لاهوري، حقوقپوه محمد علي جناح ستر رولونه لوبولي دي. خان عبدالغفار خان د پښتونخوا د سترو او ملي خبرو څخه دي چې د انگليس د استعمار او استبداد په وړاندې پاڅون

وکړ او د خپل ژوند ډېرې شيبې يې په دې لار کې تېرې کړي دي.

کله چې مهتمگاندي په ۱۹۳۸م. کال کې د پښتونخوا څخه ليدنه کوله، نو له نږدې څخه يې پاچا خان، د هغه مبارزې، او د خلکو اخلاص وليد نو هغه ته يې داسې وويل: «زما دعا داده چې پښتانه نه يوازې دا چې هندوستان خپلواک کړي، بلکې د همدې خپلواکۍ په برکت ټولې نړۍ ته د نه تاوتریخوالي اصول وروپېژني».

د پاکستان تر خپلواکۍ وروسته د اسلام د رول پر سر يو شمېر قانوني مصالحې وشي. د ۱۹۵۶م. کال اساسي قانون پاکستان يو اسلامي هېواد اعلان کړ او هم يې پارلماني قوانين د اسلامي تحقيقاتو د انستيتوت (Islamic Research Institute) د بيا کتنې تابع کړل. په ۱۹۵۸م. کال کې دا قانون منسوخ شو او د پاکستان جمهوري د اعلان سره هڅه وشوه، د اسلامي رهبري ځواکمنتيا محاره کړي د هڅو په پايله کې په ۱۹۶۳م. کال کې بيا د ۱۹۵۶م. کال اسلامي شرايط څه نا څه اعاده شول.

د بنگله دېش بېلوالی

پاکستان ددې فکر پر بنسټ جوړ شو، چې د هند مسلمانان داسې يو ملت جوړ کړي چې د هېواد په لرلو سره ځانگړي سيمې او قلمرو ولري. پاکستان د سند، بلوچستان، پنجاب او د پښتونخوا له ايالاتونو څخه ملت نه جوړاوه او د دوی تر منځ ژور قومي او ژبني توپيرونه موجود وو. د پاکستان بنسټ اېښودونکو د دې نوي هېواد لپاره د لويديځ او ختيځ پاکستان د وحدت لپاره د اسلام دين اصلي عامل گاڼه. ژبنيو توپيرونو، ټولنيزو

ځانگړتياوو، فرهنگي ميراث او اقتصادي شرايطو مسئلې رامنځ ته کړې. ددغه هېواد دوو لويو ډلو تر اتلس کلونو پورې هڅه وکړه چې يو ځای ژوند سره وکړي او گټور اتحاد رامنځ ته کړي. خو همدې موخې ته ونه رسېدل.

د لوېديځ او ختيځ پاکستان فرقه ييزه اختلافات او سيالي د دولت د کمزورولو اصلي سرچينه وه چې د ژبنیو اختلاف ، په ځانگړې توگه په لوېديځ کې او په ختيځ کې لږه صنعتي پرمختيا هغه څه وو چې د اختلافاتو لړۍ يې راخپړې کړې وې. په ختيځ پاکستان کې يو بل سياسي سيال را پيدا شو. د ۱۹۶۸م. کال په دوبي کې مجيب الرحمن د عوامي ليگ (خلک گوند) مشر د ۳۵ بنگاليانو په گډون له پاکستان څخه د بېلوالي مسؤول وگڼل شو. دغه اختلاف دې ته ورسېد چې په ۱۹۷۱م. کال کې د ختيځ او لوېديځ پاکستان ترمنځ کورنۍ جگړه پيل شوه.

تريو خونړۍ جگړې وروسته، ختيځې برخې له مرکزي دولت سره خپلې اړيکې پرې کړې او د بنگله دېش په نامه يو بل هېواد رامنځ ته شو.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر درېو بېلابېلو ډلو وېشل شي، لومړنۍ ډله دې د هند په نيمه وچه کې د رهبران او ملي شخصيتونو د نقش او د پاکستان د خپلواکۍ په هکله او دويمه ډله دې د پاکستان پر تېر تاريخ او درېمه ډله دې له پاکستان څخه د بنگله دېش د جلاوالي په هکله يو له بله څخه پوښتنې وکړي.

پوښتنې

- ۱- مسلمانان کوم وخت د هند په نيمه وچه کې استوگن شول؟
- ۲- د مسلم ليگ گوند په کوم کال کې جوړ شو؟
- ۳- پاکستان په کوم کال کې او څرنگه منځ ته راغی؟
- ۴- بنگله دېش ولې له پاکستان څخه بېل شو؟
- ۵- بنگله دېش په کوم کال کې د خپلواکۍ اعلان وکړ؟

له ټولگي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې د مشرانو، فرهنگي شخصيتونو او منابعو په مرسته د نه تاوتریخوالي د نهضت په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې ووايي.

د ایران اسلامي جمهوریت

په تېرو درسونو کې تاسې د ایران د موقعیت، ژبې او نفوس په اړه معلومات ترلاسه کړي وو، په دې لوست کې به د پهلوي دورې د قدرت، مهمو پېښو او د اسلامي انقلاب د لاملونو په هکله معلومات وړاندې شی.

اقتصادي، سیاسي، فرهنګي او ټولنیز حالات د قاجاري دورې په پایله کې مخ په خرابېدو وو چې د یو لړ بدلونونو لپاره په ایران کې یې لاره پرانیستله. په ایران کې د وروستیو کلونو پېښې له دوو خواوو، کورني او بهرني حالاتو څخه اغېزمن و په بهرني برخه کې باید وویل شي چې استعماري هېوادونو لکه د روس او انگلیس اغېزه او په قاجار په دوره کې د ایران د اقتصادي توان په کمزورۍ کې مهم رول درلود. له اروپایي هېوادونو سره د ایران اقتصادي اړیکې له صفوي دورې پیل شوې وې او نسبي انډول یې درلود، خو د قاجاریانو د دورې په وروستیو وختونو کې دغه انډول د اروپایي هېوادونو په ګټه او د ایران په زیان تمام شو. د ایران کورني محصولاتو له بهرنیو تولیداتو سره سیالي نه شوه کولای، نو ځکه کورني تولیدات مخ په ښکته روان شول او ځای یې بهرنیو تولیداتو ونيو. د ایران په مختلفو ښارونو کې د صنایعو او کسبونو خاوندانو په کرار کرار خپلې دندې له لاسه ورکړې، اوزگار شول او ښکېلتیا خپل ځای بېکارۍ او بېوزلۍ ته پرېښود.

عدالت غوښتونکو استبدادي ضد جنبشونو په ایران کې او ورسره د اسلامي تعلیماتو یوې برخې د خپلواکۍ تر لاسه کولو او د عدالت د راستلولو لپاره اغېزمن نقش ولوباوه چې د مطلقې واکمنۍ، استبداد، ظلم او ناروا او د ځان غوښتونکو واکمنانو پر ضد خلک یې مبارزې ته رابلل چې کولای شو دغه اغېزې

په قاجاريه دوره کې د مشروطيت په نهضت کې ووينو. نړېوالو پېښو او واقعاتو هم پر سياسي او ټولنيزو بدلونونو اغېزي وکړي، د لومړۍ نړېوالې جگړې څخه يو کال مخکې احمد شاه قاجار چې ځوان شوی و، ناصر الملک يې د سلطنت له مرستيالۍ لرې کړ او د ملي شورا د مجلس جوړونې لپاره يې د ټاکنو امر صادر کړ، خو يو کال وروسته د لومړۍ نړېوالې جگړې په پيل سره د پرديو د تېريو د ډېرېدو له امله مجلس وځنډېد. ايران له ناپييلتوب سره سره، د پرديو له تېريو او د جگړې د ناوړه پايلو سره مخامخ شو.

پهلوي دوره

تر لومړۍ نړېوالې جگړې وروسته په ايران کې سياسي، اقتصادي او اداري گډوډۍ، په روسيه کې د سوسياليستي نظام راتگ او گاونډيو هېوادونو ته يې د خپراوي شتون او په ايران کې د حاکمه وضعې څخه د بېلابېلو پاڅونو رامنځ ته کېدل او د ملت سرتاسري ناخوښي، د هېواد په شاو خوا کې، د سوداگريز لارو بنديزونه او له احمد شاه قاجار څخه د ملي او هېواد پالو محافظو ناهيلي او نا خوښي هغه څه وو چې د کب د مياشتې د درېمې نېټې د کودتاه لپاره يې لاره برابره کړه، د کودتا مشر رضا خان وو.

رضاشاه

نوموړي د تهران له نيولو وروسته هغه د سيد ضياءالدين طباطبائي په مشرۍ مستقله کابينه جوړه کړه او لږ وروسته رضاخان د دفاع وزير شو. ضياءالدين له ايران څخه تبعيد شو او وروسته د قوام السلطنه په کابينه کې د دفاع د وزارت چارې او د ايران د پوځي قواوو مشري هم د رضاخان په لاس کې پاتې شوه. په داسې وضعيت کې په سياسي غونډو، ناستو او مطبوعاتو کې د احمدشاه قاجار پرضد د مخالفت خبرې پيل شوې.

د رضاشاه د قدرت وړ خدمتونه، پوځي ځواکمنتيا، ښه سياست او قاطع تدبير د دې لامل شو چې قاجاري سلطنت راو پرزوي. رضاخان د شاه په غياب کې چې په اروپا کې اوسېده، خپله ځواکمني ورځ په ورځ ټينگوله او همدارنگه يې دا هڅه کوله چې په پراخو تبليغاتو سره دا وښيي چې احمد شاه د هېواد د برخليک په اړه کومه پروا نه لري.

په پايله کې د ملي شورا مجلس د ۱۳۰۴ لمريز کال د لړم په مياشت کې د قاجاري سلطنت ړنگېدل او موقت حکومت يې د پوځ د مشر رضا شاه تر مشرۍ لاندې اعلان کړ. د ملي شورا د غوښتنې سره سم د هماغه کال د ليندۍ په مياشت کې د مؤسسان مجلس جوړ کړ او نوموړي مجلس سلطنت رضاشاه پهلوي ته تفويض کړ او د قانون هغه مواد چې سلطنت يې د قاجاريه کورنۍ مختص گانې لغوه او پر نوي موادو کې سلطنت د پهلوي کورنۍ ته ځانگړې کړ.

دويمه نړېواله جگړه چې له ۱۹۳۹ - ۱۹۴۵ م. کال پورې يې دوام وکړ، د ۱۳۲۰ لمريز کال د سمبلې مياشتې په ۲۵ مه د شوروي اتحاد او انگلسي قواوو له څو لوريو په ايران يرغل وکړ.

رضا خان په همدې مياشت کې سلطنت پرېښود او د هېواد چارې يې خپل مشر زوي او د سلطنت وليعهد ته وسپارلې او پخپله سويلي افريقې ته لاړ. نوموړي له هېواد څخه بهر له دوه کاله، لس مياشتو او نهه ورځو وروسته د زړه د درېدو له امله وفات شو.

رضا خان د خپل سلطنت د واکمنۍ پر مهال يې مهمې چارې سرته ورسولې: د منظم پوځ جوړول، د محاکمو د جوړښت نوي کول، د مدني او جزايي قوانينو د مجموعي تدوين، د وگړو د شمېرنې د ادارې جوړول، د پېژندنې کارتونه يا تذکرې، د املاکو د ادارې رامنځ ته کول، د سرتاسري ريل گاډي پټلۍ جوړول، د ملي بانک جوړول، د روپو چاپول، د گمرکي تعرفو وضع کول، د ښارونو جوړول، د فرهنگ پراخول، د شرکتونو رامنځ ته کول، د پوهنتون جوړول، د ټولنيزو اصلاحاتو رامنځ ته کول او ولايتونو ته د هغو تعميمول.

محمد رضا شاه پهلوي

محمد رضا شاه پهلوي د رضا شاه پهلوي زوی او د پهلوي کورنۍ دويم پاچا و. هغه د ۱۲۹۸ لمريز کال د لړم په مياشت کې په تهران کې زېږېدلی، لومړنۍ زده کړې يې په پوځي ښوونځي کې او لوړې زده کړې

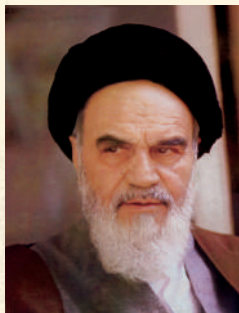
محمد رضا شاه پهلوی

يې په سويس کې بشپړې کړې. د ۱۳۲۰ لمريز کال د وږي (سنبلي) په مياشت کې په ايران باندې د پخوانۍ شوروي اتحاد او انگليسانو د حملې له امله رضا شاه سلطنت پرېښود او محمد رضا شاه چې د سلطنت وليعهد و، د سلطنت واک يې تر لاسه کړ. د وږي په ۲۵ مه يې د شورا په مجلس کې د وفادارۍ لوړه وکړه. په دې توگه په داسې تورو ورځو کې چې له يوې خوا نړېوالې جگړې نړۍ نيولې وه او له بله لورې د ايران هېواد د روس او انگليس تر اشغال لاندې و، سلطنت ته ورسېد. د محمد رضا شاه د سلطنت د لومړنيو کلونو ورځې ډېرې بدې وې، ځکه چې د هېواد خپلواکي له گواښ سره مخامخ وه او هم يې د ځينو برخو د تجزيې لپاره دسيسې جوړېدلې، د تهران د کنفرانس د اعلاميې په خپرولو سره چې د

انگليس، روس او امريکا مشرانو په کې گډون درلود، تر يو حده دا پلان له منځه لاړ، چې له امله يې تر دويمې نړېوالې جگړې وروسته اشغالي قواو ايران پرېښود. د محمد رضا شاه د سلطنت له مهمو کارونو څخه يو هم د ايران د نفتو ملي کول دي، چې د ډاکټر محمد مصدق په مشرۍ تر سره شو.

د محمد رضا شاه د حکمرانۍ د دورې له مهمو کارونو څخه دا دي چې ايران يې د ملگرو ملتونو د ټولنې سره يو ځای کړ، د تهران د تاريخي کنفرانس جوړول چې له امله يې د ايران ځمکنۍ بشپړتيا او خپلواکي تر لاسه شوه، د بغداد په نظامي ټړون (سنتو) کې د ايران داخلېدل، د لومړي ځل لپاره د تلوزيون د دستگاه رامنځ ته کول، د مرکزي بانک جوړول، د نالوستۍ پر وړاندې مبارزه، د سنا او شورا په مجلسونو کې د

ښځو د انتخاب حق، د لویو سرکونو جوړول، د سیاسي گوندونو رامنځ ته کول، د موټر جوړولو کارخانې، د اور گادو نوې پټلۍ، د ایران او روس تر منځ د گاز د نل لیکي غځول، د نړۍ له هېوادونو سره د سیاسي اړیکو ټینګول، د نفتي فابریکو جوړول، له عراق سره د اوبو د سرحدونو ټاکل، د فرانسی او آلمان په مرسته د هستوي انرژۍ د مرکز جوړول هغه څه دي چې یادولی یې شو.

آیت الله روح الله خميني

محمد رضا شاه د ۱۳۵۷ لمریز کال د مرغومي په میاشت کې د ایران د اسلامي انقلاب او پاڅون له امله د خپلې کورنۍ له ټولو غړو سره مصر ته ولاړ او تر ۱۸ میاشتو سرگردنۍ وروسته په ۱۳۵۹ کال کې د سرطان د ناروغۍ له امله په مصر کې مړ او هورې خاورو ته وسپارل شو.

د ایران اوضاع له ۱۳۵۶ لمریز کاله را وروسته له ډېرو چټکو بدلونونو سره مخ شو او هغه نهضت چې امام خميني له ۱۳۴۱ لمریز کال څخه پیل کړې و، پراخې کچې ته ورسېد او په انقلاب واوښت چې په پایله کې د ۱۳۵۷ لمریز کال د سلواغې د میاشتې په ۲۲ مه نېټه بریالیتوب ته ورسېد. مصر ته د شاه له تېښتې څخه وروسته هغه نظام چې ۳۷ کاله پر هېواد حاکم و، له منځه ولاړ. په پای کې د سلواغې د میاشتې په دولسمه امام خميني ایران ته راوگرځېد او خلکو یې تود هر کلی وکړ. نوی دولت په ۱۳۵۷/۱۱/۱۵ نېټه د امام خميني په حکم د مهندس بازرگان په صدارت رسمیت پیدا کړ، بازرگان ته دنده ورکړل شوه چې سربېره د هېواد پر اداره کولو ددې لپاره چې سیاسي نظام په اسلامي جمهوریت بدل شي، ټول پوښتنه وکړي او په دې توګه د ایران د تاریخ نوی څپرکی پیل شو.

په ټولګي کې فعالیتونه

زده کوونکي دې په ټولګي کې پر دوو ډلو وویشل شي، لومړنۍ ډله دې د قاجاري حکومت د سقوط د لاملونو او دویمه ډله دې د پهلوي کورنۍ په برخه کې یو له بل خبرې اترې وکړي.

پوښتني

- ۱- د محمدشاه قاجار د سلطنت د ړنګیدو لاملونه په ګوته کړئ.
- ۲- د رضاشاه د سلطنت مهمې پېښې په ګوته کړئ.
- ۳- د محمد رضاشاه د سلطنت د ړنګیدو لاملونه کوم و؟
- ۴- د ایران اسلامي انقلاب په کوم کال او د چا تر مشرۍ لاندې بریالی شو؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیتونه

زده کوونکي دې د ښوونکو او منابعو په مرسته د دویمې نړیوالې جګړې د لاملونو او پر ایران باندې د هغه د اغېزو په اړه معلومات تر لاسه کړي.

د چین د خلکو جمهوریت

په تېرو درسونو کې تاسې د چین د نفوس او ملي لږه کيو په برخه کې آشنایي تر لاسه کړې وه، په دې لوست کې د چین د تاریخي سوابقو او همدارنګه د ۱۹۴۹ میلادي کال د پېښو په هکله به معلومات وړاندې شي.

له دې کبله چې چین د درېوو لویو وچو اروپا، آسیا او افریقا د تقاطع په محل کې موقعیت لري، نو په سیمه کې نړیوال او د لویو قدرتونو په منځ کې له ستراتیژیک اهمیت څخه برخمن دی. چین په شمالي نیمه کره، د آسیا په ختیځه برخه او د آرام سمندر په لویدیځ ساحل کې پروت دی چې د ۹،۶ میلیونه کیلومتره مربع مساحت په لرلو د نړۍ درېیم لوی هېواد دی.

د چین د خلکو د جمهوریت پلازمېنه د پیکن (بی جېنگ) ښار دی، چې له ډېرو پخوانیو مرکزونو څخه ګڼل کېږي او تاریخي سابقه یې ۳۰۰۰ کاله مخکې ته رسېږي. یاد شوی ښار ۱۰۰۰ کاله مخکې جوړ شوی او اوه پېړۍ پخوا قوبلاي خان (بېجېنگ) خپل دایمي پایتخت وټاکه او تر اوسه پرته له ۱۹۲۸-۱۹۴۹م. کلونو ګومین تانګ چې پایتخت یې نن جینګ ته انتقال کړ، بېجېنگ د چین پلازمېنه ده. د چین ډېری اوسېدونکي د خان (هان) له نژاده څخه دي، چې د مختلفو پېړیو را په دېخوا په همدې ځای کې اوسیدلي دي، د بني امیه د حکومت پر مهال د منځني ختیځ او له سند څخه د مدیترانې تر سویل او د افریقې تر شماله پورې سیمې د اسلام تر واحد بیرغ لاندې راغلې، خو څرنگه چې هغه وخت د اسلامي نړۍ په ځینو ځایونو کې کورنۍ جګړې رامنځ ته شوې، نو له چین سره د اړیکو د پراختیا په برخه کې پر مختګ ونشو.

د عباسي اميرانو په مهال په ځانگړې توگه هغه وخت چې د خلافت مرکز له دمشق څخه بغداد ته یو وړل شو، د اتمې میلادي پېړۍ په نیمایي کې، د تزیني شیانو د غوښتنې له کبله ددې اړتیا پیدا شوه چې د سیمې د هېوادونو په سوداگرۍ کې په ځانگړې توگه له چین سره د مرکزي آسیا د هېوادونو د ځمکې له لارې نوی والی راشي. خو د فارس خلیج، د عربستان له سویل، د افریقا له ختیځ، هند، د آسیا له سویل ختیځ تر چین پورې د اوبو له لارې راکړه ورکړه د ډېر اهمیت څخه برخمنه وه. په دې دوره کې یو قوي مرکزي دولت پر اسلامي نړۍ حکومت کاوه او له چین سره د پراخو سوداگریزو اړیکو مدافع و. په چین کې هم د تانگ سلسله د سوداگریزې لارې د امنیت ضمانت کړی و.

سون یات سن

له شپاړلسمې میلادي پېړۍ څخه وروسته پرتگالیانو او هالنډیانو کله چې هرمز په ایران، گوا په هند او د چین په جنوب کې د ماکائو پر بحري او سوداگریزو لارو تسلط وموند، نو د چین اړیکې د ختیځ آسیا له نورو هېوادونو سره سمې کمزورې شوې.

د دیارلسمې میلادي پېړۍ په لومړیو کې د مغلو د يرغل له امله تر چینه پورې د سیمې هېوادونه او هم د منځني ختیځ سیمې په ورته برخلیک اخته شوې. په ۱۲۳۰ میلادي کې اوکتای قا آن له خپلو دوو وروڼو جغتای او تولي او له خپلو

زامنو سره د هوانگ هو د جلگې پر لوري حرکت وکړ او تر ۱۲۳۴ میلادي کال پورې یې د کای فنگ ښار ونیو.

په معاصرو پېړیو کې د منچو دولت خپل سوداگری د انګلیس سره محدود او تر څارنې لاندې ونیوله او د سوداگرۍ د اړیکو د کره کتنې غوښتونکي شول. انګلیسانو هڅه کوله چې د هند له لارې د نړۍ سره خپلې سوداگریزې اړیکې وساتي. د انګلیسانو اساسي موخې د چین سره د تریاکو سوداګري وه چې دغو اړیکو ناوره پایلې درلودې چې د تریاکو د جګړې ۱۸۴۱ - ۱۸۶۰ میلادي لامل وګرځېده.

په شلمه میلادي پېړۍ کې لومړی د امپراتورۍ حکومتونه او وروسته د چین ملي جمهوریت منځ ته راغی. ډاکتر سون یات سن چې د چین د مدرن پلار په نامه مشهور دی، د ۱۹۱۱ میلادي کال د انقلاب مشر د چین لومړنی جمهور رئیس هم و چې گوین تانګ د ګوند مشري تر ۱۹۲۱ میلادي کاله پورې پر غاړه وه.

د ۱۹۴۹ میلادي کال انقلاب

د ۱۹۲۸ میلادي کال په پسرلي کې د مائو په مشرۍ هغه پاتې شونې ماتې خوړونکي بلواګران (فضل خزان) او هغو پوځیانو چې د نانچانګ په ګېوډیو کې یې برخه اخیستې وه، ژوندي پاتې شوي وو، د جوده په قوماندې یو له بله سره یو ځای شول. د دغه ناکامه ګېوډي، د دواړو مشرانو کتنه د کمونېست

گوند قواوې له منځه وړلو څخه وژغورلې او دا پرېکړه يې وکړه چې پاتې قواوې د چين په سره پوځ کې تنظيم کړي او لومړنۍ هيله چې کمونېست گوند د چين د سره پوځ د ټينگښت لپاره جوړه کړه (چنگ کانگ شن) وه. همدارنگه مائو د ۱۹۳۱ ميلادي کال په وروستيو کې د چين لومړنۍ شورايي جمهوري د گيانگسي په سيمه کې اعلان کړ. د دويم نړيوال جنگ په پای کې په عملي توگه دوه چينه شتون درلود. يو هغه قلمرو و، چې د گوميندان تر نظارت لاندې و او بل هغه آزادي سيمې وې چې د چين کمونېست گوند رهبري کولې. گوميندان سره د امريکې د متحده ايالاتو له خوا د وسلو

مائو

او مهماتو، د پوځيانو د زده کړې او لېږد يې ختيځو برخو ته د ارتباطي لارو جوړونه او ساتنه، نظامي او ډيپلوماتيک ملاتړ کېده. د چين ډېموکراتيک قواوې له پوځي، اقتصادي اړيکو له پلوه د چانکای شیک رژيم په پرتله وروسته پاتې و، خو د خلکو ملاتړ او ملگرتيا يې لرله.

د چين کمونېست گوند د مقاومت لپاره اغېزمنه تياري نيولې وه. په اقتصادي برخه کې د ۱۹۴۶م. د مې د مياشتې د ۴ مې نېټې په مصوبه کې د چين د کمونېست گوند مرکزي کمېټې دا پتېلې وه چې د لويو ملاکانو ځمکې مصادره کړي. ددې تر څنگ يې د پوځي احضاراتو او جلب لپاره تدابير نيولي وو. کمونېست گوند وتوانېد چې د مختلفو مبارزو او نظامي لارې خلک د گوميندان د حملو پر وړاندې چمتو کړي.

د ۱۹۴۸م. کال په اوړي او مني کې آزادي غوښتونکي پوځ په کلکو او برياليو عملياتو لاس پورې کړ. د گوميندان پوځيان د چين په شمال ختيځ ښارونو کې محاصره او د ماتې سره مخامخ شول، د چين ډېره مهمه صنعتي سيمه چې د فلزاتو د ويلې کېدو کار خانې، د ډبرو د سکرو د رابستلو، ماشين جوړونې، د انرژۍ يا د لېږد رالېږد پرمختللې شبکې پکې وې کمونېستي قواوو ونيولې.

د ۱۹۴۸م. کال په پای کې کمونېست گوند پر ټول شمالي او شمال ختيځ چين واکمن شو. همدارنگه په ۱۹۴۹ ميلادي کال کې بېجېنگ پرته له مقاومت سره سقوط وکړ او د کمونېست گوند قواوو لاسته ولويد او د هماغه کال د نوامبر او اپريل د مياشتو ترمنځ د چين ښارونه يې له وينې تويونې د کمونېستانو لاسونو ته ولويدل. چيکا يچېنگ د خپلو پوځيانو له کوچنۍ ډلې سره تايوان ته تېښته وکړه. د پيکن تر نيولو او د چانکای شیک د قواو تر ماتولو وروسته کمونېست گوند بشپړ بريالتوب ته ورسېد او مائو د ۱۹۴۹م. کال د اکتوبر د مياشتې په لومړۍ ورځ د پکن د سولې په ميدان کې د چين د خلکو جمهوريت اعلام کړ.

څرنگه چې د چين بهرنی سياست له ۱۹۴۹م. کال څخه وروسته د مائو پر عقايد ولاړ و، نو د هغه افکارو او غبرگونونو پر بهرنیو او کورنيو مسائلو بشپړ اغېز درلود، ځکه نو د هغه هېواد بهرنی سياست

د ۵۰ مې لسيزې څخه وروسته د چين پر کورني لوړو ژورو او نړېوالو پېښو کې اغېز درلود. مائو د انقلابي جگړو پر وخت او د قدرت د لاس ته راوړنې مخکې او وروسته هېڅ کله له يوې ثابتې الگو د خپل د سياستونو د اجرا کولو لپاره کار نه اخیسته، بلکې د چين د اقتصادي، سياسي، پوځي او فني او نړېوالې اوضاع او ستراتيژيکي اصولو په پام کې نيولو سره به يې له انعطاف څخه کار اخیسته. له ۱۹۸۰ م. کلونو را په دې خوا د چين سياستونو د سيمې له هېوادونو او نړۍ سره د پام وړ وده وکړه او له دې امله چين د منطقي په سياستونو کې د پام وړ ارزښت لري چې په اوس وخت کې په سيمه کې د چين فعاله سياسي ونډه ډېر د اهميت وړ ده. پخوا چين په نړېوالو اړيکو او په ځانگړې توگه د مرستو په برخه کې اعتقادي (ايډيالوژيکه) بڼه درلوده او د بېچېنگ له پاليسۍ سره سم د سوسياليزم او د استعماري ضد نهضتونو په پراختيا کې چې د نړۍ په مختلفو ځايونو کې تر سره کيدل له ۸۰ لسيزې راپدې خوا د دې په کچه او اندازې کې بدلون راغی.

د چين نوی سياست او پاليسي اوس د نړېوالو مناسباتو د برابرۍ، متقابلې گټې، د همکاريو په شکلونو کې د نوښت او د عملي او ښو پايلو پر اساس ولاړه ده. ددې سياست موخه داده چې چين په نړېواله ټولنه کې اغېزمن او لوی نقش ولري. د پرانيستو دروازو د سياست په رامنځ ته کولو او له نړۍ سره د سياسي او اقتصادي مناسباتو په پراخولو سره چين د نړۍ د پرمختللو هېوادنو لکه جاپان، امريکا او لوېديځې اروپا په کتار کې درېدلی دی. او نن ورځ په نړۍ کې د صنعتي هېوادونو او مطرحه قدرتونو له ډلې څخه گڼل کېږي.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې په جلا ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د چين د سوابقو، دويمه ډله دې د مائو د شخصيت په برخه کې يو له بله پوښتنې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د چين هېواد چېرې موقعيت لري او د هغه د تاريخي لرغونتوب په اړه څه معلومات لرئ؟
- ۲- جمهوري نظام په چين کې څه وخت جوړ، او لومړنی جمهور رئيس يې څوک و؟
- ۳- د چين د کمونيست گوند د برياليتوب لاملونه څه وو؟
- ۴- د دويمې نړيوالې جگړې وروسته په چين کې له اقتصادي، سياسي او ټولنيز پلوه څه بدلون راغلی؟
- ۵- له اتيايمې لسيزې وروسته د چين بدلونونه څرنگه ارزوئ؟

له ټولگي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې د فرهنگي شخصيتونو او منابعو په مرسته په چين کې د ۱۹۴۹ ميلادي کال د انقلاب د لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او بيا دې په ټولگي کې ووايي.

تاجکستان

تاجکستان د افغانستان یو گاونډی هېواد دی، د نهم ټولګي په درسونو کې تاسې د هغوی د ژبې، نفوسو او په تاجکستان کې د مېشتو قومونو په اړه معلومات ترلاسه کړل، په اوسني لوست کې تاسې ته د نژادي ریښې، تاریخي سابقې او د هغه ځای د کلتوري حالت په هکله معلومات درکول کېږي.

د افغانستان په شمال کې یوه حاصلخېزه سیمه پرته ده چې ډېر عالمان او پوهان په دې باور دي چې آریایي نژاد خپلې د ژوندانه لومړنۍ ورځې او شپې د هندوکش د غرونو په لمن کې د جیحون او سیحون د رودونو پر غاړو تېرې کړي دي. د آریایانو په پخواني کتاب کې د داسې ځمکې یادونه شوې چې آب او هوا یې د ځمکې پرمخ د خلد په نوم یادېده او زموږ نیکونه هورې لوی شوي دي او په پوره ډاډ سره ویلای شو چې له هغې ځمکې څخه موخه همدا د جیحون او سیحون زړه وړونکي سیمه ده.

د هنري فیلډ د وینا له مخې (تاجکان مشهور خلک دي چې د ختیځ په ټوله سیمو کې خواړه واره دي، نه یوازې په ایران او پاکستان کې، بلکې د ماورالنهر په ښارونو او په هغو هېوادونو کې چې د تاتاریانو تر ولکې لاندې دي، اوسېږي او د هغوی د ځینو د ویناوو له مخې د چین تر سرحدونو یا

لږ تر لږه تر تيب پورې خپاره شوي دي.)

د پام وړ شمېر تاجکان په ازبکستان او قرغزستان کې اوسېږي، تاجکان د آريايانو له پخواني نژاده دي، دوی د ترکانو تر را څرگندېدو دمخه د مرکزي آسيا د ډېر پخواني تمدن ښکارندوی دي. سکندر د ميلادي څلورمې پېړۍ دمخه د تاجکانو خاوره ونيوله او د هغه ځای د خلکو تر مطيع کولو وروسته يې هورې له يونانيانو او مقدونيانو څخه يو لښکر کوټ جوړ کړ چې ۳۰ زره کسه يې هلته مېشت شول او د هغه ځای د خلکو سره يو ځای شول.

له ميلاد څخه دوه پېړۍ مخکې سکاهاڼو د يونانيانو ځای ونيو. له ۳۹-۲۷ د ميلاد څخه مخکې کلونو کې گواي شانگ (کوشان) ديو چيو نور قبایل ونيول او د کوشانيانو امپراطوري يې جوړه کړه چې وېي کړاي شول چې په مرکزي آسيا ۲۰۰ کاله حکومت وکړي. د کوشانيانو امپراطوري د درېيمې پېړۍ په پای کې کمزوري شوه او يو بل قوم چې روميانو هغوی (افتاليت)

يا سپين هونان يا اهياطله بلل، رامنځ ته شول. تاجيکان اکثراً له نژادي پلوه سپين نژاد پورې اړه لري او کله کله کولای شو چې د مغلو ځانگړنې په کې وگورو، علت يې دا دی چې هغوی او ترکانو يو له بله سره وده کړې ده.

د ترکي مهاجرينو پر له پسې يرغلو دا سيمه

داسې ترکي کړه چې په ۱۳ مه ميلادي پېړۍ کې

يې مغل يرغلگر په ځان کې مخلوط او هغوی يې تر خپل اغېز لاندې راوستل.

د نولسمې پېړۍ په نيمايي کې چې د وخت په تېرېدو سره د روسيې د ځمکې پراخولو لړۍ سويل لوري افغانستان خواته پيل شوه، د تاجکانو ستر مرکزونه لکه اورا، توبه او خجند له روسيې سره

امام علی رحمان

توضیح

دوه لويې کورنۍ لکه صفاريان او سامانيانو پر تاجکستان حکومت کړې دی او د پېړيو په اوږدو کې د شاعرانو او فضلاو د زړه وړونکي مرکز حيثيت درلود. رودکي سمرقندي، کمال خجندی، رشيد سمرقندي، خواجه عبدالملک عصارى سمرقندي اوسيفى بخارى د دغو شاعرانو او فضلا څخه وو.

سمر قند او بخارا لکه بلخ د خپل وخت د علومو او فنونو له مرکزونو څخه شمېرل کېږي.

وترل شول. د تاجکستان شمالي برخه د روسانو په قلمرو او سويلي برخه يې د بخارا د امير تر فرمان لاندې راغله. په ۱۹۱۸ ميلادي کال کې د شوروي د حکومت منگولې د مرکزي آسيا په مخکينيو نيول شويو سيمو کې ټينگې شوې، د همدې کال په اوږدو کې د تاجکستان شمالي برخه د خود مختار شوروي ترکستان يوه برخه شوه او په ۱۹۲۱ ميلادي کې سرې قواوې د بخارا شرقي برخو ته ورغلې او د دوشنبې ښار يې ونيو.

د ۱۹۲۴م. کال د منځني آسيا د جمهوريتونو د پولو ټاکلو په وخت کې د تاجک شورايي جمهوريت د ازبکستان جمهوري يو برخه شوه. په ۱۹۲۹م.

کال کې د دوشنبې ښار د ستالين آباد او په ۱۹۶۱ کې بېرته د دوشنبې په نامه ونومول شو او هم د ۱۹۲۴ کال د سرحدي ټاکنې په اساس ځينې ښارونه لکه سمرقند، بخارا، سرخان دريا، قشقادريا، د فرغانې سيمې له تاجکستان څخه بېلې شوې او د سرحدي ټاکنې له هماغه نېټې څخه په کې تر اوسه کوم بدلون نه دی راغلی.

د شوروي اتحاد تر ړنگېدو وروسته په ۱۹۹۱م. کال، کې تاجکستان خپله سياسي خپلواکي اعلان کړه او د ملگرو ملتونو د ټولنې او ځينو نورو نړېوالو ادارو غړيتوب يې ترلاسه کړ.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د تاجکستان د قومونو او دویمه ډله دې په تاجکانو باندې د روسانو د یرغل په اړه یو له بل سره مباحثه وکړي.

پوښتني

- ۱- د تاجکستان اوسېدونکي په کوم نژاد پورې اړه لري؟
- ۲- تاجکستان په کوم کال کې د شوروي ترکستان خود مختاره جمهوري یو برخه وگرځېده؟
- ۳- تاجکستان په کوم کال کې خپله سیاسي خپلواکي تر لاسه کړه؟

له ټولگي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې د ښوونکو او منابعو په مرسته په تاجکستان کې د اسلام د خپرېدو په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې ووايي.

ازبکستان

ازبکستان د اسلامي کلتور او تمدن له لویو مرکزونو څخه گڼل کېږي. په دې لوست کې تاسې د ازبکستان د موقعیت، اقتصاد، کلتور او لنډ تاریخ سره بلدېږئ.

ازبکستان داسې هېواد دی چې په مرکزي آسیا کې د دوو سیندونو آمو او سیر دریا ترمنځ پروت دی، په دغه هېواد کې ۷۱٪ خلک ازبک دي، په ازبکستان کې نور لږه کي، لکه روسان، تاجکان، قزاقان او تاتار هم اوسېږي. په سلو کې ۶۳ خلک په کلیو او بانډو کې ژوند تیروي، رسمي ژبه یې ازبکي او روسي ده. په ازبکستان کې تر میلاد څخه دمخه انسانان اوسېدل، تر میلادي شپږمې پېړۍ د مخه د دې هېواد ډېره خاوره د هخامنشیانو د قلمرو یو برخه وه.

په (۳۲۹ مخکې د میلاد) کې مقدوني سکندر، سمرقند او اوسني ازبکستان د باختر یونان یوه برخه وگرځوله.

د شپږمې میلادي پېړۍ په نیمایي کې د ترکي خانانو تر ولکې لاندې راغی.

عربانو د اوومې میلادي پېړۍ په دویمې نیمایي کې د مرکزي آسیا مهمې برخې ونیولې. قتیبه بن مسلم

د خراسان عربي والي ته دنده ورکړل شوه چې ماورالنهر په بشپړه توګه فتح کړي. هغه په شلو کلونو کې

د چین او کاشغر تر پولو نژدې او په شمال کې تر تاشکند پورې لښکرې راوړسولې او په پای کې یې سمرقند، تاشکند او فرغانه ونيوله.

د اسلام په ظهور او خپرېدلو سره په لسمه میلادي پېړۍ کې د ازبکستان اوسنۍ سیمه د سامانیانو د قلمرو یوه برخه شوه او د وخت

د طلا کارۍ جومات

په تېرېدو سره پرې غزنویانو، سلجوقيانو، خوارزمشاهیانو، مغلانو او تیموریانو حکومت کاوه.

مغولو د خپلو یرغلو په ترڅ کې د منځنۍ آسیا لویې برخې ونيولې، خو په تدریج او د مغلو د واکمنۍ په منځ ته راتګ، په ځانګړې توګه د تیمور له واکمنۍ څخه وروسته چې سمرقند یې د خپلې امپراتورۍ پلازمېنه وټاکله، ازبکانو د لومړي ځل لپاره د یوه قوم په توګه را څرګند شول.

ازبکانو خپل نوم له ازبک خان څخه ۱۲۸۲-۱۳۴۲م. کال چې د اسلام په دین مشرف شوي و، اقتباس کړ، همدارنګه ابوالخیر خان (۱۴۱۲م. کال د شبیان ځوان ځایناستی د جوجي زوي په مرکزي آسیا کې د ازبکو د قدرت بنسټ کېښود.

د ازبکستان ۸۵ سلنه خلک مسلمانان او حنفي مذهبه دي، د یو شمېر تېریو سره سره په اسلامي سنتونو او ارزښتونو ولاړ او پابند دي، په دې هېواد کې اسلامي ارزښتونه لکه: نکاح، تدفین،

اسلام کریموف

توضیح

سمرقند او بخارا د اسلامي تمدن له مهمو او لویو مرکزونو نه ګڼل کېږي. د اسلامي تمدن ډېرې نښې او آبدات هلته د یادگار په توګه پاتې دي، چې د بېلګې په توګه د شیردار مدرسې، طلاکاری مدرسې، د النع بېګ مدرسې، بي بي خانم جومات، د نمازگاه جومات، خانقاه د گورګاني امیر تیمور مقبره، د خواجه عبدالله احرار مزار، رودکي مزار، د شاه اسماعیل ساماني مزار، د خواجه بهاولدین نقشبند د آثارو مجموعه، مزارونو او آبدو نومونه یادولی شو.

خاوروته د مړي سپارل، د هلکانو سنتول، قرباني، د قرآن مجید تلاوت، د جوماتونو جوړول او د صدقو ورکول رعایت کېږي.

د ازبکستان د خلکو ملي ترکیب د ۱۹ مې پېړۍ له نیمایي او د شلمې پېړۍ له پیل څخه بدلون موندلی دی. د روسیې په وسیله د منځنۍ آسیا له اشغال وروسته، دې سیمې ته د ډېرو روسانو ورلېږل، په ځانګړې توګه د ۱۹۱۷ میلادي کال د (اکتوبر انقلاب) څخه وروسته د روسیې، قفقاز او اوکراین بزګران او کارګران دې سیمې ته راوستل شول.

په پخواني شوروي اتحاد کې د ۱۹۹۱ میلادي کال چټکو بدلونونو د ازبکستان مشرتابه ته دا فرصت ورکړ چې د یاد شوي کال د سپټمبر په لومړۍ نېټه

ازبکستان د یوه خپلواک هېواد په توګه اعلان کړي. د ازبکستان کمونیست ګوند منحل اعلان شو او لومړنۍ ټولټاکنې تر سره شوې او اسلام کریموف د رایو په ګټلو سره د جمهور رئیس په توګه وټاکل شو.

ازبکستان د خپلواکۍ تر اعلانولو وروسته د ملګرو ملتونو د ټولنې غړیتوب ترلاسه او په یو شمېر اقتصادي، نړېوالو او سیمه ییزو ټولنو کې داخل شو.

د منځنۍ آسیا په هېوادونو کې ازبکستان د ډېرو ښو اقتصادي په تېره بیا د کرنې په برخه کې د ښو امکاناتو لرونکی هېواد دی. ازبکستان د مسو، د سکرو ډبرو او نفتو کانونه لري، د فولادو د صنعت په

تولید، غذایی توکو، منسوجاتو او پنبې په پرمختګ کې یې بریالیتوبونه په برخه شوي دي. کرنه ددې هېواد د اقتصاد مهمه برخه ګڼل کېږي چې په اقتصادي پرمختیا کې ۲۸ سلنه ونډه لري او ۳۵ سلنه وګړي په کې په کار بوخت دي ازبکستان په نړۍ کې د پنبې دویم صادروونکی هېواد دی.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوه ډلو وویشل شي لومړۍ ډله دي د ازبکستان د اسلامي ابداتو په اړه او دویمه ډله دي د مهمو صنایعو په اړه په خپل منځ کې مباحصه وکړي.

پوښتنې

- ۱- د ازبکستان موقعیت په لنډه توګه توضیح کړئ.
- ۲- په ازبکستان کې کومې قومي ډلې ژوند کوي؟
- ۳- کومو سلسلو یا کورنیو په ازبکستان کې واکمني کړې ده؟
- ۴- د ازبکستان خلک په کومو ژبو خبرې کوي؟
- ۵- د ازبکستان د مهمو صنایعو نومونه واخلي.

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د ازبکستان نقشه رسم او د هغې پر مخ دې د ازبکستان ولایتونه، صنعتي ښارونه او ګاونډي هېوادونه په نښه کړي.

ترکمنستان

ترکمنستان په نړۍ کې د گازو له سترو صادروونکو هیوادونو څخه دی. د نهم ټولګې په تاریخ کې تاسې د ترکمنستان د موقعیت، نفوس او ژبې سره آشنا شوی. په دې لوست کې تاسې د تاریخي پېښو، د ترکمنانو د اصل او نسب او د هغه ځای د فرهنګي او اقتصادي حالت په برخه کې تفصیلي معلومات حاصلوئ.

ترکمنستان یو لرغونی هیواد دی. چې د زرګونو کلونو د پخواني تمدن زانګو بلل کېږي او د ګوک ټپه، نمازګاه ټپه د مروینار، نساء قلعه او اورګینج غونډې لوی فرهنګي مرکزونه په کې شتون لري. د څېړې له مخې ترکمنان مغلو ته ورته دي. په نسبي توګه لوړ، د تورو وېښتو لرونکي او نري اندامه دي. د لرغون پوهني پلټنې ښيي چې ترکمنستان تېروخت په منطقه کې د نړۍ د څارویو او د کرنیزو مرکزونو څخه یو مرکز و. د برونز په پېر کې ډیرو لویو تمدنونو له دې ځای څخه منشا اخیستي ده. د ترکمنستان د لرغونو تمدنونو څخه یو د ((الیتن اپ)) معماري ده چې د مینا او چاجاګلو تر مینځ موقعیت لري په دې ځای کې یوه مقبره شتون لري چې د معمارۍ له پلوه د بابل آثارو ته ورته والی لري او همدا رنگه لرغون پوهانو ثابته کړې چې په دې سیمه کې لیک ژبه موجوده وه او خلک د عالي او لوړ فرهنګ څخه برخمن وو. چې ترکمنستان له تاریخ څخه مخکې د انسانانو د استوګنې ځای و. په ۶- ۴ ق- م پېړیو کې د هخامنشیانو د امپراطورۍ یوه برخه وه او وروسته د پارتانو لاس ته ولېږده. د ترکمنانو د نژاد د ریښې په برخه کې مختلفې نظریې شته، خو هغه ځمکې چې ترکمنان په کې اوسي، له ډېرې زمانې څخه د انسانانو د استوګنې ځای او ډول ډول کلتورونو او تمدنونو په کې وده کړې ده.

ترکمنستان د خپل جغرافیوي موقعیت له مخې د ورېښمو د لوبې لارې په برخه کې مهم نقش لوبولی او د پېړیو په اوږدو کې د لوېدیځ او ختیځ ترمنځ نښلونکې کړۍ پاتې شوې ده. په پنځمه میلادي پېړۍ کې دا سیمه د هون او هېتالیانو د یرغل له امله او ساسانیانو د شانګ وروسته د هغوی لاسته ورغله. دا د لوی خراسان شمال ته د ترکي قومونو لومړنۍ نفوذ و.

په اوومه پېړۍ کې عربو پر خراسان د یرغل په ترڅ کې دا سیمه هم ونیوله، مرو د خراسان د عربو حکمرانانو پلازمېنه گڼل کېده او پر ماورالنهر یې حملې له همدې ځایه کولې. مروې ته د مامون الرشید او امام رضا راتگ په تاریخ کې هم ثبت دی.

که څه هم دې سیمې او ماورالنهر ته د ترکانو لومړنۍ راتگ په پنځمه میلادي پېړۍ کې د هیاطله د هجوم پر وخت و، خو د غور یا اغوز د ترکانو یرغل د مغلوستان له پولو څخه په لسمه میلادي پېړۍ کې د دې سیمې د خلکو جمعیتي جوړښت درې ورې کړ، سلجوق خان دمسلمانو ترکو په مرسته وتوانېده چې پر سیحون خپله واکمني ټینګه کړي او د سلجوقيانو د کورنۍ بنسټ یې کېښود.

په څلورمه هجري پېړۍ کې مقدسي غربي تاریخ لیکونکی لومړنی کس و، چې د ترکمن په نوم طایفې څخه یې یادونه وکړه او پر دې ټکي یې ټینګار وکړ چې لومړني مسلمان ترکان وو، نو ځکه د (ترک ایمان) په نامه له هغوی څخه یادونه شوې ده.

د جوامع التواریخ د کتاب پر اساس د ترکمنانو نسبې سلسله داسې تنظیم شوې ده: بافث بن نوح، دیب یا قوي، قراخان او غوزخان، د ترکمنانو اصلي نیکه اورخان کرخان دی.

ترکمنستان د مرکزي آسیا د مختلفو قومونو د اوسېدو ځای دی، خو ډېر خلک یې ترکمنان دي او لاندې قبیلې په کې اوسېږي:

۱- عالي ایلې

۲- اتا

۳- چاودار

۴- امرای (یمړلي)

۵- ارساری

۶- ساکار (ساقار)

۷- سایور

۸- ناریق

۹- تکه ارموت

۱۰- گوکلان

د ترکمنستان د پارلمان ودانۍ

څرنګه چې زیاترو ترکمنانو د تاریخ په اوږدو کې د څارویو

د روزنې له لارې ژوند کړی، نو ددې لپاره چې دغه اقتصادي فعالیت فعال وساتي، نو په کلیو کې اوسېږي. د مغلو یرغل او د خوارزمشاهانو مادي وضع سخته خرابه کړې وه. د مرکزي آسیا ډېر ودان ښارونه ټول وېجاړ او د مغولو لاسونو ته ولوېدل. یاده شوې سیمه په دوو برخو چې شمالي برخه یې مغلو او د ازبیکو خانانو او جنوبي برخه یې ایلخانانو ونيوله.

له ۱۵-۱۷م. پېړۍ څخه دا سیمه د شیبک خان ازبک تر ماتې وروسته صفویانو ونيوله، په ۱۸۵۰- ۱۸۷۳ میلادي کلونو کې د روسیې سیاسي تحریکاتو د ترکمنستان پراخه سیمه د بخارا، خیوې، فرغانې، خوقند او قازان په حکومتونو ووېشله، روسانو په یوه منظم ځنځیري حرکت سره بخارا، خیوه او فرغانه تر ولکې لاندې راوړل او په پای کې په ۱۸۸۱م. کال روسي جنرال اسکولوف پر اخال باندې د یرغل او د گوک ټپې قلعي په نیولو سره وتوانېد چې پر ترکمنانو بریالی او ترکمنستان اشغال کړي، د ترکمنستان لوېدیځه برخه په خپله خوښه د روسیې سره یو ځای شوه.

په روسیه کې د ۱۹۱۷ میلادي کال تر انقلاب وروسته ترکمنستان د شوروي ترکستان د جمهوریت یوه برخه شوه.

تر خپلواکۍ وروسته د ترکمنستان اقتصاد د نورو نویو جمهوریتونو په څېر په دولتي مالکیت ولاړ و. د خپرو شویو آثارو له مخې د هېواد د ټولو محصولاتو ۹۵ سلنه د دولتي واحدونو له خوا تولیدېدل. بانکونه، بیمې، بهرنۍ سوداګري او ټول لوی پلورنځي دولتي وو، دغه اقتصادي سیستم چې پر دولتي بنیاد ولاړ و، د نوښت د نشتوالي، لږ کاري، فلجونکې بېروکراسۍ او د تکنالوژۍ د نشتوالي له امله له سختو ستونزو سره مخ وه او د پورته ستونزو د له مینځه وړلو لپاره دولت په دوو کارونو لاس پورې کړ:

- ۱- په مسکو او د کامولټ د نورو غړیو هېوادونو پورې د ځان تړنې د رېښو پرې کول.
 - ۲- د ملي اقتصاد بنسټ اېښودل او د طبیعي څیرمو څخه په خپلواکه توګه ګټه اخیستنه د کورني اړتیاوو د رفع کولو په منظور. چې د دې مامول د پوره کولو لپاره څو مرحله یزه ملي ستراتیژي مطرح شوه.
- ترکمنستان د روسیې له فدارسیون څخه وروسته د مشترک المنافع هېوادونو په منځ کې د ۲،۷ ترلیون متر مکعب ګازو په درلودو سره دویم هېواد دی. د ترکمنستان په سلو کې ۴۸ سلنه خلک په کرنیزو او د څارویو په چارو بوخت دي. ددې هېواد په سلو کې ۸۰ سلنه ځمکه د اوبو د سرچینو له نشتوالي سره مخامخ ده. په ترکمنستان کې مالدارۍ نسبتاً ښه وده کړې ده. د قره قل پسونو د نرمو وړیو او پوستکو په لرلو سره په کې ډېر روزل کېږي. د ترکمنستان یو بل صنعت غالی جوړونه ده چې د ترکمني ښځو په منځ کې رواج او نړېوال شهرت لري، ترکمنستان په مرکزي آسیا کې له ځانګړي جغرافیوي پلوه مناسب ستراتیژیک موقعیت لري.

- دغه هېواد تر ځمکې لاندې ډېرې لویې په ځانګړې توګه د نفتو ذخیرې لري چې همدې ټکي د سیمې د هېوادونو پام ترکمنستان ته را اړولی دی.

• ترکمنستان اروپا او ځینو نورو هېوادونو ته د گاز د انتقال پوتنسیال لري او د اروپا د انرژۍ د تامینونو لپاره هېوادونو څخه گڼل کېږي.

• ترکمنستان د کسپین د سمندرګي له ساحلي هېوادونو څخه دی چې د انرژۍ څېرمو په لرلو سره له اقتصادي لوړ ارزښت څخه برخمن دی.

ترکمنستان د پخواني شوروي اتحاد د ۶۰ کلنې واکمنۍ په وخت کې د نورو منځنۍ آسیا د جمهوریتونو په څېر د بدلونونو له مخې یو منجمد تاریخ تېر کړ، یوازې د یادولو مهمه پېښه په کې د قره قوم د کانال جوړول و.

په پخواني شوروي اتحاد کې د سیاسي بحرانونو په ډېرېدو سره کمونیست حزب منحل او د ترکمنستان دیموکراتیک گوند د ۱۹۹۱ م. کال د اکتوبر په ۲۶ مه جوړ شو، چې مشري یې نیازاف پر غاړه لرله او د اکتوبر په ۲۷ مه ترکمنستان رسماً خپله خپلواکي اعلان او د یوه خپلواکه هېواد په توګه په رسمیت وپېژندل شو. یو کال وروسته ددې هېواد د پارلمان له خوا نوی اساسي قانون جوړ او د جمهور رئیس واک یې په کې ډېر کړ.

تر خپلواکۍ وروسته ترکمنستان د ملګرو ملتونو د ټولنې، د خپلواکو مشترک المنافع هېوادونو، د آسیا پراختیایي بانک، اسلامي پرمختیایي بانک، اسلامي کنفرانس د سازمان، د کار د نړېوال سازمان او دلسگونو نورو نړېوالو ټولنو غړیتوب ترلاسه کړی دی.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د ترکمنستان د موقعیت په اړه، دویمه دې د ژبې، درېمه دې د ترک تبارانو د استوګنې او څلورمه دې د ترکمنانو د نژادي ریښې په برخه کې یو له بله پوښتنې وکړي.

پوښتنې

- ۱- د ترکمنستان د مشهورو قبایلو نومونه واخلئ؟
- ۲- روسانو په کوم کال کې ترکمنستان ونیوه؟
- ۳- ترکمنستان له خپلواکۍ څخه وروسته څه ډول ستراتیژي طرح کړه؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د ترکمنستان نقشه رسم او د هغې پر مخ د صنعتي ښارونو ولایتونه او ګاونډي هېوادونه په نښه کړي.

د دریم څپرکي بیا کتنه

د دولسم ټولگي د تاريخ د کتاب درېم څپرکی چې د (ګاونډيو هېوادونو) تر عنوان لاندې جوړ شوی دی او د چین، پاکستان، ایران، تاجکستان، ترکمنستان، او ازبکستان د هېوادونو معاصر تاريخ په کې شامل دی. د دې څپرکي په تالیف کې تر ډېرې کچې هڅه شوې چې زده کوونکي په لنډه توګه د هر هېواد له پېښو، موقعیت، نفوسو، دودیزو ژبو، کلتوري میراثونو، اقتصاد او صنعت سره آشنایي او پېژندګلوي پیدا کړي. په ځینو لوستونو کې هڅه شوې ده چې د ګاونډيو هېوادونو هغه تاریخي پېښې چې په ځانګړو دورو کې رامنځ ته شوي دي، فهرست کړي او پېښې په کې په مفصله توګه څېړل شوي دي چې زده کوونکي د تاریخي پېښو ژور ته داخل او پرې پوه شي دا د دې لپاره چې تاریخي پېښې ورته روښانه او د پوهېدو وړ شي. تاريخ له وچ سياسي چوکاټه راوړځي چې د بشري ټولنې د فعالیتونو فرهنګي، سياسي او اقتصادي غوښتنه ده. سره له دې چې په یوه څپرکي کې د ګاونډيو هېوادونو د ټولو تاریخي پېښو او حوادثو یادونه یو ډېر ګران کار دی، خو د توان تر کچې هڅه شوې ده چې خپلې دغې موخې ته به رسېدلي یو.

څلورم څپرکی

په شلمه پېړۍ کې د نړۍ مهمې پېښې

د څپرکي موخې

- ۱- په شلمه پېړۍ کې د نړۍ د ځینو مهمو پېښو سره بلدتیا.
- ۲- د لومړۍ نړیوالې جګړې او د هغې د لاملونو نه تحلیل کول.
- ۳- دویمه نړیواله جګړه او د هغې لاملونه تحلیل او تفسیر وکړای شي.
- ۴- د ملګرو ملتونو د جوړښت ضرورت درک کړای شي.
- ۵- په صنعتي ځواک باندې د جاپان د بدلون سره پېژندګلوي.
- ۶- د پخواني شوروي اتحاد د ټوټې کېدلو د لاملونو تحلیل او تفسیر وکړای شي.
- ۷- د آلمان، فرانسې او انګلیس سیاسي جوړښت سره پېژندګلوي تر لاسه کړي.
- ۸- د نقشو او اطلسونو څخه ګټه پورته کړي.

لومړۍ نړيواله جگړه او د هغې لاملونه

په دې لوست کې زده کوونکي د لومړۍ نړيوالې جگړې له علتونو، لاملونو او د هغو د ناوړو پایلو په اړه معلومات تر لاسه کوي.

لوېديځې نړۍ د شلمې پېړۍ په لومړيو کې پر نړۍ پوځي او اقتصادي واک تر لاسه کړ. په نوموړي پېړۍ کې اروپايي سرتېرو او مقاماتو پر هند، سويل ختيځې آسيا او د افريقا پر ډېرو برخو حکومت کاوه. د بهرني سياست مامورينو او اروپايي سوداگرو د چين، ايران او عثماني امپراتورۍ اقتصادي او سياسي چارې په لاس کې درلودې. په لوېديځه نيمه کره کې متحده ايالات د لوېديځو قدرتونو په ډله کې نوی مطرح شوی و او په ټوله نړۍ کې په يوه ځواکمن قدرت بدلېده.

د وضعې او حالاتو بدلون داسې و چې د عمومي جگړې لپاره يې لار هواروله. د دغه حالت په پای کې لومړۍ نړيواله جگړه پېښه شوه. لومړی د بازارونو پر سر اقتصادي سيالی پيل شوې، ورپسې د اروپا اتحاد، هېوادونه يو د بل پر ضد متحد کړل. درېيم، ټولو قومي ډلو قوي ملي پاله احساسات درلودل. د اروپا صنعتي هېوادونو د نفوذ او مستعمره کولو پر سر يو له بله سره سياسي سيالی درلوده. انگلستان تر ۱۸۷۰ م. کاله پورې په ټوله نړۍ کې تر ټولو مخکې صنعتي هېواد و. وروسته المان په صنعت پيل وکړ

او په چټکۍ سره صنعتي شو او د وړلو راوړلو او اړیکو نوې شبکه یې رامنځ ته کړه. الماني سوداګرو له انګلیسي سوداګرو سره د آسیا په ختیځ، منځني ختیځ او لاتینه امریکا کې بریالۍ سیالۍ پیل کړې. د نړیوال واک پر سر سیالۍ په سمندري وسله واله سیالۍ باندې بدلون وموند. مهم هېوادونه لکه: د امریکا متحده ایالات او جاپان د خپلو کشتیو د چلونې د خوندیتوب لپاره خپل سمندري ځواک پیاوړی کړ. انګلستان په ۱۸۸۴م. کال کې د کشتیو او لویو سمندري توپونو جوړول پیل کړل. المان چې په اقتصادي برخه کې د هغه اصلي دښمن و، ډېر ژر یې د هغه هېواد تقلید وکړ.

د شلمې میلادي پېړۍ په لومړیو کې د المان د سمندري ځواک چټکه پیاوړتیا د انګلستان د سمندري ځواک ته یو ګواښ و. انګلیس هڅه وکړه چې د سمندري پوځي سیالۍ د پای لپاره له المان سره یوه موافقه وکړي. کله چې دغه هڅه ناکامه شوه، انګلستان د متحدینو په لټه کې شو.

فرانسې او انګلستان د خپلو هېوادونو په منځ کې په ۱۹۰۴م. کال کې یو تړون لاسلیک کړ. انګلستان په ۱۹۰۷م. کې له روسیې سره هم متحد شو او د دې درې هېوادونو اتحاد په (مثلت) تبدیل شو.

د اروپا مهمو قدرتونو په هغه وخت کې په دوو اتحادونو کې یو د بل مخې ته ولاړ وو او دواړو خپل ځانونه وسله وال کول او د عمومي جګړې ګواښ ډېر شو. د بهرني سیاست بدګومانی او بې باورۍ سوله لا د خطر سره مخامخ کړه. تر لومړۍ نړیوالې جګړې دمخه د اتریش ولعهد ساریو د بوسني مرکز کې ووژل شو.

المان نېټ درلود چې یوازې له خپل لوی متحد اتریش څخه ملاتړ وکړي. بل متحد یې ایټالیه وه. برعکس روسیې تصمیم ونيو چې صربستان سره مرسته وکړي. روسي پوځ لومړی پوځ و چې د جګړې لپاره تیار شو. د المان حکومت له روسیې څخه وغوښتل چې له دې کاره لاس واخلي. ځکه له دې یې وېره درلوده چې روسیه او فرانسه به یې پر خاوره په یوه وخت یرغل وکړي. روسیې د المان غوښتنه رد کړه او د ۱۹۱۴م. کال د اګست په لومړۍ نېټه المان لومړی روسیې ته او بیا فرانسې ته د جګړې اعلان وکړ.

المانيانو د بلژیک ناپیلتوب تر پښو لاندې او د ۱۹۱۴م. کال د اګست په درېیمه یې پر هغه هېواد یرغل

وګړې يوه ورځ وروسته انگلستان المان او اتریش ته د جګړې اعلان وکړ. په صربستان د اتریش د يرغل تر پرېکړې وروسته په يوه اونۍ کې د دوو لويو اتحادو هېوادونه په جګړې کې ښکېل شول. لومړۍ نړيواله جګړه د ۱۹۱۴ م. کال د اګست په لومړۍ نېټه پيل شوه او د دواړو تړون هېوادونو هيله درلوده چې په چټکۍ سره به بريالي شي، البته ټول په دغه وړاندوينه کې تېروتي وو. روسان په چټکۍ سره منسجم شول. فرانسې فکر نه کاوه چې المان به د بلژيک له لارې حمله وکړي. ايټاليې د المان او اتریش سره په اتحاد کې له جګړې سرغړونه وکړه. اتریش د خپلې ځانځانۍ له امله ونه توانېد چې پر وړوکي صربستان بريالی شي.

امريکا له اروپا څخه د جلاوالي سنت وساته. او خپله بېطرفي يې اعلان کړه. ختيځې او لوېديځې جبهې د جګړې اصلي ميدانونه وو. لوېديځه جبهه د سوېس له سرحده پيل او د فرانسې په خاوره کې د شمال تر روده ادامه درلوده. ختيځه جبهه د لهستان په خاوره کې تر روسيې پورې غځېدلې وه. په ۱۹۱۶ م. کال کې ختيځه جبهه په بالکان کې پرانېستل شوه.

متفقينو په ۱۹۱۵ م. کال کې هڅه وکړه چې د عثماني امپراتورۍ په ماتولو سره په دردنيل کې د پښې اېښودو ځای پيدا کړي. د متفقينو په زرګونو کسانو چې ډېری يې استراليايي ځوانان وو، د هغو غرونو په لمنو کې چې عثماني ترکانو په توپونو او وسلو ترې دفاع کوله، خپل ځانونه له لاسه ورکړل. د عثماني امپراتورۍ عربي اتباعو په ۱۹۱۶ م. کال کې د ترک د حاکمانو پر ضد پاڅون وکړ. دغه پاڅون د ملک فيصل په مشرۍ چې په هاشمي اصلي کورنۍ پورې يې اړه درلوده، له عربستان څخه يې فلسطين او سوريې ته خپور شو. انگلستان او فرانسې دواړو د عربي پاڅون کوونکو غوښتنې پوره کړې چې په پايله کې عثماني امپراتوري له مينځه ولاړه د عثماني خلافت له مينځ تللو سره مسلمانانو خپل د سياسي يووالي سمبول له لاسه ورکړ.

المانيان د ۱۹۱۶ م. کال په فبرورۍ کې له اقتصادي ستونزې سره مخ شول. د المان د قومندې مرکز د دې لپاره چې له دې ستونزې ووځي، وېي غوښتل، چې په فرانسه کې د وردن پر ښار يرغل وکړي،

البته دا بې نه گڼله چې په جبهه کې به د متفقینو ځواک لوی بری تر لاسه کړي، بلکې دا هیله یې درلوده چې د دفاع په ترڅ کې به د فرانسې ځواکونه په تدریجي توګه له منځه یوسي.

ساتونکو له وردن څخه د فشار د له منځه وړلو لپاره له انګلیسانو او فرانسویانو څخه یو مرکب ځواک جوړ کړ او د سوم سیند په اوږدو کې یې یوه درنه حمله پیل کړه. د سوم سیند د جګړې په لومړۍ ورځ انګلیسانو د ۶۰۰۰۰ په شاوخوا کې تلفات ورکړل. په لومړیو ۲۴ ساعتونو کې په هره دقیقه کې ۱۵ انګلیسان مړه او ۳۰ کسه ژوبل شول. انګلیسانو د سوم (Somme)^(۱) په جګړې کې نوې وسلې واردې کړې. جګړې تر دسمبره پورې دوام وکړ. په دې جګړه کې المانیانو ۳۳۰۰۰۰ او فرانسویانو ۳۵۰۰۰۰ کسه تلفات ورکړل. د ایټالیا په جبهه کې د تلفاتو شمېر له ۳۰۰۰۰۰ څخه ډېر شو. په ختیځه جبهه کې بڼایي د ۲،۱ میلیون کسو پورې په جګړې کې وژل شوي وي. جګړې له یو میلیون څخه ډېر زخمیان درلودل.

د ۱۹۱۵ کال د می په ۷مه یوه الماني تحت البحري کښتۍ پر لوسی تانیا اقیانوس پیماناوې کښتۍ چې د ایرلنډ په سیند کې د حرکت په حال کې وه، یرغل وکړ او دا کښتۍ په چټکۍ سره ډوبه شوه او ۱۲۰۰ کسه په کې مړه شول. له ۱۰۰ څخه ډېر غرق شوي، امریکایان وو. لوسی تانیا انګلستان ته په پټه وسله وړله.

د لوسی تانیا غرقېدو المان او متحده ایالات د جګړې ډګر ته رابښکېل کړل. لس میاشتې وروسته ترنختیا ډېره شوه. د ۱۹۱۶ م. کال د مارچ په ۲۴مه المانیانو فرانسوي ولاړه کښتۍ د مانش په سمندرګي کې غرقه کړه او یو ځل بیا د امریکا خلک ووژل شول.

لومړۍ نړیواله جګړه د نړۍ د تاریخ لومړنۍ هوايي جګړه وه. د جګړې په لومړیو مرحلو کې ډېرو هېوادونو د دښمن د واحدونو موقعیت د معلومولو لپاره له الوتکو څخه ګټه اخیسته.

متحده ایالاتو او متفقینو یې د سمندري مراقبتي نظام په وسیله د المانیانو یرغلو ته ځواب ورکړ. یو شمېر کښتۍ د څارنې لپاره یو له بله سره حرکت کاوه.

د ۱۹۱۸ م. کال په مارچ کې د برست لیتوفسک تر تړون ۱۸ ورځې وروسته الماني ځواکونه دې ته اړ

۱- سوم (Somme) د فرانسې په شمال ختیځ کې د مانش د سمندرګي په نامه یوه سیمه ده.

شول چې له روسيې څخه لوېديځي جبهې ته راشي. المانيانو په لوېديځه جبهه کې وحشتناکه حمله پيل کړه. د درنې توپخانې په بمبارد او گاډي بمونو سره يې حمله وکړه. انگليسي، فرانسوي او بلژيکي واحدونه يې د سيند لوري ته په شا کړل. د ۱۹۱۸م. کال په سپتمبر کې بلغارستان له موقتې دږبنۍ سره موافقه وکړه. عثماني امپراتوري د اکتوبر تر پايه تسليم شوه. د ۱۹۱۸م. کال د نوامبر په درېيمه اتریش، مجارستان د دږبنۍ منل لاسليک کړل چې په جگړې کې د هغوی د لاسوهنې د پای معنا يې لرله.

د ۱۹۱۸م. کال د نومبر په ۱۱مه سهار سر تا سري دږبندي وشوه او په لوېديځه جبهه کې د توپونو درزا غلې شوه. په پای کې تر څلورو کلونو وروسته لومړۍ نړيواله جگړه پای ته ورسېده. د رسمي شمېرنو له مخې په لومړۍ نړيواله جگړه کې د ځمکنیو او سمندري قواو ۹،۱ ميليونه سرتيري ووژل شول او يا يې له ژوبلېدو او ناروغيو له امله ژوند له لاسه ورکړ. تر ۲۱ ميليونه ډېر پوځيان ژوبل، ۷،۴ ميليونه کسه بنديان يا ورک شول. دغه شمېرنه د ملکي خلکو په برخه کې نه ده.

د جگړې اقتصادي پايلې

د فرانسې، لهستان (پولنډ)، سربستان ډېرې شمال ختيځې برخې او د اېټاليا شمال ختيځې سيمې په کنډوالو بدلې شوې. يوازې په فرانسه کې ۴۸۰۰ کيلو متره ځنگلي ځمکه وسوځېده او د ۱۲۸۰۰ کيلو متره مربع په شاوخوا کې کرنيزه ځمکه يې له منځه لاړه. د وردن په شاوخوا کې تر جگړې وروسته تريو نسله پورې مېکانيزه کرنه ناشونې وه، له دې امله چې ټوله ځمکه د اوسپنو ټوټو نيولې وه. مادي زيان کليوالي او ښاري خلک دواړه له اقتصادي ستونزو سره مخامخ کړل. بزگرانو تريو ميليون ډېر څاروي او حيوانات له لاسه ورکړل. په ښارونو کې تر ۶۰۰۰۰۰ ډېرې ودانۍ وړانې او يا زيانمنې شوې. پلونه، لويې لارې، تونلونه، د اورگاډي پټلۍ د تلگراف او ټېلېفون مزلې له منځه لاړل. لومړۍ نړيواله جگړه د بشريت په تاريخ کې تر ټولو وړانوونکې او د ډېر لگښت لرونکې جگړه څخه شمېرل کېږي. دې جگړې د روسيې، المان، اتریش، مجارستان او عثماني ترکيې امپراتوري له منځه

یووره. د رومانوف، هونسولرن او هاپسبورگ لړې له واکه لري شوې. د اروپا او سویل لوېدیځې اسیا د نقشو ډېری برخې له سره وکښل شوې. فرانسوي امپراتوري د فاتحینو تر منځ ووېشل شوه. جګړې فرانسه او روسیه ورانه کړه. المان، بلژیک او انگلستان یې هم زیانمن کړل. د امریکا متحده ایالات انزوا او ګوښه والي ته ستون شو. لوړې او ناروغيو او جګړې ډیر تلفات را منځته کړل او د اروپا پخوانۍ امپراتورۍ یې یو له بله سره بېلې کړې. تر څلورو کلونو اوږدې جګړې وروسته سوله منځ ته راغله.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په ټولګي کې پر دوو جلا ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د جګړې پر علتونو او دویمه ډله دې د اروپایي هېوادونو د سیالیو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي.

پوښتنې

- ۱- لومړۍ نړیواله جګړه په کوم کال کې پېښه شوه؟
- ۲- په دواړو جلا اتحادونو کې کومو هېوادونو ګډون درلود؟
- ۳- په دې جګړه کې کومو هېوادونو ډېر تلفات ولیدل؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د جګړې د پایلو په اړه د منابعو په مرسته معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې ووايي.

دویمه نړیواله جگړه

آدولف هیتلر

په دې لوست کې به د دویمې نړیوالې جگړې څخه د مخه د بحرانونو په اړه او همدارنګه د جگړې د لاملونو او پایلو په اړوند معلومات تر لاسه کړئ.

اقتصادي بحران او رکود د ۱۹۲۹ - ۱۹۳۳ م. کلونو تر منځ په المان کې په ډیره چټکتیا سره پراختیا ومونده. او دې بحران درې کاله دوام وکړ، په صنایعو کې پر سلوکې ۴۰ ټیټوالی راغی. د بیکارانو شمېر ۷.۵ میلیونو تنو ته ورسېد، واقعي مزد له ۲۵ څخه تر ۴۰ په سلوکې راټیټ شو. کرنه د حوادثو قرباني شوه او یو شمېر بانکونه له ماتې سره مخامخ شول اقتصادي ناوړین د ویمار جمهوري جوړښت متزلزل کړ او د هیتلر د رامینځ ته کېدو لپاره یې په سیاسي ډګر کې زمینه برابره کړه.

آدولف هیتلر په ۱۸۸۹ م. کال په اتریش کې زیږېدلی او د لومړۍ نړیوالې جگړې وروسته یې د نازي ګوند جوړ او په ۱۹۲۰ م. کال کې همدې ګوند مشري یې تر لاسه کړه چې ملي پالنه، افراط پالنه، نژاد پالنه او پریهودو تیری د هغه له اصولو څخه وو. نوموړی په لومړۍ نړیواله جگړه کې څو وارې ټپي شوی و د نازیو له شعارونو څخه یو هم دا وه (نن آلمان سبا جهان)، هیتلر عقیده در لوده هر څوک چې په منځنۍ اروپا مسلط شي کولای شي پر ټوله اروپا او نړۍ تسلط پیدا کاندې.

د اروپا قدرت غوښتونکي واکمنان د سولې لپاره ګواښ کېدل. په شوروي اتحاد کې ستالین غوښتل

چې خپله واکمني پراخه کړي. د موسولیني په مغزو کې د روم د لرغونې امپراتورۍ خیال ګرځېده. په ۱۹۳۶م. کې د ملتونو ټولنه بېخي بې باوره شوې وه. د همدې کال په اکتوبر کې هټلر او موسولیني د روم - برلین محور جوړ او هغه یې (پولادي تړون) ونوماوه. لږ وروسته جاپان او ایټالیا د کمترن تړون لاسلیک کړ چې موخه یې د کمونېزم د پراخوالي مخنیوی و. د جاپان امپراتورۍ د ۱۹۳۷م. کال په دوبي کې د چین پر شمال یرغل وکړ. د ملتونو ټولنه یو ځل بیا ونه توانېده چې سوله وساتي. هټلر په ۱۹۳۸م. کې اتریش له آلمان سره یو ځای کړ او وروسته یې د سودت آلماني سیمې چې د وارسای د تړون له مخې د چکوسلواکیې برخې ګرځېدلې وې، بېرته د آلمان سره یو ځای کړې. هټلر او موسولیني دېسمبر په میاشت کې د انگلستان او فرانسې د لومړیو وزیرانو سره د میونخ په ښار کې وکتل.

د آلمان پوځ د ۱۹۳۹م. کال د دېسمبر د میاشتې په لومړیو کې پر لهستان (پولنډ) یرغل وکړ. د آلمان پوځ له پوځي تاکتیک څخه ګټه واخېسته او په چټکۍ سره یې د لهستان پوځ درې ورې کړ.

انگلستان او فرانسې په ۲۴ ساعتونو کې آلمان ته د جګړې اعلان وکړ او له دې سره بیا دویمه نړیواله جګړه پیل شوه. پخوا له دې چې په اروپا کې جګړه پیل شي، د ایټالیا دیکتاتور موسولیني ایتویا نیولی و. د افریقا په شمال کې د مصر او سوېز کانال پر سر جګړه ونېسته. د سوېز د کانال په نیولو چې هر یو بریالی شوی وای، له دې لارې یې کولای شول چې په مستقیمه توګه خپلې جنګي بهرې د اسیا جبهې ته ورسوي. هر هېواد چې شمالي افریقا نیولې وای، د منځني ختیځ ټولې د تیلو ذخیرې سیمې یې تر ولکې لاندې راتللې.

د متفقینو ځواکونو د مصر په العین کې د نازیانو پرمختګ ودراره او په ۱۹۴۲م. کې یې د هغوی پر ضد یرغل پیل کړ او ۹۰۰۰ آلماني پوځیان یې اسیر کړل. دویمه نړیواله جګړه چې په اروپا کې پیل شوه، نو المانیان ورته په بشپړه توګه تیار وو، جګړیز وسایل یې نوي او پوځیانو یې ښه زده کړه کړې وه. د ۱۹۳۹م. کال په دېسمبر کې د آلمان لښکرو پر لهستان یرغل وکړ او د لهستان پوځ یې په څلورو اوونیو کې د ننه درې ورې کړ. په دې وخت کې شورویانو د هغه پټ تړون له مخې چې له آلمانیانو سره یې کړی و، د لهستان ختیځ یې ونیو. له لومړۍ نړیوالې جګړې څخه وروسته فرانسې له آلمان سره خپله پوله پیاوړې کړې وه او په ختیځ کې یې د یرغل د مخنیوي لپاره د ۳۲۰ کیلو مترو په اندازه اوسپنیز استحکامات جوړ کړل. دغه استحکامات د یوه سیاستوال په نامه، د ماژینو د خط په نامه ونومول شول. د دغو استحکاماتو ډېره

برخه د ځمکې لاندې جوړه شوې وه.

المان پر لهستان يرغل وکړ. فرانسوي ځواکونه د ماژينو په خط ځای پر ځای شول او انگليسان د مانښ له سمندرگي څخه تېر شول او د فرانسې په شمال کې دېره شول. دانگليسانو سمندري ځواکونو د المان بندرونه محاصره کړل.

د جگړې په اوږدو کې شورويانو په ختيځ کې د لاتويا، استونيا او لېتوانيا دولتونه د بالتیک په حوزه کې اتحاد ته اړ کړل. شوروي واحدونو د فنلاند پوځ ته ماتې ورکړه او د روسيې پخوانۍ پولې يې پرانيستې.

د ۱۹۴۰م. کال د اپرېل په نهمه آلماني ځواکونو د هوا او ځمکې له لارې په ډنمارک او ناروې يرغل وکړ. ډنمارکيو پوځ نه درلود او فوراً تسليم شول. نارويژانو غوښتل جگړه وکړي خو د دريو اوونيو په اوږدو کې تسليم شول.

د ۱۹۴۰م. کال د اپرېل پر لسمه نازيانو پر بلژيک او هالنډ يرغل وکړ. آلمانيانو له سمندري ځواک، پياده، ټانک، بم غورځوونکو الوتکو او کومانډويي ځواک څخه گټه اخيسته او د ماژينو د خط په شاو خوا کې ځای پر ځای شول.

آلمانيانو د همدغه کال په جون کې د لوېديځ په جبهه کې خپل ځواکونه ځای پر ځای کړل او وروسته يې د شمالي دېنتو له لارې پر فرانسې حمله وکړه. د ماژينو له خط څخه تېر شول او له شپږو اوونيو څخه په لږه موده کې پاریس ته ورسېدل.

فرانسه د ۱۹۴۰م. کال د جون په ۲۲مه آلمان ته تسليم شوه. مارشال هانري ېتن د لومړۍ نړيوالې جگړې سپين ږيري او اتل نوی حکومت جوړ او له آلمان سره يې د ډزنډۍ تړون لاسليک کړ. د تسليمي د شرايطو پر بنسټ د فرانسې پوځ بې وسلې شو. آلمان د فرانسې په شمال کې پاریس ونيو. د فرانسې دولت د فرانسې سويل ته چې اشغال شوی نه و، انتقال شو.

د انگلستان د خلکو مشري د وېنستون چرچل په نامه نوي صدراعظم په لاس کې واخيسته، انگليسانو غوښتل چې جگړې ته دوام ورکړي.

د جگړې لمنه د بالکان شبه جزيرې ته هم ورسېده. موسوليني د ۱۹۴۰م. کال په مې کې پر يونان يرغل وکړ. د ۱۹۴۰م. کال د مې په پای کې مجارستان او رومانيه د محور له ځواکونو سره يو ځای

شول. د ۱۹۴۱م. کال په لومړیو کې بلغاریا له فاشیستانو سره یو ځای شوه. ۱۹۴۱م. په پسرلي کې نازیانو پر یوگوسلاویا یرغل وکړ او پر یونان پوره بریالي شول. په افریقا کې په مصر او سومالیه کې د ایټالیا ځواکونه له انګلیسانو سره وجنگېدل. د ۱۹۴۱م. کال د پسرلي پورې ټوله شمالي افریقا د جګړې په صحنه بدله شوه.

له انګلستان سره جګړه اوږده شوه. د لوېدیځې جبهې د بریالیتوب په برخه کې هیتلر ناهیلی شو، د دې پر ځای یې ختیځ ته پام شو او کمونېزم یې خپل اصلي دښمن وګاښه. نوموړی په دې عقیده و چې پر شوروي اتحاد بریالیتوب پر نړۍ د تسلط یو ګام دی او د جولای پر ۲۲مه المان د روس په ضد عملیات پیل کړل. د آلمان واحدونو د ۳۲۰۰ کیلو مترو د جبهې په اوږدوالي د بالتیک له سیند څخه تر تور سمندرګي پورې پر شوروي یرغل وکړ. آلمانیانو د لهستان په ختیځ، د بالتیک سیمې او وروسته یې پر روسیې او کراین یرغل وکړ او په ۱۹۴۱م. کې د لېنګراد ښار محاصره پیل شوه، چې سل ورځې اوږده شوه. نازیانو د اکتوبر په میاشت کې اوکراین ونيو او کریمه ته داخل شول.

د ۱۹۴۱م کال په نوامبر کې آلماني ځواکونه او تدارکاتي خطوط یې ډېر پراخه شول. د آلمان په لوی جګړیز ماشین کې شنیدلی حالت رامنځ ته شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي لومړۍ ډله دې د جګړې د لاملونو او دویمه ډله دې د آډولف هیتلر د ونډې په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي او پایلې دې ټولګي ته وړاندې کړي.

پوښتنې:

- ۱- دویمه نړیواله جګړه په کوم کال کې پېښه شوه؟
- ۲- محور ګروپ کومو هېوادونه ته ویل کېدل؟
- ۳- آلمان په کوم کال په شوروي اتحاد تېری وکړ؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت:

زده کوونکي دې د خپلو ښوونکو او منابعو په مرسته د محور هېوادونو د ماتې په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پر هند او چین باندې د جاپان یرغل

په دې لوست کې به د جاپان یرغل د هندوچین په جزایرو، د محور ماتې او د دویمې نړیوالې جګړې د پایلو په اړه ورسره آشنا شئ.

په داسې حال کې چې د هټلر پوځ په ټوله اروپا کې خپرېده، جاپانیانو په ختیځ کې خپلو پر مختګ ته دوام ورکاوه او غوښتل یې چې پر پراخه سیمه مسلط او له ځمکې او منابعو څخه یې ګټه واخلي. جاپان په ۱۹۳۲م. کال کې منچوریا ونیوله. په ۱۹۳۷م. کال کې د جاپان او چین واحدونو د پیکن په شاوخوا کې یو له بله سره په جګړه بوخت وو. د جاپان پوځ ښار ونیو او وروسته یې د سویل په لور حرکت وکړ او تر ۱۹۳۹م. کال پورې یې د چین څلورمه برخه ونیوله، خو چینایان تسلیم نه شول او خپله پلازمېنه یې یانګ تسه ته یووړه او په خور وورو جګړو یې لاس پورې کړ.

جاپان په ۱۹۳۹م. کال کې د هاینان جزیره او هندوچین ساحل ته نژدې نورې کوچنۍ جزیرې ونیولې. دغه بریالیتوب د انگلستان تدارکاتي مسیر له هانګکانګ څخه تر سینګاپور پورې په خطر کې واچاوه. دغو یرغلونو د امریکا متحده ایالات پریشانه کړل. د ۱۹۴۱م. کال په لومړیو کې یې له جاپان سره خپلې ټولې اړیکې پرې او په امریکا کې د دې هېواد پانګه ضبط شوه. د همدې کال په ډسمبر کې جاپانیانو په هاوایی او فلپین په جزایرو کې د امریکا پر مرکزونو او هم په هانګ کانګ او ملایا کې د انگلستان

پر پوځي مرکزونو يرغل وکړ. جاپان د امريکا پر الوتکو او هوايي هلو چي د آرام اقيانوس په پرل هاربر کې يې لنگر اچولی و، بمباري وکړه. جاپاني پيلوټانو ۱۸ جگړيزې امريکايي کشتي او ۱۸۰ امريکايي الوتکې له منځه يووړې او د ۳۵۰۰ کسو په شاو خوا کې يې ووژل.

جاپانيانو په آرام سمندر کې د ۱۹۴۱ م. کال د ډسمبر د حملو په ترڅ کې ډېر لوی امتيازات لاس ته راوړل. د ۱۹۴۲ م. کال په لومړيو کې د هغو موخو د لاس ته راوړلو لپاره چې هغه د آسيا د ختيځې برخې نيول وو، پر مخ روان وو. د جاپان امپراتوري د برما په جگړې کې پر مخ لاړه. گورم، د ويک جزيره او د فلپاين جزاير يې ونيول. هانگ کانگ، سينگاپور، او د شرقي هند جزايرو هم سقوط وکړ. جاپاني ځواکونو پر بریتانيوي هند يرغل ته ځان چمتو کړ. په استراليا، نيوزيلانډ او د هاوايي په جزيرو کې يې هم پر مختگ وکړ. داسې ښکاره کېده چې هټلر او موسوليني برياليتوب تر لاسه کړ. د دې په مقابل کې د متفقينو د ځواکونو مشرانو (د انگلستان د صدراعظم چرچل، د شوروي رهبر ستالين او د امريکا د جمهور رئيس روزولټ) په مشرۍ د تهاجمي يرغل لپاره يو له بل سره يو ځای شول. پرل هاربر له يرغل څخه وروسته د امريکا گوښه والی پای ته ورسېد. د ۱۹۴۲ م. کال په مۍ کې د امريکا او استراليا هوايي او سمندري ځواکونو په آرام سمندر کې د جاپانيانو پر مختگ ودراره. يوه مياشت وروسته د امريکا متحده ايالاتو د جاپان لويه کشتۍ چې ختيځ لوري ته د ميدوي پر جزيرې د يرغل لپاره د حرکت په حال کې وه، ودروله. د امريکا متحده ايالاتو او جاپان د درېو ورځو لپاره د ميدوي د جزيرې په شمال کې په هوا او سمندر کې سره وجنگېدل چې په پای کې د امريکا متحده ايالات بريالی شو.

د محور ماتې

د ۱۹۴۲ م. کال د نوامبر په مياشت د شوروي کلکويړغلو المان شاتگ ته اړ کړ. هټلر خپلو پوځونو ته امر وکړ چې وجنگيږي، خو د ۱۹۴۳ م. کال په جون کې د آلمان پوځونه تسليم شول. د ۱۹۴۳ م. کال په دوبي کې انگليسي - امريکايي ځواکونو سيسلي ونيوله. د همدې کال په وروستيو مياشتو کې متفقينو ورو ورو شمال ته پر مختگ کاوه. په آرام سمندر کې يې جاپانيان جزيره په جزيره شا تگ ته اړ کړ.

د ۱۹۴۳ م. کال په نوامبر کې روزولټ، چرچل او ستالين په تهران کې سره وکتل. هغوی پر فرانسې د متفقينو د يرغل پر نقشې سره خبرې وکړې. د دې نقشې پر بنسټ د متفقينو ځواکونه بايد د مانس له

سمندر څخه تېر شوي او د نرماندي په سواحلو کې پياده شوي وای.

په دې يرغل کې څه د پاسه له ۱۷۵۰۰۰ سرتیرو، او هم له ډېرو تجهیزاتو څخه کار واخستل شو. په نرماندي کې د ځواکونو تر پياده کېدو ۱۰۰ ورځې وروسته، د ۲ میلیونو په شاوخوا کې سرتیري فرانسې ته داخل شول او د ۱۹۴۴م. کال د اګست په ۲۵ مه یې پاريس آزاد کړ.

شوروي پوځ د ۱۹۴۴م. کال په جون کې ستوني، لیتوانیا، لیتویا، رومانیه او بلغارستان ونیول او همدارنگه انګلیسانو آلمانیان د یونان له خاورې وويستل. د ۱۹۴۵م. کال په فبرورۍ کې روزولټ، چرچل او ستالین په اېتالیا کې د تورې سمندرګي د څنډې په آرامځای کې یو له بل سره ولیدل. همدارنگه مشرانو د دې هڅه وکړه چې په اروپا کې تر جګړې وروسته د مسایلو د حل لپاره توافق وکړي. هغوی د آلمان د وېش نقشه د نیول شوې سیمې په توګه وکښله. د فرانسې سرتیرو یې د متفقینو د مهمو ځواکونو لپاره سیمه مشخصه کړه. هغه اروپایي دولتونه چې له نازیانو څخه خپلواک شوي وو، باید د ځانونو لپاره یې حکومتونه انتخاب کړي وای. همدارنگه روزولټ دا ومنله، چې شوروي د ملګرو ملتونو له ټولنې سره یو ځای شي، نو په ختیځه اروپا کې به د دې هېواد امتیازات تضمین کړي.

د ۱۹۴۵م. کال د می په لومړیو کې د برلین د ښار په سړکو کې تر خونړیو جګړو وروسته، دغه ښار د روسانو پر وړاندې سقوط وکړ. د هټلر ژوند د هغه تر ځمکې لاندې پټنځای کې پای ته ورسېد. د جاپان سره لا جګړه روانه وه. د ۱۹۴۵م. په اپرېل کې روزولټ ناڅاپه مړ شو. هري ترومن چې جمهوري ریاست ته ورسېد، د مهنټن له پټې طرحې خبر شو چې یو شمیر پوهانو او مهندسانو د دغه نامه لاندې د لومړنۍ اټومي وسلې په جوړولو لګيا وو.

متفقینو د جولای په ۲۶مه د جاپان حکومت ته التیماتوم ورکړ او له هغه هېواد څخه یې وغوښتل چې تسلیم شي، خو جاپان التیماتوم ونه مانه.

د ۱۹۴۵م. کال د اګست په ۶مه د امریکا د اوږده واټن الوتکې د جاپان د هیروشيما پر ښار بم وغورځاوه. دې بم د ښار تر ۶۰ مې برخې ډېره وړانه کړه او تر ۱۵۰۰۰۰ ډېر کسان یې ووژل. خو سره له دې بیا هم جاپان تسلیم نه شو. د ۱۹۴۵م. کال د اګست پر نهمه - ۲۹ B ډول الوتکې پر ناګاساکی بل بم راوغورځاوه او ۴۰۰۰۰ کسان یې ووژل. پاتې ۷۰۰۰۰ کسه په ډېره وحشتناکه توګه سوي وو.

جاپان د ۱۹۴۵م. کال د سپتمبر پر دویمه تسلیم شو. د تسلیمۍ خبر ټولې نړۍ ته مخابره شو. د

متفقینو ډېرو پلویانو د ډېرو لویو غونډو په ترڅ کې په لویو ښارونو کې خوشحالی او جشنونه پیل کړل. په وروستیو اوونیو کې روسیې منچوریا ونیوله. په اندونیزیا او ملایا کې جاپاني ځواکونه انګلستان ته تسلیم شول. د امریکا متحده ایالاتو ځواکونو جاپان ونیو او چین یې آزاد کړ او په دې توګه په تاریخ کې د بشر تر ټولو خونړۍ جګړه پای ته ورسېده.

د دویمې نړیوالې جګړې پایلې

دویمې نړیوالې جګړې ډېر مالي او ځاني زیانونه رامنځ ته کړل. په دې جګړه کې له ۴۰ - ۵۰ میلیونو پورې انسانان ووژل شول. د امریکا متحده ایالاتو خپل ۳۰۰۰۰۰ ځواکونه له لاسه ورکړل. د جګړې لګښت تر یو تریلیون ډالرو ډېر و. ۲۳۰ میلیارد ډالر د محور هېوادونو ولګول. د امریکا متحده ایالاتو له ۳۱۷ - ۳۴۱ میلیاردو ډالرو پورې ولګول. لویو ښارونو لکه وارسا، لندن او برلین ډېر درانده زیانونه ولیدل. هېروشیما او ناګاساکی کابو بېخي له منځه لاړل. د اروپا او آسیا ټولو خلکو خپل کورونه، کروندې او همدارنګه دندې له لاسه ورکړې. کلیساګانې، کارخانې، سړکونه، د اوسپنو لارې او بندري تاسیسات د بمباریو او د توپونو د اور له امله وړان شول. د نړۍ د ډېرو هېوادونو پرمختګ او وده د خپل اصلي مسیر څخه منحرف شو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ویشل شي لومړۍ ډله دی د رهبرانو ونډې لکه روزولت، چرچل او ستالین د محور هېوادونو په ماتې کې او دویمه ډله دې د جګړې د پایلو په اړه په خپل منځ کې مباحثه وکړي او پایلې دې ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوښتنې

- ۱- د امریکې متحده ایالاتو څرنگه په جګړه کې ګډون وکړ؟
- ۲- جاپان ولې په دویمه نړیواله جګړه کې امریکې ته تسلیم شو؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د اروپا نقشه رسم او پرمخ دې د محور او متفق هیوادونه په نښه کړي.

د ملگرو ملتو جوړېدنه

په دې لوست کې به د ملگرو ملتونو د سازمان د رامنځ ته کېدو او د هغه د ضرورت په اړه معلومات تر لاسه کړئ.

د ۱۹۴۵م. کال په اوږدو کې د متفقو هېوادونو استازو له جگړې څخه وروسته د نړۍ د موقعیت په اړه د تصمیم نیولو لپاره لیدنه وکړه. هغوی په دې توافق وکړ چې داسې نړیوال سازمان جوړ شي چې ټول خپل ځانونه د هېوادونو په منځ کې د سولې او همکارۍ لپاره متعهد وساتي او هم د هغو خلکو په برخه کې چې د محور هېوادونو ځواک یې جوړاوه، د سرنوشت په اړه یې تصمیم ونیسي. متفقینو ملگري ملتونه جوړ کړل. د متفقو پنځوسو هېوادونو استازيو په سانفرانسیسکو کې د ۱۹۴۵م. کال له اپرېل څخه تر جون په پورې سره ولیدل. هغوی د نړیوال سازمان د منشور په برخه کې توافق ته ورسېدل. دا منشور په ۱۹ فصلونو او ۱۱۱ مادو کې تدوین شو او د لاهي د نړیوالې محکمې د دېوان اساسنامه د دغو ۵۰ هېوادونو لاینفک برخه شوه. غړيو هېوادونو په دې توافق وکړ چې د سولې د ساتنې او پرمختلنې لپاره به د ټولو ملتونو حقوق او حاکمیت په مساوي توګه په پام کې ساتي او نړیواله همکاري یې هم تضمین کوي.

د ملگرو ملتونو سازمان لویه شورا لري. عمومي شورا د ټولو غړيو هېوادونو له استازيو څخه جوړېږي،

خو رښتینې ځواک د امنیت له شورا سره دی. د امریکا متحده ایالات، انگلستان، فرانسه، روسیه او چین په دې شورا کې دایمي څوکی لري. شپږ نور هېوادونه په دوراني توګه ټاکل کېږي. د امنیت د شورا رایه په اکثریت ولاړه وي. د پرېکړې د تصویب په صورت کې د پنځو دایمي هېوادونو رایه د اکثریت رایې یوه برخه وي. په دې توګه له دغو پنځو لویو هېوادونو څخه هر یو د دې شورا د پرېکړې د وېتو حق لري. اقتصادي او اجتماعي شورا، نړیواله محکمه او سرمشري، د ملګرو ملتونو اصلي جوړښت تشکیلوي. متفقینو پرته له ملګرو ملتونو، د جګړې د وضعیت د ژر اداره کولو او په راتلونکې کې د پراختیا او ودې لپاره نور ګڼ شمېر سازمانونه هم جوړ کړل، چې بېلابېل فعالیتونه د نړۍ په مختلفو هېوادونو کې تر سره کوي.

د ملګرو ملتونو د سازمان په جوړېدنه کې د ډېرو اقداماتو لاس دی، چې هر یو په کې اغېزمنه ونډه اخیستې ده. د دې اقداماتو له جملې څخه کولای شو چې په زماني ترتیب سره د بین المتمدینو د اعلاميې خپرېدل، اتلانتیک منشور، د ملګرو ملتونو اعلامیه، د مسکو او تهران کنفرانسونه، د دامبارتن اوکس او بالتا کنفرانس او په پای کې د سانفرانسیسکو کنفرانس ته اشاره وکړو.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د نړیوالو سازمانونو او دویمه دې د دې سازمان د موخو په برخه کې یو له بله سره خبرې او مشاجرې وکړي او پایله دې په ټولګي کې ووايي.

پوښتنې

- ۱- د ملګرو ملتونو ټولنه څنګه جوړه شوه؟
- ۲- څو هېوادونه د امنیت د شورا دایمي غړي دي؟
- ۳- د ملګرو ملتونو ټولنه په کوم کال کې جوړه شوه؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د دیرشو هېوادونو لیست ترتیب کړي چې د ملګرو ملتونو غړیتوب ولري او په ټولګي کې دې ووايي.

د جاپان سیاسی نقشه

آيا پوهبري چې جاپان څرنگه
په يو صنعتي هېواد واوښت؟ په
دې لوست کې به د دې پوښتنې
ځواب تر لاسه کړئ.

پخوا تر دې چې د جاپان پر صنعتي بدلېدنې خبرې وکړو، ښه به دا وي چې د هغه هېواد د تېر تاريخ په برخه کې څه پوه شو. تر ميلاد ۶۶۰ کاله پخوا د

جاپان لومړنی امپراتور پر تخت کېناست. په هغه وخت کې د مذهبي قوانینو (شینتو) له مخې امپراتور له فوق العاده ځواکه برخمن و. په منځنیو پېړیو کې ساموریان پر جاپان مسلط شول. پخوا د امپراتور د ګارد کسان د ساموایي په نامه یادېدل. په دې وخت کې جاپان په یوه فیوډالي، کمزوري او وروسته پاتې هېواد بدل شو.

د جاپان معاصر دوران د امپراتور (موتسوهیتو) له تخت ناستې ۱۸۶۸م. څخه پیلېږي. د هغه د امپراتورۍ مودې تر ۱۹۱۲م. پورې دوام درلود، چې د (ميجي) د دورې په نامه یادېږي. په اداري او پوځي برخه کې ډېر اصلاحات رامنځ ته شول او جاپان په یوه نړیوال ځواک واوښت. د چین او جاپان او جاپان او روس په جگړې کې یې چین او روس ته ماتې ورکړه او په همدې وخت کې وتوانېد چې پر کوریا، تایوان او سخالین پر ټاپو تسلط پیدا کړي.

د جاپان هېواد له یو شمېر وړو او لویو ټاپوګانو څخه جوړ شوی دی او په لرې ختیځ کې پروت دی. سره له دې چې ځمکه یې لږه ده، د وګړو شمیرې یو ۱۴۰ میلیونو ته رسېږي. تر لومړۍ نړیوالې جگړې او د آلمان تر ماتې وروسته، جاپان د صنعتي او لوی ځواک کېدنې لپاره ډېرې هلې ځلې وکړې او له آلمان او اروپایي هېوادونو څخه د فني زده کړې په لړ کې په چټکۍ سره له اقتصادي او پوځي پلوه په یو سیمه ییزه ځواک بدل شو. هغه و چې تر دویم نړیوال جنگ د مخه د تخنیکي همکارۍ له امله له آلمان سره نږدې شو او د دویم نړیوالې جگړې په پیل کې له آلمان او ایټالېي سره په (محور) دولتونو کې د متفقینو پر ضد شامل شو. په دویمې نړیوالې جگړې کې یې په پاسفیک (آرام) سمندر کې خپل

د جاپان د پارلمان ودانۍ

ډېر متصرفات له لاسه ورکړل او د (هېروشيما او ناګاساګي) تر اټومي بمبارد وروسته پرته له کوم قيد و شرطه امریکا ته تسلیم شو.

تر جگړې وروسته او د سولې په راتلو سره یې د نویو اندونو او قوي مدیرانو په مټ د صنعتي کېدو او د خپل اقتصاد په جوړونه لاس پورې

کړ او د امریکې متحده ایالاتو ته یې کار پېژندونکي، تکنیشن او اهل فن د زده کړې لپاره ولېږل او تر څنګ یې په هېواد کې معقولې، خصوصي او نوې پروژې پلې کړې. له امریکایي نویو طرحو څخه اقتباس ورځ په ورځ جاپان ته د پرمختګ لارې خلاصې کړې او تر اوسه یې دغه سیاست دوام لري. جاپان له سلو کالو وروسته په دې وتوانېد چې د نړۍ په یوه ستر صنعتي هېواد بدل شي. که چېرته د صنعتي کېدو نېټه د انگلستان د صنعتي انقلاب د رامنځ ته کېدو نېټه وګڼو، نو پاتې ټول لوېدیځ هېوادونه دې مرحلې ته دوه سوه کاله وروسته رسېدلي دي او که چېرې وغواړو چې علت یې پیدا کړو چې جاپان څنګه دا موده لنډه ووهله چې په یوه صنعتي هېواد بدل شو، نو ځواب یې ښايي داسې وي:

صنعتي کېدنه یې په کرار او تدریجي ډول پیل شوه. لومړۍ ساده صنایع، وروسته لږې پېچلې، سپکې صنایع، منځنۍ ټکنالوژۍ، ورپسې درنې او لوړې ټکنالوژۍ په کې رامنځ ته شوې. په ۲۰۰۵م. کال کې جاپان د (۴،۵) ټریلیونو ډالرو تولیداتو په ارزښت تر امریکا وروسته د نړۍ په اقتصادي ځواک کې دویم او په اسیا کې یې لومړی ځای درلود. که څه هم جاپان محدودې صنایع لري، خو د دولت په همکارۍ سره چې د پرمختللي ټکنالوژۍ په برخه کې پانګه اچونه کوي، جاپان د صنعت او ټکنالوژۍ له پلوه یو مهم هېواد ګڼل کېږي. امریکا د ۲۲،۷٪ چین ۱۳،۱٪ سویلي کوریا په ۷،۸٪ سره د جاپان ډېر مهم سوداګریز شریکان دي او اوس جاپان په لنډه موده کې په چټکۍ سره د نړۍ په یوه پرمختللي هېواد بدل شوی دی.

د جاپان مهم صادرات، د حمل و نقل وسایل، موټرې، برېښنايي صنایع، ماشین الات، کېمیاوي صنایع، فولادي صنایع، غیر اوسپنیز فلزات، کشتۍ جوړونه، نساجي او نور دي. دا هېواد څو نړیوال موټر جوړونکي شرکتونه، لکه، ټویټا، هنډا، سني، نیسان، میتسویشي او داسې نورې کمپنۍ چې معتبر مارکونه لري، خاوند دي.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي، لومړنۍ ډله دې د جاپان د تاریخ او دویم ډله دې د جاپان د صنعتي کېدنې پر لاملونو یو له بله سره خبرې وکړي او پایله دې په ټولګي کې ووايي.

پوښتنې

- ۱- د جاپان لومړنی امپراتور څه وخت پر تخت کېناست؟
- ۲- د جاپان معاصر دوران له کومې تاریخي پېښې څخه پیلېږي؟
- ۳- جاپان په دویمه نړیواله جګړه کې د کومو هېوادونو په ګټه او پلوی په جګړې کې داخل شو؟
- ۴- د جاپان سوداګریز شریکان کوم هېوادونه دي؟
- ۵- د جاپان د لویو کمپنیو نومونه واخلي؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې د جاپان د چټکې پرمختیا په اړه د ښوونکو او منابعو په مرسته معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووايي.

د شوروي اتحاد له منځه تلل

يو شمېر بهرني او داخلي عوامل چې د شوروي اتحاد د له منځه تلنې سبب شول، په لاندې توگه به ورسره آشنا شئ.

الف: کورني لاملونه

په شوروي اتحاد کې مارکسيستي او لېنينستي نظام له ۱۹۱۷-۱۹۹۱م. پورې سره له دې چې د سوسيالېزم د تحقق لپاره ورته ډېرې هڅې وشوې، له منځه لاړ. د هغو نظريو پر بنسټ چې د مارکسېزم د پلويانو او د هغوی د مخالفينو له خوا څرگندې شوي، نو دا ترې جوتېږي چې د شوروي اتحاد سياسي، اقتصادي او ټولنيز نظام په دې ونه توانېد چې د روسيې د خلکو اړتياوې پوره کړي. د مارکسيستي نظرياتو څخه په روسي انقلابي بڼه او د سياسي فرهنگ د دوام له امله داسې يو ترکيب رامنځ ته شو چې يو له بله سره يې هېڅ ډول همابنګي نه درلوده. سره له دې چې روسيه يې په يوه لوی ځواک بدله کړه، خو د انسانانو له فطري خصوصيت سره د توپير له امله په پای کې له منځه تلو سره مخامخ شو.

د شوروي اتحاد اقتدار غوښتونکي سياسي نظام چې کمونېست گوند يې د کارگر د استازي په نامه پر

هېواد واکمن کړی و، له شدید کنټرول او د ډول ډول ټکولو او اختناق سره سره، په پای کې د میلیتونو د اعتراضاتو په وړاندې چې کلونه کلونه یې د مرکزي حکومت د واکمنۍ لاندې ژوند تېر کړی و، ټینګار ونه شو کړای او هغه پراخ ټولنیز بدلونونه، په ځانګړې توګه هغه زاړه فردي روښونه او وېشنه چې ټولنه ترې جوړه شوې وه او د کمونېست ګوند منشي تطبیقوله، د ۱۹۸۰ م. د لسیزې بدلونونه یې چټک کړل چې په پای کې د میلیتونو د زندان ور پرانیستل شو.

ریګن او ګورباچوف

پر شوروي اتحاد حاکم نظام چې د کمونېزم د نظریو تر رهبرۍ لاندې په ځانګړې توګه د ستالین په وسیله رامنځ ته شو، پخپله د دې نظام د له منځه تلنې سبب و. داسې نظام چې پر اداري او اقتصادي چارو یې بشپړ امرانه کنټرول درلود، د ټیټو او منځنیو طبقو فردي ګټې له منځه وړلې او د انسان د فطرت ځانګړتیاوې یې نه منلې. د شوروي اتحاد د صنعتي لاس ته راوړنو سره سره یې د خلکو عادي ورځنۍ اړتیاوې نه شوې پوره کولای او هغه اقتصادي او انساني منابع یې چې درلودې، له هغوی څخه یې په پوځي برخو کې ګټه واخیسته.

د امریکایانو فشار او له پرديو څخه وېره چې په روسی

ټولنه کې یې رېښه درلوده، د داخلي ناخوالو د پټولو لپاره به یې په افراطي توګه ورته پاملرنه کوله. فډرالي نظام به ادعا کوله چې د ټولو میلیتونو او قومونو بشپړ حقوق په پام کې نیول کېږي، خو په عمل کې یې توپیر درلود چې دغه تبعیض په میلیتونو کې ناخوښي او نارضايتي رامنځ ته کړه. سره له دې چې

گورباچوف ډېره هڅه وکړه چې دا تبعيض له منځه يوسي، خو بريالی نه شو، تر دې چې د نظام د له منځه تلنې زمینه په تدريج سره تياره شوه.

په پای کې په ۱۹۹۱ م. کال د شوروي سياسي، اقتصادي او ټولنيز نظام سره د دې چې ۷۴ کاله يې ډېرې هڅې وکړې، خو د سوبالېزم پر تداوم او عملي کېدنه بريالی نه شو په پایله کې له منځه لاړ.

ب - بهرني لاملونه

د دويمې نړيوالې جگړې له پای ته رسېدو وروسته، سوې جنگ پيل شو، ځکه په دې وخت کې کومه نړيواله جگړه رامنځ ته نه شوه. او لويو ځواکونو يو د بل پر ضد تبليغات پيل کړل او تسليحاتي سيالۍ پيل شوې او هر يوه هڅه کوله چې وړانوونکې وسله جوړه کړي. لوېديځو هېوادونو د امريکا په مشرۍ د کمونېزم د خپراوي پر ضد پراخه تبليغات پيل کړل او په شوروي اتحاد کې يې کمونيستي نظام تخریباه.

فضايي سيالۍ او رقابتونه هم د شوروي اتحاد د له منځه تلنې سبب گڼل کېږي، ځکه چې د هرې فضايي بېړۍ لپاره په ميلياردونو امريکايي ډالر لگول کېده او د شوروي اتحاد لپاره د هرې مصنوعي سپوږمۍ جوړول او توغول ورته ډېر گران تمامېده.

شوروي اتحاد افغانستان په ۱۹۷۸ م کې اشغال کړ، شوروي اتحاد دا فکر نه کاوه چې دا جگړه به اوږده شي او د غيرتمنو افغانانو له داسې مقاومت سره به مخامخ شي. د روسانو تر يرغل وروسته د افغانستان خلکو او مبارزينو سره اسلامي او لوېديځو دولتونو مرسته کوله او شوروي اتحاد په دې جگړې کې ډېر لگښتونه وکړل چې د هغه کمزوری اقتصاد يې لا پسې کمزوری کړ. د شوروي اتحاد په له منځه وړنې کې ځاني تلفات هم له سترو عوامولو څخه گڼل کېږي، ځکه د ځوانانو وژنه او معيوب کېدنه د خلکو د کرکې سبب شوه او له افغانستان څخه د قواوو د ويستلو غوښتونکي شول. په پای کې شوروي اتحاد

په افغانستان کې ماتې وخوړه او خپل ځواکونه یې له افغانستان څخه بهر کړل.

پورتنیو کورنیو او بهرنیو لاملونو د شوروي اتحاد د له منځه وړنې لپاره مناسب شرایط برابر کړل چې حاکم نظام په خپلو ټولو هڅو سره په دې ونه توانېد چې مخه یې ونیسي چې په پای کې د کمونست گوند تر اوږده حاکمیت وروسته پر پنځلسو جمهوریتونو، شوروي اتحاد وپاشل شو. سوسیالیستي نظام له منځه لاړ او ډېرو جمهوریتونو خپله خپلواکي اعلان کړه.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د سوسیالیستي نظام پر ماهیت او دویمه ډله دې د شوروي اتحاد د له منځه تلو پر عواملو خبرې وکړي او پایله دې په ټولګي کې ووايي.

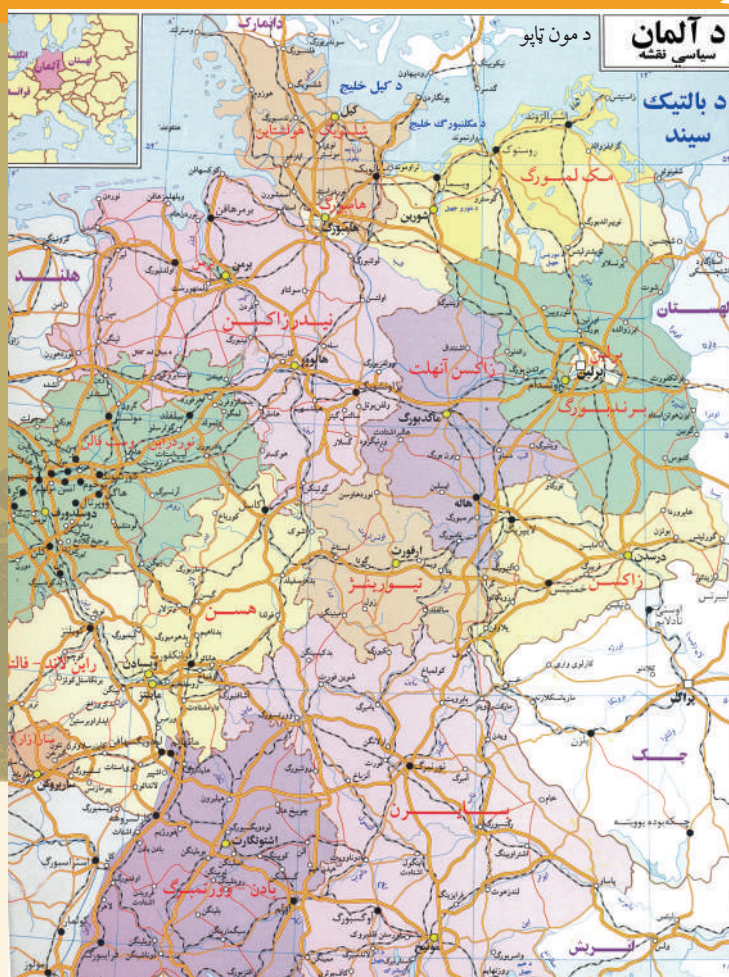
پوښتنې

- ۱- د روسیې کارګري انقلاب په کوم کال کې رامنځ ته شو؟
- ۲- شوروي سوسیالیستي نظام په کوم کال کې له منځه لاړ؟
- ۳- په ۱۹۸۰ م. لسیزه کې په شوروي کې کوم بدلونونه رامنځ ته شول؟
- ۴- شوروي نظام څو کاله دوام وکړ او څو جمهوریتونه یې لرل؟
- ۵- د افغانستان مسلمان ملت د شوروي او کمونیزم په نابودۍ کې څه وړنده درلوده په لنډه توګه یې ووايي.

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې له مشرانو او فرهنګي شخصیتونو څخه د شوروي اتحاد په له منځه تللو کې د بهرنیو لاملونو په اړه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولګي کې ووايي.

د آلمان فدرالي جمهوریت

آيا پوهېږئ چې د آلمان
جمهوريت څو ايالتونه او څه
ډول سياسي جوړښت لري؟

د آلمان فدرالي جمهوريت د نړۍ
د پرمختللو صنعتي هېوادونو له
ډلې څخه دی. دا هېواد چې په
اروپا کې پروت دی، په شمال کې

له ډنمارک او بالتیک سمندرګي، ختیځ کې یې له پولنډ او چک جمهوریت، په سویل کې یې له
اتریش او سویس او لوېدیځ کې له فرانسې، بلژیک، لوکزامبورګ او هالنډ سره پولې لري.
آلمان یو ډېموکرات فدرالي جمهوریت دی او شپاړس ایالاتونه لري. دغه ایالات کولای شي چې
په ځینو چارو کې خپلواک عمل وکړي. آلمان له فرانسې او روسیې سره د جګړې پر مهال په
۱۸۷۱م. کې د یوه ملت په توګه متحد شو.

د دولت اجرایی قدرت د فدرالي صدراعظم سره وي. بوند سرات (فدرال شورا) صدراعظم ټاکي. جمهور رئیس د یو ګډې ناستې د بوندسرات او د ایالتي استازو(بوند ستاګ) د مساوي غړو په ګډون د پنځو کالو لپاره ټاکل کېږي. سره له دې چې په

انګلا مرکل د آلمان لومړۍ وزیره

۱۹۹۰م. کال کې برلین پلازمېنه وټاکل شوه، خو د آلمان پارلمان، وزیران، جمهور رئیس او فدرال صدراعظم د بن په ښار کې اوسي.

د آلمان فدرالي جمهوریت د ملګرو ملتونو د سازمان، د شمالي اتلانتیک د تړون، د اوو هېوادونو له ډلې، د لوېدیځې اروپا د پنځو هېوادونو د اتحادیې، د امنیت او همکاريو کنفرانس په اروپا کې د همکارۍ او هم د اروپایي اتحادیې د بنسټ ایښودونکو څخه دی.

تر امریکا او جاپان وروسته، آلمان د نړۍ دریم صنعتي ځواک دی. له دویمې نړیوالې جګړې څخه وروسته د آلمان اقتصادي ودې او پرمختګ ته د (آلمان اقتصادي معجزه) ویل شوې ده. آلمان داسې یو هېواد دی چې ګڼ شمېر سیاسي ګوندونه په کې فعالیت کوي چې مهم یې په لاندې ډول دي:

- سوسیال ډېموکرات ګوند (سوسیالېست).
- ډېموکرات مسیحي ګوند (محافظه کار).
- سوسیالېستي مسیحي ګوند.
- آزاد ډېموکرات ګوند (لېبرال).
- شین ګوند (د چاپېریال ساتنه).

- سوسیالیزم ډېموکرات گوند (د ختیځ آلمان پخوانی کمونیستي گوند).

آلمان په بهرني سياست کې يوازې لويغاړی نه دی. د آلمان سياست د هغه بلوک تقويت دی چې (لوېديځ) ورته ويل کېږي. آلمان له فرانسې سره ځانگړی نږدېوالی لري. د امريکا له متحده ايالاتو سره د آلمان نږدېوالی او همکاري د هغه د بهرني سياست يو بل رکن دی. د آلمان بهرنی سياست په ټوله نړۍ کې د سولې د ټينگښت، د درېمې نړۍ سره د دوستانه اړيکو د پراختيا او د هغوی د اقتصاد د ودې، او د بشر د حقوقو د رعايت پر ستونو ولاړ دی.

آلماني ژبه د هندو جرمن د ډلې يوه برخه ده. دا ژبه د ډنمارکي، ناروېژي، سوېډني، هالنډي او همدارنگه د انگليسي ژبې سره په کورنۍ کې شريکه ده. په آلمان کې په مختلفو لهجو خبرې کېږي. د آلمان د خلکو له اغلبو لهجو څخه کولای شو چې محلي مېدايي ومومو. په لومړيو کې د اوسني آلمان په ځمکه کې مختلف قبايل لکه، فرانکانون، زاکس، شوابان، او بابريان اوسېدل. نن ورځ دغه قبايل په خپله لومړۍ بڼه نشته، خو رواجونه او لهجې يې د سيمې په مختلفو ډلو کې ساتلي دي.

د آلمان مهم صنايع الکټرونيکي وسايل، کيمياوي مواد، منسوجات، غذايي او ترانسپورتي وسايلو څخه عبارت دي. همدارنگه آلمان د ډبرو د سکرو ذخيرې، د اوسپنې، مسو، قلعي، نکل، سپينو زرو او مالگې کانونه لري، خو د آلمان د صنعت لپاره بسنه نه کوي او وارداتو ته يې ډېره اړتيا لري.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډلې دې د آلمان د موقعيت او دويمه ډله دې د آلمان د پارلماني نظام په اړه په خپلو کې خبرې وکړي او پایله دې په ټولگي کې ووايي.

پوښتنې

۱- د آلمان صدراعظم څنگه ټاکل کېږي؟

۲- د آلمان پارلمان څو مجلسه لري؟

۳- ختيځ او لوېديځ آلمان په کوم کال کې سره يو ځای شول؟

۴- د آلمان د مهمو گوندونو نومونه یاد کړئ؟

له ټولگي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې د آلمان د اقتصاد او ژبي په برخه کې له خپلو ښوونکو او فرهنگي شخصیتونو څخه معلومات تر لاسه او بیا دې په ټولگي کې ووايي.

د فرانسې جمهوریت

فرانسه یو اروپایي هېواد دی، چې ډېر لرغونی او پخوانی تاریخ لري، چې په دې لوست کې به په لنډه توګه ورسره آشنا شئ.

فرانسه د اروپا په لوېدیځ کې پرته ده چې شمال لوري ته یې د مانس سمندرګي، سویل ته یې د مدیترانې سمندرګي، ختیځ ته یې بلجیم، سویس، ایټالیه، لوکزامبورګ او موناکو، لوېدیځ ته یې د بیسکای خلیج او سویل ختیځ ته یې اسپانیا پروت دی.

د دې هېواد اوسېدونکي فرانسوي سپین نژاده دي چې د فرانسې ۹۳٪ وګړي تشکیلوي. د دې هېواد ۹۲٪ خلک د عیسوي دین پیروان دي. همدارنګه ۹۷٪ اوسېدونکي یې په فرانسوي ژبه خبرې کوي.

فرانسه داسې یو هېواد دی چې د لرغوني تاریخ په لرلو سره له میلاد څخه پخوا د گل Goul په نامه یادېده. سلېتیک، باسک او جرمنیان په کې اوسېدل. د ۱۲۵ ق. م. په شاوخوا کې رومیانو پر گل حمله وکړه او د مدیترانې د سمندرګي شاوخوا یې ونیولې.

په شپږمه او اوومه زېږدیزه پېړۍ کې په گل کې مختلفو شاهانو واک درلود او خونړۍ جګړې یې تر منځ پېښې شوې. هغه تمدن چې رومیانو یې بنسټ ایښی و، له خطر سره مخامخ شو.

په ۷۷۱ میلادي کې شارلمان د فرانسې پاچا شو او د واکمنۍ په ۵۰ کلنه موده کې یې فرانسې ډېر ځایونه ونيول. په ۷۷۴ م. کال کې یې ایټالیه ونيوله، جرمني قبایل یې مات او د اسلام له سرښندنکو سره یې چې د فرانسې تر سویله رسیدلي وکلکې جگړې وکړې. په ۸۰۰ م. کال کې د مسیحیانو رهبر (پاپ)، د روم د امپراطورۍ تاج د فرانسې د حکمران شارلمان پر سر کېښود. د شارلمان د واکمنۍ په پای کې د هالنډ، بلجیم، المان، سویس، اتریش، چک، سلواک، هنګري، یوګوسلاویا، ایټالیا او د اسپانیا سیمې د فرانسې په واک کې وې.

تر لسمې میلادي پېړۍ وروسته د فرانسې د شاهانو واک په تدریج سره ډېر شو. د کلیسا رهبران له شاهانو سره یو ځای شول. سوداګري پراخه شوه او په صلیبي جګړو کې د فرانسې ونډه ډېره شوه چې د فرانسې اعتبار یې په لوېدیځ کې زیات کړ.

په ۱۳ مه میلادي پېړۍ کې فرانسه په اروپا کې یو قدرتمند هېواد ګڼل کېده، سره له ډېرو جګړو چې له انګلستان سره یې وکړې، په فرانسه کې مدني او قضايي ادارې جوړې او څلورم فلیپ د هنر، فلسفې او کلتور په برخه کې غوره خدمتونه وکړل.

د څوارلسم لویې واکمنۍ پر وخت د فرانسې کلتور ډېر پرمختګ وکړ، خو د پنځلسم لویې پر وخت فرانسه له ناوړین سره مخامخ شوه او په تدریج سره د فرانسې لوی انقلاب ته لاره اواره شوه.

په ۱۷۸۹ میلادي کې د فرانسې لوی انقلاب بري ته ورسېد چې د فرانسې او اروپا په تاریخ کې نوی څپرکی پرانیستل شو. د فرانسې اساسي قانون تدوین شو. ولسي جرګې په کار پیل وکړ. د باستیل مشهور زندان پرانیستل شو او انقلابيونو ونیو، بنديان آزاد او شپاړسم لویې اعدام شو. د بشر د حقوقو نړیواله اعلامیه اعلان شوه. شاهي نظام ړنګ او د فرانسې د جمهوریت بنسټ کېښودل شو.

په ۱۸۰۴ میلادي کې ناپليون د فرانسې د نظام مشر شو او د وفادارۍ لوړه یې وکړه چې د نوموړي د حاکمیت پر وخت فرانسې ډېر ځایونه ونيول.

په معاصر وخت ۱۹۴۰ میلادي کې فرانسه الماني ځواکونو ونيوله، خو د متفقینو د فشار له امله یې په ۱۹۴۴ میلادي کال کې له فرانسې بېرته شا تګ وکړ. تر دویمې نړیوالې جګړې ۱۹۴۵ م. کال وروسته فرانسې په تدریجي توګه خپلې مستعمرې له لاسه ورکړې. لومړۍ سوریه، وروسته لیبیا، لږ وروسته

تونس، المغرب، مدغاسکر، ویتنام، لاوس، او کمبودیا تر خونړیو جگړو په ترڅ کې په دې وتوانېدل چې خپلواکي تر لاسه کړي. په ۱۹۶۲ میلادي کال کې ورستنی افریقایي هېواد الجزایر خپله خپلواکي تر لاسه کړه او د فرانسې څلورم جمهوریت له منځه ولاړ.

په ۱۹۶۰ م. کال کې فرانسې خپل لومړنی اتومي بم د افریقا په دښته کې وازمایه او په چټکۍ سره یې د پرمختګ لاره ونيوله. نن ورځ فرانسه د جرمني او نورو اروپایي هېوادونو تر څنګ د اروپا د وحدت او یووالي لپاره هڅه کوي.

د فرانسې جمهوریت ۲۲ ولایتونه او ۹۶ ولسوالۍ لري. د فرانسې د نفوس ۷۵٪ خلک په ښارونو او ۲۵٪ یې په کلیو کې اوسېږي. په فرانسه کې جمهور رئیس د خلکو له خوا د پنځو کالو لپاره ټاکل کېږي.

په فرانسه کې صدراعظم د ګوندونو د ائتلاف له لارې چې په پارلمان کې ډېرې چوکۍ تر لاسه کړي، ټاکل کېږي. د فرانسې پارلمان دوه جرګې لري، لومړۍ ولسي جرګه National assembly چې ۵۷۷ غړي لري، چې د خلکو له خوا ټاکل کېږي او د کار موده یې پنځه کاله ده. دویم د مشرانو جرګه Senate ده چې ۳۲۱ کسه غړي لري. د مشرانو د جرګې د غړیو انتخاب د یوه انجمن له خوا چې Electoral college نومېږي، د ۹ کالو لپاره ټاکل کېږي. په فرانسه کې ولسي او مشرانو جرګه هر یو خپل مستقل رئیس لري. جمهور رئیس کولای شي چې ولسي جرګه منحلې کړي. د مشرانو جرګې رئیس د دې واک لري چې د جمهور رئیس په نه شتون کې د هغه چارې سر ته ورسوي.

په فرانسه کې ګڼ شمېر ګوندونه فعالیت کوي. د بېلګې په توګه د فرانسې کمونېست ګوند، رادیکال چپ ګوند، جمهوري غوښتونکي، د فرانسې جنبش، ملي جبهه، ملي غورځنګ، د اصلاح غوښتونکو جنبش، سوسیالېست ګوند او نور.

فرانسه د نړۍ د اوو صنعتي هېوادونو له جملې څخه ده. پرمختللی اقتصاد لري او ټولو اقتصادي سکتورونو یې په متوازي ډول پرمختګ کړی دی.

نن ورځ په فرانسه کې د اقتصاد په برخه کې د دولت ونډه لږېږي، خو له دې سره هم د فرانسې دولت د اوسپنو د کرښو، برېښنايي تاسیساتو، هوايي کرښو او مخابراتو په برخه کې پانګه اچونه کوي. غواړي

چې په بنسټيزو اقتصادي پروژو کې چې عام المنفعه بڼه لري، خپل شتون خوندي وساتي. د صنعت په برخه کې فرانسه زراعتي ماشين الات، د اوسپنې پټلۍ، ميراژ، جگوار، ترانسال، کانکورډ، ايربس، الوتکې، هيلوکپټرې، موټرې، د ترانسپورتي وسايلو پرزې، د برېښنا د توليد ټکنالوژي، سامان الات، ساختماني وسايل، کمپيوټر، راډيو، تلوېزون، کيمياوي مواد، ځمکني وسايل، عطرونه او نور توليدوي.

فرانسه د هغه اروپايي هېوادونو له ډلې څخه ده چې په ۱۹۹۹ م. کال کې يې د اروپا پولي واحد (ايرو) د خپل هېواد د پولي واحد په توگه منلی دی.

په ټولگي کې فعاليت

زده کوونکي دې پر دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې د فرانسې د تاريخي سابقې په برخه کې او دويمه دې د فرانسې د موقعيت، نفوس، مذهب او د فرانسې د خلکو د ژبې په برخه کې يو له بله سره خبرې وکړي او پايله دې په ټولگي کې ووايي.

پوښتنې

- ۱- په تېرو وختونو کې فرانسه په کوم نامه يادېده؟
- ۲- په اتمه ميلادي پېړۍ کې د کوم واکمن پر وخت فرانسې ډېر اروپايي هېوادونه ونيول؟
- ۳- د فرانسې لوی انقلاب په کوم کال کې پېښ شو؟
- ۴- په دويم نړيواله جگړه کې فرانسه د کوم هېواد ځواکونو ونيوله؟
- ۵- د دويمې نړيوالې جگړې وروسته فرانسې خپلې کومې مستعمرې له لاسه ورکړې؟

له ټولگي څخه د باندې فعاليت

زده کوونکي دې د فرانسې د لوی انقلاب په اړه معلومات تر لاسه او په ټولگي کې دې وړاندې کړي.

د انگلستان شاهي دولت

په دي لوست کې به د انگلستان د تاريخ او د دې هېواد نورو مهمو مطالبو سره پېژندگلوي تر لاسه کړئ.

انگلستان د اتلانتيک سمندرګي په شمال کې پروت دی. په سویل کې د انگلند له کانال، په ختیځ کې له شمال سمندرګي او په لوېدیځ کې له ایرلنډ سره ګډه پوله لري. د طبیعي جوړښت له پلوه انگلستان پر درېو برخو وېشل کېږي.

لومړۍ په شمال کې د سکاټلنډ سیمه: دا سیمه د انگلستان په شمال کې موقعیت لري او غرنۍ سیمه ده. **دویم شمالي ایرلنډ یا اولسټر:** د اولسټر سیمه د ایرلنډ د جزیرې په شمال ختیځ کې واقع ده چې مرکز یې بلفاسټ نومېږي.

درېم د انگلنډ او وېلز سیمه ده: انگلنډ او وېلز د انگلستان د جزیرې سویلي برخه جوړوي. انگلستان داسې یوه ځمکه ده چې له وړو او لویو ټاپوګانو څخه جوړه شوی ده او په همدې توګه ځینې انگلستان ته د ټاپوګانو هېواد وایي.

د انگلستان د ۷۲٪ خلکو دین مسیحي دی. ۲۵٪ خلک یې د نورو دینونو پیروان دي.

له اداري پلوه انگلستان په څلورو لویو ولایتونو انګلنډ، وېلز، سکاټلنډ او شمالي ایرلنډ وېشل شوی دی.

د انگلیسانو ځمکه له پخوا څخه د اوسېدو وړ وه. د یخچال تر دورې وروسته دوه بېلې قبیلې له خپلو څارویو سره یو ځای له اوسنۍ اسپانیا څخه انگلېنډ یا انگلیستان ته مهاجرت وکړ. لرغون پېژندونکي دا قبيله د ایبري په نامه پېژني.

ډیوید کمرون، د انگلستان لومړی وزیر

په ۶-۴ ق. م پېړیو کې د سلت قومونه د ځمکو او څارویو د تر لاسه کولو لپاره له اسپانې څخه انگلېنډ ته راغلل او ایبریان یې له هغه ځایه وشړل او پر انگلېنډ باندې د سلت د قومونو اخیستی یو غل په ۷۵ ق. م کې تر سره شو.

له میلاد څخه پنځه پنځوس کاله مخکې سزار ژوبوس د ځمکو د نیولو په هیله پر انگلېنډ حمله وکړه، خو د رومیانو یرغلونه په ۴۳ میلادي کې پر انگلېنډ سختې شوې.

په پای کې په پنځمه میلادي پېړۍ کې د رومیانو قدرت کمزوری شو، ځکه نود جرمني له خاورې د انګلو او ساکسون قومونو پر انگلېنډ یرغل وکړ. د انګلو او ساکسون قومونو په ۸۲۹ میلادي کې د انگلېنډ یوالي تامین کړ. او اوسېدونکي یې پر یوه پاچا راضي شول. وروسته جرمنانو پر انگلېنډ حمله وکړه او له کلک مقاومت سره مخامخ شول او یوازې یې د انگلېنډ ختیځي او شمالي برخې ونیولې. د پېړۍ په لومړیو کې د انگلېنډ پاچاه یو شمېر مدني او سیاسي حقوق په رسمیت وپېژندل او داسې فرمانونه یې صادر کړل چې له نننیو مدني بنسټونو سره یې ورته والی درلود. اشرافو، فیوډالانو او روحانیونو خپل ملاتړ له پاچا څخه اعلان کړ. د اشرافو د جرګې تر څنګ د عوامو جرګه هم جوړه شوه. په ۱۴۸۵ م کې هانري د تیودور له کورنۍ څخه پر انگلېنډ حاکم شو. د تیودور شاهانو پر انگلېنډ ۱۲۰ کاله حکومت وکړ. ډېر دیني او ټولنیز اصلاحات یې رامنځ ته کړل. د روم له کلیسا څخه یې خپله کلیسا جلا کړه او ایرلېنډ یې له انگلیستان سره یو ځای کړ.

په ۱۵۵۸ م کې ملکه لومړۍ الیزابت د انگلیستان حکمرانه شوه او انگلیستان یې د خپل وخت یو اقتصادي او پوځي ځواک وګرځاوه.

انګلستان د پېړیو په اوږدو کې د ډېرو تاریخي ټیټو ژورو او دوه معاصرو نړیوالو جګړو سره مخامخ شو. د دویم نړیوال جنگ تر پای وروسته په ۱۹۴۹ م. کې انګلستان او امریکا د کمونېستانو د ورځ په ورځ ډېرېدونکې قدرت د مقابلي لپاره د شمالي اتلانټیک (ناټو) پیمان رامنځ ته کړ او په ۱۹۵۷ م. کې یې

خپل لومړنی اتومي بم وازمايه او په ۱۹۷۶م. کې يې د اروپا د گډ بازار غړيتوب تر لاسه کړ. د انگلستان حکومت مشروطه شاهي constitutional Monarch دی او د نړۍ د نورو هېوادونو په څېر تصويب شوی واحد قانون نه لري، خو اساسنامې، لوايح او د ولسي جرگې پرېکړې لري چې د اساسي قانون په څېر کار ترې اخيستل کېږي. ځکه نو ويلاى شو چې د انگليسانو اساسي قانون داسې يو ټولگه ده چې د سياسي شرايطو سره سم په کې بدلونونه راتلاى شي او ولسي جرگه يې ځينې برخې لغوه يا نوې کولای شي.

د انگليس پارلماني نظام د کوم تدوين يا ترتيب شوي قانون په وسيله منځ ته نه دی راغلی، بلکې د پېړيو تدريجي تکامل بلل کېږي.

په انگلستان کې پاچاهي ميراثي ده، سره له دې چې په تېرو څلورو لسيزو کې ولسي حاکميت، د اولسي جرگې له لارې د سلطنتي مقام امتيازات او قدرت محدود او را لږ کړی، خو بيا هم شاهي کورنۍ ډېر امتيازونه لري.

په ننني انگلستان کې ملکه د يو شمېر صلاحيتونو په لرلو سره د ملي وحدت د ساتنې، د دولت د رهبرۍ، د نظام د تنظيم او د نهايي پرېکړې سمبول گڼل کېږي. د قوانينو توشيح، د سولې او جگړې د حکم صادرول، د حکومتونو په رسميت پېژندل، د قراردادونو او کنوانسينونو قبولول يا ردول، ولسي جرگه ځنډول او د صدراعظم په مشوره يې ردول، لويو او مهمو سياسي، قضيو او ملکي دندو ټاکنه، د اشرافي القابو توزيع او د صدراعظم ټاکل. د کابينې وزيران د صدراعظم په غوښتنه د ملکي لخوا ټاکل کېږي. ډېر انگليسي وزيران د ولسي جرگې غړيتوب لري او پاتې يې د مشرانو جرگې غړي وي. د انگلستان پارلمان دوه جرگې لري. لومړۍ ولسي جرگه چې ۶۵۹ غړي لري چې ټول يې د پنځو کالو لپاره د ټولټاکنو له لارې ټاکل کېږي. دويم د مشرانو جرگه ده چې ۵۰۰ کسه اشراف مادام العمر Life Peers غړي لري. دغه ارگان درې اصلي څانگې لري. ملکه، د اشرافو جرگه او د عوامو جرگه چې هر يو يې خپلواک دي. د قانون د ترتيب او تدوين په وخت کې د درې واړو توافق لازمی او حتمی گڼل کېږي. انگليسي پارلمان په هېواد کې د قانون جوړونې ډېر لوړ ارگان گڼل کېږي.

په انگلستان کې مختلف سياسي گوندونه فعاليت کوي، چې د بېلگې په توگه د متحد محافظه کار گوند

Conservative and Unionist Party، دېموکرات متحد گوند Party Democratic Unionist، کارگر گوند Labor Party د وېلز گوند Party of Wales او د سکاټلېنډ ملي گوند Scotland National Party نومونه یادولاى شو.

انګلیستان د نړۍ د لویو صنعتي هېوادونو څخه ګڼل کېږي چې مهمې صنایع یې لوېې او کوچنۍ فابریکې، مختلف ماشین الات او د هغو پرزې، اتومات سامان الات، نقلیه سامان الات، الوتکې، لوېې او وړې بېړۍ، کرنیز وسایل، د اورگاډي پټلۍ، د انرژۍ تولید او د هغې تاسیسات، د مخابراتو وسایل، کېمیاوي او غیر کېمیاوي توکي، ساختماني او نور وسایل دي.

انګلیستان د ۱۹۴۵م. کال د اکتوبر په ۲۴مه د ملګرو ملتونو د امنیت شورا غړیتوب تر لاسه کړ او د ویتو حق لري.

په ټولګي کې فعالیت

زده کوونکي دې په دوو ډلو ووېشل شي. لومړنۍ ډله دې په انګلېنډ کې د لومړنیو اوسېدونکو په اړه او دویمه ډله دې د انګلیستان د اداري تشکیلاتو او ټاپوګانو په اړه یو له بله سره خبرې وکړي او د هغې پایله دې په ټولګي کې وويي.

پوښتنې

- ۱- انګلیستان په څو ولایتونو وېشل شوی دی؟
- ۲- ۱۳مه میلادي پېړۍ کې انګلستان له کومو بدلونونو سره مخ شو؟
- ۳- په انګلیستان کې ملکه کوم واک او صلاحیتونه لري؟
- ۴- په انګلیستان کې صدراعظم کوم واکونه لري؟
- ۵- د انګلیستان د مهمو صنایعو نومونه یاد کړئ؟

له ټولګي څخه د باندې فعالیت

زده کوونکي دې له فرهنګي شخصیتونو او منابعو څخه د انګلیستان د پارلماني نظام په اړه معلومات تر لاسه او په ټولګي کې دې وويي.

د څلورم څپرکي بیاکتنه

د دولسم ټولگي د تاريخ درسي کتاب په څلورم څپرکي کې د شلمې پېړۍ د مهمو پېښو تر سرليک لاندې ځينې مطالب او موضوعاني تاليف شوي دي لکه: لومړۍ او دويمه نړيواله جگړه او د هغوی لاملونه، د ملگرو ملتونو جوړښت، په يو صنعتي ځواک د جاپان اوښتنه د پخواني شوروي ټوټې کېدل، د آلمان، فرانسې او انگليس سياسي جوړښت چې په دې کتاب کې د امکان تر حده پورې دغه عنوانونه په پام کې نيول شوي دي چې د ۱۹۱۴ - ۱۹۱۸ او ۱۹۳۳ - ۱۹۴۵ ميلادي کلونو تر منځ اقتصادي، سياسي ناورينونه پکې څېړل شوي او گټور معلومات وړاندې شوي دي. همدارنگه هغه زيانونه، ناوړې اغېزې، او بشري تلفات چې د دوو نړيوالو جگړو رامنځ ته کړي پکې انعکاس مومي او هم په دې توگه لنډ معلومات د آلمان، فرانسې او انگليس د تاريخ، فرهنگ، ژبې او سياسي جوړښتونو په اړوند وړاندې شوي دي. بله موضوع چې د زده کونکو ذهن ته وده ورکولای شي: د پخواني شوروي ټوټې کېدل دي چې د قوي حاکميت په درلودو سره ټوټه کېږي. بل په لنډه موده کې په يو صنعتي ځواک باندې د جاپان بدلېدل، همدارنگه د ملگرو ملتونو جوړښت د دويمې نړيوالې جگړې وروسته چې څرنگه نړيوالې اړيکې تنظيم کېږي او له انساني فاجعو او کرلېچونو څخه مخ نيوی کوي. دغه ټول مطالب زده کوونکو ته د انگيزو په را مينځ ته کولو او د مهارتونو په لوړوالي کې مرسته کوي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library